

**MENTEŞE SANCAĞI'NIN
TAŞRALI YÖNETİCİLERİ: ÂYÂN AİLELERİ
ÇAVUŞZÂDELER- MİLASLİZÂDELER**

Bircan KAYMAKÇI

**Mayıs 2010
DENİZLİ**

**MENTEŞE SANCAĞI'NIN
TAŞRALI YÖNETİCİLERİ: ÂYÂN AİLELERİ
ÇAVUŞZÂDELER - MİLASLİZÂDELER**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı**

Bircan KAYMAKÇI

Danışmanı: Doç. Dr. M. Yaşar ERTAŞ

**Mayıs 2010
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Bircan KAYMAKÇI tarafından Doç. Dr.M.Yaşar ERTAŞ yönetiminde hazırlanan “**Menteşe Yöresinin Taşralı Yöneticileri Âyân Aileleri: Çavuşzâdeler- Milaslızâdeler**” başlıklı tez, jüri üyeleri tarafından 15.05.2010 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Mehmet Ali Ünal
Jüri Başkanı

Doç.Dr. M.Yaşar ERTAŞ
Jüri Üyesi (Danışman)

Doç.Dr. Süleyman İNAN
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 25./05/2010 tarih ve08/13..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

15.05.2010
Bircan KAYMAKÇI
B. Kaymakçı

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans çalışmalarım sırasında kendilerinden ders aldığım bütün hocalarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Yüksek Lisans tezimin hazırlanmasında göstermiş olduğu akademik danışmanlığından ve her türlü desteği nedeniyle değerli hocam Doç. Dr. M. Yaşar ERTAŞ'a şükran borçluyum. Kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL'a ayrıca çok teşekkür ederim. Tez savunmasındaki değerli katkısından dolayı hocam Doç.Dr. Süleyman İNAN'a; tez çalışmamın ana kaynağını oluşturan belgeleri araştırırken göstermiş oldukları ilgi ve nezaketleri için Başbakanlık Osmanlı Arşivi personeline teşekkürlerimi sunuyorum. Bütün hayatımda olduğu gibi Yüksek Lisans çalışmalarım sırasında da gösterdikleri tüm sevgi, ilgi ve destekleri için sevgili aileme teşekkürüm sonsuzdur.

ÖZET

MENTEŞE SANCAĞI'NIN TAŞRALI YÖNETİCİLERİ: ÂYÂN AİLELERİ ÇAVUŞZÂDELER- MİLASLIZÂDELER

Kaymakçı, Bircan
Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD
Tez Yöneticisi: Doç. Dr. M.Yaşar ERTAŞ
Mayıs 2010

Bu çalışma ile 18. yy'ın ilk yarısı ile 19. Yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Menteşe Bölgesin'deki üç önemli âyân ailesinden ikisi olan Çavuşzâdeler ve Milaslızâdeler'in devlet- taşra ilişkisi yönü ile incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan âyân ailelerinin seçilmesinin amacı âyânlar veya hanedanlar denen yerel ailelerin konumunun özellikle de Osmanlı Devleti merkezî yapısının içerisinde bir idari unsur olarak nasıl şekillendiğini incelemektir. Akdeniz'deki önemli konumu düşünüldüğünde son dönemini kara ve deniz savaşları ile geçiren Osmanlı Devleti'nin denize kıyısı olan ve stratejik konumdaki Menteşe Yöresi'nden özellikle kalyon ihtiyacı ve asker çıkarma noktasında faydalanma yoluna gitmiştir.

Çalışmamızın başlığını oluşturan “Menteşe Yöresi'nin Taşralı Yöneticileri Âyân Aileleri: Çavuşzâdeler ve Milaslızâdeler” aileleri tezimize ana konu olarak seçilirken bölgenin diğer bir güçlü ayan ailesi olan Tavaslızâdeler ise özellikle çalışmamızın dışında bırakılmıştır. Etki alanının genişliği nedeniyle ayrı bir tez konusu olacak kadar güçlü olan aile çalışmamızın ana konusu olan Çavuşzâdeler ve Milaslızâdeler'e olan etkisi yönüyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âyân, eşraf, sancak, hanedan, 18.yy, Menteşe, Denizli, Tavas, Muğla, Milas, Köyceğiz, Sakız Adası, Limni Adası, Çavuş, Kalyon

ABSTRACT

THE LOCAL NOTABLES OF THE DISTRICT OF MENTEŞE: ÂYÂN MİLASLIZÂDELER AND ÇAVUŞZADELER

Kaymakçı, Bircan
M. Sc. Thesis in History
Thesis Advisor: Doç. Dr. M.Yaşar ERTAŞ

May 2010

This study tries to gain an insight into the subprovince-state relations of the Çavuşzâdes and the Milaslızâdes, the two out of three leading âyân families in Menteşe District of the Ottoman Empire in the first half of the 18th century and early 19th century.

The âyân families in question were selected to demonstrate how the status of âyâns or local noble families, called *the dynasties*, was shaped as an administrative constituent within the Ottoman centralized state structure. Given its prominent coast and strategic location in the Mediterranean, Menteşe District was exploited as a galleon and soldier-landing centre by the Ottoman Empire, torn by land and sea battles in its final period.

Though the local notables of the district of Menteşe: âyân Milaslızâde and Çavuşzade families (also the title of this study) were chosen to be the theme of this thesis, the Tavaslızades, another powerful âyân family in the district, are intentionally excluded from the study. Powerful enough to be a separate thesis topic owing to their enormous sphere of influence, the *âyân families* were analyzed in terms of the influence of Çavuşzâdes and the Milaslızâdes

Keywords: Âyân, notables, district, dynasty, 18th century, Menteşe, Denizli, Tavas, Muğla, Milas, Köyceğiz, Chios, Lemnos, Çavuş, galleon

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ	VIII

GİRİŞ

I. ÂYÂNLIĞIN DOĞMASINI HAZIRLAYAN SEBEPLER VE GELİŞİMİ	1
II. XV. VE XVI. YÜZYILLARDA MENTEŞE SANCAĞI'NIN İDARİ DURUMU	7

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇAVUŞZÂDELER

1.1. ÇAVUŞZADELER DEVRİNDE MENTEŞE YÖRESİ	9
1.1. 1. Coğrafi ve Ekolojik Yapı	9
1.1.2. Demografik Durum	10
1.1.3. İdarî Durum	11
1.2. ÇAVUŞZADELER AİLESİNİN TARİHÇESİ	13
1.2.1. Hasan Çavuş ve Ortaya Çıktığı Bölge	12
1.2.2. Hasan Çavuşzade Hacı Ahmed Ağa	15
1.2.2.1. Hacı Ahmet Ağa'nın Mütesellimliği	15
1.2.2.2. Hacı Ahmed Ağa'nın Kalyon Yapımında Görevlendirilmesi ve Askeri Hizmetleri	16
1.2.2.3. Hacı Ahmed Ağa'nın Sakız Adası Savunmasındaki Görevi	17
1.2.2.4. Hacı Ahmed Ağa'nın Milaslızâdelerle ve Kızılhisarlızâdelerle Çekişmesi	19
1.2.2.5. Hacı Ahmed Ağa'nın Limni Adası'na Sürgün Edilmesi	21
1.2.2.6. Hacı Ahmed Ağa'nın Mısır'a Firarı ve Tavaslızâdelerle İktidar Mücadelesi	23
1.2.2.7. Devletin Hacı Ahmet Ağa'dan Borçlarını Tahsil Etmesi	30
1.2.2.8. Hacı Ahmed Ağa'nın Mal Varlığı	30

İKİNCİ BÖLÜM

ÇAVUŞZADE HACI EBUBEKİR AĞA VE MENTEŞE SANCAĞI'NDA İKTİDAR MÜCADELESİ

2.1.1. HACI EBUBEKİR AĞA	32
2.1.1.1. Hacı Ebubekir Ağa'nın Kapıcıbaşılığı	32
2.1.1.2. Hacı Ebubekir Ağa'nın Rodos Adası Savunmasındaki Görevi	33
2.1.1.3. Hacı Ebubekir Ağa'nın Kalyon Yapımıyla Görevlendirilmesi	35
2.1.1.4. Hacı Ebubekir Ağa ile Tavaslızâdelerin İktidar Mücadelesi	37
2.1.1.5. Hacı Ebubekir Ağa'nın Milaslızâdelerle Çekişmesi	39
2.1.1.6. Hacı Ebubekir Ağa'nın Cihanzadelerle İlişkileri	40
2.1.1.7. Hacı Ebubekir Ağa'nın Kapıcıbaşılık Rütbesinin Kaldırılması	41
2.1.1.8. Hacı Ebubekir Ağa'nın İsyanı	42
2.1.1.9. Hacı Ebubekir Ağa'nın İdamı	46
2.1.1.10. Çavuşzâde Ailesinin Borçları Meselesi	46
2.1.1.11. Hacı Ebubekir Ağa ve Aile İleri Gelenlerinin Mal Varlığı	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLÂSLİZÂDELER

3.1. MİLÂSLİZÂDELER'İN ERKEN DÖNEMLERİ	53
3.2. MİLÂSLİZÂDE SEYYİD ÖMER AĞA'NIN KAPICIBAŞILIĞI	54
3.3. MİLÂSLİZÂDELERİN MENTEŞE SANCAĞINDAKİ GÜÇLERİNİ KAYBETMELERİ	60
SONUÇ	63
KAYNAKLAR	65
EKLER	69
ÖZGEÇMİŞ	79

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen Tez
bk.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cilt
C.AS	: Cevdet Askeriye
C.BH	: Cevdet Bahriye
C.DH	: Cevdet Dâhiliye
C.HR	: Cevdet Hariciye
C.EV	: Cevdet Evkaf
C.ML	: Cevdet Maliye
C.TM	: Cevdet Tımar
C.ZP	: Cevdet Zaptiye
çev.	: Çeviren
D.BŞM. MHF	: Muhallefat Defterleri
DİA	: İslam Ansiklopedisi, TDV
ed.	: Editör
hz.	: Hazırlayan
HAT	: Hatt-ı Hümâyûn
İA	: İslam Ansiklopedisi, MEB
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd	: Ve diğerleri
yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılın başından itibaren merkezi yapısında çözümler meydana gelmiş ve imparatorluğun eyaletlerini doğrudan devlet merkezinden idare etmek zorlaşmıştı. Timar sisteminin devrini tamamlaması ve fonksiyonunu önemli ölçüde yitirmesi taşranın mali ve idari yönetiminde yeni bir usulün yavaş yavaş yerleşmesine sebep olmuştu. Osmanlı devleti nakit ihtiyaçlarını bir tür borçlanma yöntemi olarak da kabul edilebileceğimiz iltizam sistemiyle karşılamaya ve buna bağlı olarak da kaza ve sancaklardaki idari sistemini değiştirmeye başladı. Sistem görünürde tam olarak çözülmemişse de taşradaki güç dengeleri ve merkezi devletin aracılarında dikkat çekici bir değişme yaşandı ve merkezden atanan idarecileri yerini ayan sınıfı aldı.

XVII. ve XVIII. yüzyılda devletin taşradaki mali ve idari bir çok konuda işbirliği yaptığı ayan ve eşraf, iltizam ve malikane sistemiyle kısa sürede büyük bir servet ve güç sahibi haline dönüşmüşlerdi. Bu durum zamanla taşra bürokrasisinde de ayan ve eşraf ailelerinin konumunu güçlendirdi. Kaza, sancak ve hatta eyalet yönetiminde önemli mevkilere kadar yükselen taşradaki bu güçlü aileler birer hanedan olarak bile anılmaya başlandılar.

Menteşe yöresinde söz konusu dönemde öne çıkarak sancak yönetimini ele geçiren üç büyük aile bulunmaktaydı: Tavaslızadeler, Çavuşzadeler ve Milaslızadeler. Çalışmamız, etki alanının genişliği ve tezin kapasitesini aşacağı için Tavaslızadeler ailesi dışarıda bırakılarak Çavuşzade ve Milaslızade aileleriyle sınırlandırıldı. Bununla birlikte Mentşe yöresinde bu ayan aileleri arasında özellikle devlete ait arazileri ve çiftlikleri yönetmek etrafında sürdürülen iktidar mücadelelerini; bu çerçevede her iki ailenin Tavaslızade ve diğer çevredeki ayan aileleriyle ilişkilerini, devlet merkeziyle veya devleti temsil noktasında olan üst düzey devlet adamlarıyla münasebetleri değerlendirildi.

Tezimizde yapılan diğer bir sınırlandırma ise incelenilen dönemle ilgilidir. 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşı yüzyıl içinde Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve mali açıdan büyük bir darbe aldığı dönemin de başlangıcı olmuştur.

Bu dönemde devletin taşradaki ayanlara daha fazla bağımlılığı artmış ve bu aileleri dikkate alarak taşrayı ancak yönetebilmiştir. Bu süreç II. Mahmud devrine kadar devam eder.

II. Mahmud'un yeniden merkezileşme süreci olarak da ifade edilen politikaları devlet-ayan ilişkilerini de yeniden belirlemiştir. Bu yüzden 1768 ile 1808 arasındaki yıllar, öncesi ve sonrasında önemli farklılıklar gösteren bir dönemdir ve tezimizin de sınırlarını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın temel kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki değişik fonlardan temin ettiğimiz belgeler oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra konuyla ilgili çağdaş kaynaklar ve araştırma eserlerinden yararlanılmıştır. Tez giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Menteşe bölgesi hakkında coğrafi, idari ve demografik bilgiler verilerek ayan ailelerinin bölgedeki etkinlik ve iktidar çatışmalarının anlaşılmasında alt yapı oluşturulmuştur. Birinci bölümde Çavuşzâde ailesine yer verilirken ikinci bölüm Milaslızâdeler'e ayrılmıştır.

BİRCAN KAYMAKÇI

DENİZLİ 2010

GİRİŞ

I. ÂYÂNLIĞIN DOĞMASINI HAZIRLAYAN SEBEPLER VE GELİŞİMİ

Osmanlı Devleti, çeşitli iç ve dış faktörlerin etkisiyle XVII. yüzyılın sonlarından itibaren merkeziyetçi özelliğini yitirmeye başladı. Bu dönemden de evvel ortaya çıkan farklı bölgelerdeki yerel güçler, içinden çıktığı ve bir şekilde organik olarak bağlı olduğu merkeze karşı gelebilecek bir güç haline geldiler. Zamanla devlet topraklarında ayan ve hanedan olarak tabir edilen güçlü aileler buldukları bölgenin denetimini ellerine geçirdiler.

Genel olarak “âyân” diye ifade edilen bir zümrenin egemenliğinde şekillenen ve zamanla adem-i merkeziyetçi bir yapı halini alan yerel güçler imparatorluğun dahilî hayatında önemli roller üstlenmişlerdir.

Arapça ve Farsça’da temel anlamı ile “her hangi bir şehir, topluluk veya devrin ileri gelen büyükleri” manasını ifade eden “âyân” kelimesi “eşraf-ekâbir” kelimeleri ile de aynı anlamı temsil eder.¹

Zaman zaman voyvoda, mütesellim, muhassıl, mutasarrıf, vali gibi görülen yerli hanedanlar, ayan, derebeyi ya da mütegalibe kelimeleriyle de anılırlar. Yine kadı, müderris gibi ilmiye mensupları, yeniçeri gibi kapıkulları hatta bunların çocukları ya da kasapbaşı, bakkalbaşı gibi önde gelen tüccar ve mültezimler âyan diye ifade edilmişlerdir. Ve bunlara genel manada “âyan-ı vilayet” deniliyordu.

Osmanlı Devleti klâsik dönemi kurumlarında düzenli ve hiyerarşik işleyişe bağlı olarak âyanın toplum içindeki rolü bulunduğu bölgenin dışına taşmıyordu. Temel görevi diyebileceğimiz şekliyle âyan, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin iç ve dış idaresindeki aksaklıklara paralel olarak halk ile devlet arasındaki işlerde aracı veya iş takipçisi olarak faaliyet gösteriyordu. Mesela, bölgesinin çeşitli ihtiyaçlarını temin etmek, bilirkişilik yapmak, bazı vergilerin tahsil edilme zamanını belirlemek, kötü idarecinin yerine iyisinin getirilmesi yönünde bölge halkının isteklerini merkeze yani İstanbul’a iletmek gibi çeşitli görevleri vardı.² Kamu hizmeti için yapılan harcamaların bir kısmını kendi ceplerinden

¹ M. F Köprülü, “Âyân”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB yay., C. 2, Eskişehir, 1997, s. 40

² Özcan Mert, “Âyân”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 195-196.

karşıladıktan sonra altı ayda bir düzenlenen tevzi defterlerine ekleterek daha sonra faizi ile beraber tahsil ediyorlardı.³

Merkezî hükümet ile halk arasındaki işleri yürüten kişiye baş âyan, resmî âyan, âynü'l âyan ya da resmî âyan denilmekte idi. Bir bölgede yapılacak işlerde vali ve kadıların muhatabı baş âyandı.⁴

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren köyler aracılığıyla toprak ve servet kazanan, çiftlikler edinen “âyan ve eşrâf” denilen bu zümre giderek kuvvet de kazanmaktaydı. Başlangıçta, vilâyet idaresinde ciddî bir role sahip değillerken zaman içerisinde sancak ve kazalara gönderilen ve beylerbeyi, sancakbeyi, kadı, mütesellim, voyvoda, yeniçeri serdarları gibi görevlilere gönderilen fermanlarda âyanlardan da yardım istendiği görülmektedir.⁵

1566–1574 yılları arasında çıkan suhte isyanlarında iş kaygısı ile eşkiyalık faaliyetlerinde bulunan hatta şehirlerde varlıklı kişilerin mallarını talan eden suhtelerin amacı geleceklerini garanti altına almak istemektir.⁶ Sosyal ve malî açılardan güçlenen ayanlar suhte ve levent isyanları gibi halkın devlete karşı olan isyanlarında isyancıları koruyarak bir nevî halkın hamiliğine de giriştiler. XVI. yüzyılın son yarısında ayanlar iltizama katılıp çiftçiye borç para vererek servetlerini çoğalttılar. Zaman zaman kendilerinden borç para alan halkı kendilerine daha bağımlı hale getirerek başı sıkışanların sığınabileceği bir mercii haline geldiler.⁷

XVII. yüzyılda ortaya çıkan Celalî isyanları ve ayrıca tımarlı sipahiliğin ihmal edilmesi sonucunda iltizam sistemi nedeniyle köylüye hakim olan ayanlar topraklarını terk eden çiftçi ve leventlerin kendi nüfuzlarına girmesi sonucunda sayı ve güç bakımından etkinliklerini artırdılar.

XVII. yüzyılda merkezî hükümetin eyaletlerdeki beylerbeyi ve sancakbeylerinin yetkilerini daraltması taşra yönetiminde ayanlığın ön plana çıkmasının da yolu açılmış oldu. Buna asker toplama ve askerî komutanlık yetkileri de eklenince bir derebeyi haline geldiler.

³ Veli Aydın, “Osmanlı Devleti’nde Âyanlık Üzerine Bir Belge”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX/32, Ankara 2002, s.50

⁴ Mert, Ö., a.g.m.

⁵ Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu”, *Bellekten*, Sa:168, Ankara 1978, s.668

⁶ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye* (Çev. Babür Kuzucu), C 1, İstanbul 1986, s.365

⁷ Özcan Mert, “Osmanlı Devleti Tarihinde Âyanlık Dönemi”, *Yeni Türkiye, Osmanlı I*, Ocak-Şubat 2000, Yıl:6, Sa:31, s.460; Mustafa Akdağ, “Medreseli İsyancıları” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1-4, 1949, s. 361-387

Âyanların, XVII. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan paşmaklık ve arpalıklara mütesellim ve voyvoda olarak tayin edilmeleri itibarlarının artması ve paraleninde nüfuz kazanmalarına neden oldu. Sonuçta da halkın nazarında devletle ve merkezin halkla olan münasebetinde sağlam bir yer edinerek hatırı sayılır bir aracı konumuna geldiler.⁸

Âyanlar durumlarını oturdukları kasaba ve şehirlerin kamu işlerini düzenlemelerine ve de yürütmelerine borçlu idiler.⁹

Tımar sisteminin iyicene manasını kaybettiği ve sistemin çözülme içersine girdiği dönemlerde tımarlar havass-ı hümâyûna kaydedilirken bazen de kayd-ı hayat şartıyla bir çeşit özel mülkiyet kategorisinde değerlendirilmiştir. Eyalet ve sancak yöneticileri mîrî mukataa haline getirilen gelir kalemlerini iltizam sistemiyle alıyor ve bunları diğer mültezimlere daha yüksek bir bedelle devrediyorlardı.

1683 yılında başlayarak 16 yıl süren, ardından 1699'daki ağır ekonomik şartları beraberinde getiren Karlofça Anlaşması sonunda ortaya çıkan bütçe açığını kapatmak için devlet yeni kaynak arayışlarına girdi.¹⁰ Bununla birlikte de nakit para ekonomisinin hüküm sürdüğü XVIII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin en önemli problemi devlet hazinesinin nakit para sıkıntısını azaltmak ve bütçe açıklarını kapatmak olmuştur. Yani bundan böyle gelirlerin *aynî* değil de *nakdî* olarak tahsil edilmesine geçiliyordu. Malikâne sistemi tam da bu durumun doğal bir sonucudur ki buna göre mukataaların *kayd-ı hayat* şartıyla iltizama verilmesiyle gelirlerin sürekliliği de garantilenmiş oluyordu.¹¹

Mütesellimlikleri elde ettikten sonra bunları ellerinden çıkarmamak için gayret sarfeden âyanların zaman zaman zorla halkı soydukları, devlet görevlileriyle özellikle de kadırla anlaştıkları, kendileri ile bir şekilde anlaşmaya yanaşmayan olursa bunları korkutup kendilerine bağladıkları da vâkidir.¹² Ayanlar, şehir kethüdaları aracılığıyla perde gerisinde

⁸ Mert, Ö., "Osmanlı Devleti Tarihinde Âyanlık Dönemi", *Yeni Türkiye, Osmanlı I*, Ocak-Şubat 2000, Yıl:6, Sa:31, s.461

⁹ V.F. Mutaftçıeva., "XVIII.Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Mart 1977, İstanbul 1978, Sa:31, s.164

¹⁰ Mehtap Özdeğer, "Ayan Era In The Ottoman Government", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, s. 32

¹¹ Orhan Kılıç, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması", *Osmanlı I*, Sa:31, Ocak-Şubat 2000, s.442-443

¹² Özkaya, Y., a.g.m., s. 674

işbirliği yapmışlar, ancak bu yöndeki zorbalıklarını şehir kethüdalarının üstüne atarak görüntüde durumu kurtarmışlardı.¹³

XVIII. yüzyılda ileri gelen aileler mal varlıkları, dini ve sosyal konumları, prestijleri ile ön plana çıkararak devlet ve halkın gözünde hatırı sayılır bir yer elde etmişlerdir. Devlet bu ailelerin pek çoğundan henüz resmî âyân değiller iken bile eşkiyaları ıslah etme, asker temin etme, asker temin etme, zahire toplama gibi sosyal ve askeri düzenlemelerde yardım istemek durumunda kalmıştır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde bu aillerin vilayet üzerindeki etkileri bir hayli artmış ve devlet de bu ailelerden daha fazla ve değişik konularda yardım ister olmuştur. Böyle olunca vilayet ayanlarının az zamanda çok fazla kuvvetlenerek buldukları vilayetlerde geniş çaplı söz sahibi olmaları da kaçınılmaz olmuştur.¹⁴ Öyle ki imparatorluk topraklarının Anadolu ve Rumeli yakasında ortaya çıkan ve giderek güçlendikten sonra hükümet merkezine, onun taşradaki temsilcilerine karşı denge unsuru haline gelmiş olan âyânların bu döneme yaptıkları etki dolayısıyla “Âyânlar Çağı” dahi denilmiştir.¹⁵

Devletin zamanla bu ailelerden buldukları bölgenin asayişinden, asker toplama işlemine; finansal kaynak talebinden zanlı diğer bir ayanın yakalanması çalışmasına kadar birçok konuda destek istediğini görüyoruz. Bu tür görevlerle devletin eli-ayağı konumuna gelen ayanlar zaman içinde çevrelerine karşı zorbaca bir tutum sergilemeye başlamışlardır.

Ancak bir sancağın merkezindeki kaza ve köylere kadar her yerde ortaya çıkmış olan yüzlerce âyân ve eşraf niteliğindeki zengin ve mütegalibe kişilerden birini sancağa vali yapmak, geri kalanları iyi geçinmeye teşvik etmek, ilave olarak bunların başlarına vali olmuş âyâna itaatlerini sağlamak gibi meseleleri doğurduğundan her bir âyânın bulunduğu bölgede halkın temsilcisi haline gelmesi durumu bir taraftan da bu görevi bir kaç zengin aileden hangisinin yapmasının uygun olacağı problemini ortaya çıkarmıştır. Ve sorun ileri gelenlerden birisini halkın kendilerine âyân seçmeleri biçiminde çözülmüştür.¹⁶

Vilayetin ileri gelen aileleri arasında bu prestijli görev için zaman zaman kıyasıya ve gayet uzun süren nüfuz mücalelerinin de olduğuna özellikle XVIII yüzyılda şahit olmaktadır.

¹³ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.7,s.147

¹⁴ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, TTK yay., Ankara 1994, s. 125

¹⁵ Feridun Emecen, “Doğu Karadeniz’de Âyânlık: Tirebolulu Kethudazâde Mehmed Emin Ağa”, *Belleten*, LXV, Sa:242, Ankara 2001,s.193

¹⁶ Mustafa Akdağ, “Osmanlı Tarihinde Âyânlık Düzeni Devri (1730-1839)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sa:14-23, Ankara 1975, s.57,58

Bu bağlamda “âyanın seçimi” konusu da ayrı bir mesele olmuştur. Bu meseleyi ele alan yazarların birçoğu ayanlığın seçime bağlı olarak belirlendiğini belirtirler. Buna göre bazılarında ayan “mahallin ileri gelenleri” veya “eşraf-ı belde tarafından seçildiğini kabul eder. Bir diğer kısmı ise seçimin doğrudan “halk” tarafından yapıldığını ileri sürerler. İ.H.Uzunçarşılı ayanların seçiminin yüksek bir yargı organı tarafından onaylanması gerektiğini belirtmiştir. 1779’a kadar ayanlar Bab-ı Âli’nin temsilcisi durumundaki mahallî yöneticiler tarafından belirlenirken 1779’dan sonra bizzat Bâb-ı Âlî tarafından tanınacaklardır. Bu bilgiler doğrultusunda âyanların seçimle iş başına geldiklerini söyleyebiliriz.¹⁷

Âyanların askeri güç besleyip, sosyal ve idari yapılanma içersindeki özerk durumlarını güçlendirmeleri Osmanlı klasik biçimi ve temel yapı taşlarını da değişime zorladı. Ve devlet sonunda taşradaki gücünü âyanları göz ardı etmeden idare edemez hale geldi. Uzunca bir dönem bu durum taşraya özgü ekonomik ve sosyal bir yapılanma olarak benimsendiyse de 1774 yılında Rusya’ya karşı aldığımız yenilgi ve ardından yapılan Küçük Kaynarca Anlaşması’ndaki ağır maddeler askerî alanda yenileşmeyi zorunlu kılmış¹⁸, bu noktadan sonra yapılacak reformların maliyeti merkezî hükümet ile yerel güçleri karşı karşıya getiren yeni bir boyut kazanmaya başlamıştır.

III. Selim, Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması ve mali kaynakları merkezin denetimine alınması gerektiğini düşünüyordu. Askeri, mali, idari alanlarda bir dizi yeniliği içeren Nizam-ı Cedid’i ilan eden padişah bununla ayanları da sistem dışına itmeye çalışıyordu. Ancak âyanlar bu reformlara güçlü bir direnç göstermişler ve devlet-âyan ilişkilerinde yeni bir süreç başlamıştır.

Âyanlar, 1808’de padişah II. Mahmut’a Sened-i İttifak Anlaşmasını yaptırarak mülkiyet ve miras haklarının güvence altına alınmasını sağladılar. Bir yandan âyanlar statülerini yasal bir zemine otururken diğer taraftan yönetime el koyma girişimlerini ve bir yüz yıldan bu yana devam eden adem-i merkeziyetçi devlet geleneğini garantiye almayı da amaçlamışlardı.¹⁹

¹⁷ Mutaftçieva V.F., a.g.m., s. 167-168

¹⁸ 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile sona eren Osmanlı-Rus Savaşı sonunda devletin mali, iktisadi ve idari durumu sarsılmış, bununla beraber birçok eyalette mütegalibe bir sınıf türemiş, emniyet ve asayiş bozulmuştu. A.Cevat Eren, *İA*, s.441

¹⁹ M.Yaşar Ertaş, “Merkezileşme Siyaseti Karşısında Tavasızâde Osman Ağa”, II Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyat Kongresine Sunulan Bildiri Metni, 11–13 Kasım 2005, s.1

Ancak, II. Mahmut 1810–1820 yılları arasında ağa ve derebeylere karşı mücadeleye girişmiş ve bu amaçla bunları zaman zaman birbirlerine karşı kullanarak, bazen askeri güç kullanarak ve ölenlerinin yerine merkezden idareci tayin etme taktiklerini uygulamıştır.²⁰ 1834’de eyelet ve sancak idaresini yeniden düzenlemeye çalışarak tedbirler almaya çalıştıysa da uzun süreler içerisinde kemikleşmiş olan yapıyı tamamen söküp atmak mümkün olamadı.²¹ Ayanların ortadan kaldırılması veya pasifize edilmesinde önemli bir yol kat eden II. Mahmut’a karşı ayanlar, nüfuz ve servetlerini korumak için büyük çaba harcamışlardır.

Batı tarzı yeni bir sistem arayışının sonunda ortaya çıkan merkezileşme çabaları ile yeni bir dönem başlarken II. mahmut döneminde hazırlıkları yapılan ve devletin bütün kurum ve kuruluşlarını modern hale getirmeyi hedefleyen Tanzimat Fermanı Abdülmecit zamanında 3 Kasım 1839’da ilan edildi. Devlet, Gülhane-i Hatt-ı Hümayun’unu merkezi idarenin tesisi, dinsel ve etnik ayrımların kaldırılması gibi amaçlar için yerel güçlerle tahsis edilecek ilişkinin önemini iyi biliyordu. Bu sebeple Tanzimat dönemindeki genel yapılanma âyânların ortadan kaldırılması yerine onların sistemle bütünleşmesini sağlamaya çalışmak yönünde gelişti. Bu çerçevedeki düzenlemelerde de yerel güçlerin teni düzene bütünleştirilmesinde nüfuz sahibi seçkinlerin yeni kurumlara atanması, âyânların vilayet ve kazalardaki yerel meclislere katılmalarının sağlanması ve merkez ile taşra arasında hiyerarşik ilişkilerin kullanılması gibi yöntemler uygulandı.

Taşradaki yönetim mekanizmasının değişim sürecinde âyanların devlete karşı direnmek ve uzlaşmak arasında gidip geldikleri görülmektedir. Çünkü bölgelerindeki nüfuz ve ekonomik güçlerinin korunması yoluyla sosyo-politik yapıyla bütünleşmeyi isteyen âyanlar, merkezi yönetimin uygulamaya çalıştığı otoritenin âyânların mali kaynaklarını denetim altına almaya çalışması da çıkarlarını zorluyordu. Bir taraftan devlete resmî olarak eklemleme gayreti diğer yandan da meşru bir bürokrat sıfatıyla kaçınma eğilimi taşımaları âyân zümresinin hiç de alışık olmadıkları bir ikilem yaşamalarına sebep oluyordu.

Âyânlarla mücadele aşamasında otoritesini tam anlamıyla uygulamak isteyen devlet âyânlara her hangi bir dayanak olmadan dokunamıyordu. Bu süreçte halktan gelen şikâyetler ve ayanların kendi aralarındaki kovuşturmalar âyânların yargılanarak zaptedilmelerinde

²⁰ Sinan Yakay, *Karadeniz Ereğli’de Tersaneciliğin Tarihi ve Tersaneci Ağalar*, Ereğli 2004, s.26

²¹ Yaşar Yücel, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler”, *Belleten*, Sa:152, Ankara 1974, s. 697

önemli fırsatlar yaratıyordu. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’de açılan davalarla âyânlar yola getiriliyordu.²²

İmparatorluk topraklarının farklı yerlerinde - Manisa’da Karaosmanoğulları, Bosna Hersek’de Rızvanbegoviç ailesi, Yozgat’ta Çapanoğulları, İzmir’de Katipzadeler, Kayseri dolaylarında Kalaycıoğulları,²³, Trabzon’da Tuzcuoğulları²⁴,Doğu Karadeniz’de yer yer Kalcıoğlu Osman Ağa, Hacısalihioğlu Ali Ağa, Şatıroğlu Osman Ağa²⁵, Hamit (Isparta) Sancağı’nda Yılanlıoğulları, Kozan ve çevresinde Kozanoğulları, Karadeniz ve Doğu Anadolu’da hüküm süren Caniklizadeler²⁶ - merkezî devletin gücünün azalmasından doğan boşluğu doldurmaya çalışan âyân ailelerine bir kaç örnektirler.

Bu çalışmamıza konu olan Menteşe Bölgesi âyânlarından olan **Çavuşzâdeler** ve **Milaslızâdeler** buldukları bölgede hükümet merkezinden gönderilen idarecilerin önüne geçerek hükümet ile bölge halkı arasında aracı olan birer âyân ailesidirler.

Bununla beraber etkinlik sahası her ne kadar Menteşe Bölgesini kapsıyor olsa da **Tavaslızâdeler adlı** âyân ailesini tezimizin dışında bırakmayı uygun gördük. Kaynak fazlalığı ve bir yüksek lisans tezinin aşacağı düzeyde olduğu için tezimizin konusunu Menteşe Bölgesi’nin diğer iki âyân ailesi olan Çavuşzâdeler ve Milaslızâdeler ile sınırlandırdık.

II. XV. VE XVI. YÜZYILLARDA MENTEŞE SANCAĞI’NIN İDARİ DURUMU

Menteşe Beyi Ahmed Gazi’nin ölümünden sonra, Menteşe Beyliği Osmanlılar tarafından işgal olunarak sancak itibarı ile Hoca Firuz Bey’e verilmiş ve Menteşeoğlu da Mısır’a kaçmıştır.

1402’de Ankara Savaşı’ndan sonra kendisinden yüksek hâkimiyetini tanımak şartıyla Timur tarafından memleketleri kendilerine verilen diğer Anadolu Beylikleri gibi Menteşe Beyliği de Mehmed Bey ile oğlu İlyas Bey’e verilerek tabiiyet alameti olmak üzere kendilerine taç, kemer ve yarlık verilmiştir. Mehmed Bey Kütahya’dan kalkıp Ege mıntikasına gitmekte olan Timur’a Menderes nehri sahilinde yetişip, hediyelerini takdim

²² Ertaş, M.Yaşar, a.g.m., s.3,4

²³ Murat Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumı*, Derin Yayınları, İstanbul 2007, s.253

²⁴ Münir Aktepe, “Tuzcuoğulları İsyanı”, *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* III/5-6, İstanbul 1953, s.22

²⁵ Aydın Güven, *Doğu Karadeniz Ayanlığına Kısa Bir Bakış (1808-1826)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Erzurum 1999, s.43

²⁶ Yücel Özkaya, “Anadolu’daki Büyük Hanedanlıklar”, *Belleten*, C.LVI, 52, s.835-845

ederek Timur'un tahsildarıyla birlikte Mentеше ilinden tahsil ettikleri hayvan ve sair levazımat ile Tire'de bulunan Timur'un ordugâhına gelmiştir.

Çelebi Mehmed kadesi Musa'ya galebe ederek 1413'te Osmanlı Devleti'ni bir idare altında toplamaya muvaffak olmuştur. Mentеше Beyi İlyas Bey, bu senelerde üzerine kendi adının yanında Osmanlı sultanının da zikredildiği paralar bastırdı.

İlyas Bey'in ölümünden sonra Osmanlı tarafından topraklara el konulmuş ve kardesinin çocukları Ahmed ve Üveys Tokat'a hapsedilmiştir. II. Murad tarafından Mentese Vilayeti, Balaban Paşa'ya verilmiştir. Mentеше Beyliği'nin varislerinden Ahmed Bey, Tokat'tan kaçarak tahtını ele geçirmeye çalışmışsa da başaramamıştır. Mentese Sancağı Osmanlı idaresinde Anadolu Beylerbeyliği'ne tabi sancak olarak kaydedilmiştir.

“39 numaralı Mufassal Defterde sancağa tabi, Pırnaz, Mekri, Karpuzlu, Çine, Sobuca, Defteran, Balat, Peçin, Bozöyük, Mugla, Tavas, Köycegiz ve Dalaman Nahiyeleri kaydedilmiştir. 47 numaralı Mufassal Defterde de Pırnaz, Milas, Peçin, Bozöyük, Mugla, Tavas ve Köycegiz kazaları sancaga tabi kaydedilmiştir. 61 numaralı Mufassal Defterde de Balat Kaza olarak kaydedilmiştir. Peçin, Bozöyük, Tavas, Mazun, İsravalos, Milas, Mugla, Köycegiz, Pırnaz, Mekri, Sobuca, Çine, Mesken ve Defteran da nahiye olarak kaydedilmiştir. 176 numaralı Yörükân defterinde Milas, Balat, Mekri, Köycegiz, Mugla, Kestel ve İsravalos kaza olarak, Peçin, Çine, Sobuca, Mazun, Bozöyük, Tavas, Pırnaz ve Defteran nahiye olarak kaydedilmiştir. 337 numaralı Mufassal Defterde de Peçin, Eskihisar, Tavas, Mugla, Pırnaz, Köycegiz, Mazun, Balat, Çine, Bozöyük ve Defteran Kazaları kaydedilmiştir”.²⁷

²⁷ Serkan Sari, XV-XVI. Yüzyıllarda Mentеше, Hamid ve Teke Sancağı Yörükleri, Doktora Tezi Isparta 2008.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇAVUŞZÂDELER

1.1. ÇAVUŞZADELER DEVRİNDE MENTEŞE YÖRESİ

1.1. 1. Coğrafi ve Ekolojik Yapı

Batıdan Ege Denizi, güneyden Akdeniz ile çevrili olan Menteşe yöresi, oldukça arızalı topografyası ile dikkati çeker.

Birçok yerde akarsuların yardığı yüzeyinde yer yer hafif dalgalı ve düzce bölümler bulunurken bazı yerlerinde sırt ve tepelerin birbirine yakın yükseltilerde olması, bu yörenin bütünüyle bir aşınım yüzeyi üzerinde şekillendiğini gösterir.

Yörenin dağları bu aşınım yüzeyi üzerinde yükselirken, depresyonlar da bu yüzey içerisine yerleşmiş durumda bulunmaktadır. Menteşe yöresinin bütününe kapsayan ana birim "Menteşe Platosu"dur. Kuzeyde, Büyük Menderes vadi tabanından dik yamaçlar ile çıkılan plato yüzeyi, 500–600 m. yükseltide bulunur.

Son derece parçalı ve girintili çıkıntılı olan Güneybatı Anadolu kıyılarında, ans ria, haliç ve limana benzeyen şekiller bulunmakla beraber bu şekillerden hiç biri tek başına hakim durumda değildir. Karışık bir topoğrafyanın bozulmasından meydana gelmiş kendine özgü bir kıyı şekline sahip bu kıyılara "Menteşe tipi" kıyılar denebilir. Ege Denizi kıyılarının tipik özelliği olan doğu - batı yönlü büyük horst ve grabenleri dikine kesen kıyı çizgisi, güneye gidildikçe kademeli olarak boyuna bir özellik kazanır.

İklimsel özellikleri bakımından genel olarak bakıldığında Akdeniz iklimi özellikleri gözlenirken kıyı şeridi ile bu kıyının gerisinde yer alan plato ve yükseltisi yer yer 2000'ye kadar yükselen dağlık alanlar arasında fiziki coğrafya faktörlerinin etkisi ile iklim koşulları bakımından yerel farklılıklar ortaya çıktığı görülür.²⁸

²⁸ Abbas Çınar (Hızl.), Muğla'nın Coğrafi Özellikleri, *Muğla Kitabı (Arkeoloji, Tarih, Coğrafya)*, s.15-25, İzmir 2004.

1.1.2. Demografik Durum

XVIII. yy. ilk yarısındaki Kâtip Çelebi'nin Cihannüması'adlı eserine göre Mentеше Sancağı sınırlarındaki kazaların ve yerleşim yerlerinin sayısı 54'tür. Bunların bazılarının devletin ilk resmî nüfus sayımının yapıldığı 1831 tarihli kayıtlarda Sancak sınırlarında yer almadığı ve kaza sayısının 27'ye indiği görülür. Sancağın alan olarak küçüldüğü de buradan anlaşılmaktadır.²⁹

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda nüfus sayımı XIX. yy.'a kadar tam anlamıyla yapılmamıştı. Kuruluş döneminden itibaren tutulan tahrir kayıtlarında vergi hanesi ve arazi sayımları yer alıyordu. Bu yüzden esaslı şekliyle yapılan nüfus sayımının 1830'da başlayıp 1831'de sona eren sayım olduğu kabul edilir. Ancak bu sayım vergi değişikliği ve yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'ye alınması planlanan nüfus u belirlemek için yapılmıştır. Dolayısıyla sadece erkek nüfusun sayıldığı bir sayımdır. Böyle olunca bütün nüfusun tam olarak bilinmesi tam olarak mümkün olamamakta yalnızca bazı tahminler yapılabilmektedir

Menteşe Sancağı'nda 1830'da, cemaatler ve kıptiler hariç, 21.323 hanede 46.795 erkek yaşıyordu. Hane sayısı başına ortalama erkek nüfusu olarak 2,19 alındığında cemaatler ve kıptilerle birlikte hane sayısı 21.825, erkek nüfus ise 47.498'e çıkarken hane başına ortalama sayı 2,18'e iniyordu. Hane nüfusunda eşler, kızlar, belki yardımcıları da mevcuttu Bununla birlikte oranlar kazadan kazaya hatta kaza içerisinde bir köyden diğerine de farklılık gösterir.

Aşağıdaki tabloda kadın nüfusuna çeşitli alternatifler getirilerek ortalama hane nüfusunun hesaplanmasına çalışılmıştır:

²⁹ Sevgi Aktüre, "19.Yüzyılda Mentеше Sancağı'nda Toprak-İnsan İlişkilerinin Değişim Süreci", *Osmanlı Araştırmaları*, XXIII, İstanbul 2003, s.79,80

Menteşe Sancağı Ortalama Hane Nüfusu³⁰

Kazalar	Toplam Nüfus	Hane Sayısı	Kazalar	Toplam Nüfus	Hane Sayısı	Kazalar	Toplam Nüfus	Hane Sayısı
MUĞLA	3136	1502	KÖYCEĞİZ	3370	1533	MEĞRİ	1728	751
TAVAS	9382	4594	GÖKABAD	474	215	DALAMAN	1659	731
MİLAS	5094	2317	MANDALYAT	274	985	ESKİHİSAR	337	138
KİRKEZ	776	337	BODRUM	1223	641	AĞIRDOS	1247	559
DÜĞER	1016	472	(SARULUS)	1375	635	CEMAATLER	508	418
TAİFE-I KIBTIYAN	195	84				SANCAK TOPLAMI	46.921	21825

Buradan da görüldüğü gibi Mentеше bölgesinin en çok nüfusa sahip kazası durumundaki Tavas'ın toplam nüfus içerisinde en kalabalık kaza olması Tavaslızâdeler'in neden diğer iki ayan ailesine göre daha ön plana çıktığını bir yönüyle açıklıyor. Çavuşzâdeler'in merkezi durumundaki Muğla ve Köyceğiz toplam nüfus oranında ikinci sırada yer alırken, Milaslızâdeler'in merkezi olan Milas üçüncü sırada gelmektedir.

1.1.3. İdarî Durum

14.yy. sonlarında Osmanlı egemenliğine geçtikten sonra yönetsel kademelenmede “Menteşe Sancağı” olarak Anadolu Eyaleti'ne bağlanan Mentеше yöresinin sancak merkezi Muğla olmuştur.

1831'deki eyelet ve sancak sınırlarına göre Mentеше Sancağı, Anadolu Eyaleti'ne bağlıydı ve merkezi Kütahya idi. 1867' deki bölünmede ise Denizli (Hamit) ve Mentеше Sancakları yeni oluşan Aydın Eyaleti'ne bağlandı. Buna göre Muğla (Merkez kaza), Bozüyük, Milas (Peçin), Bodrum, Datya (Datça), Meğri (Fethiye), Tavas ve Köyceğiz Mentеше Sancağı'na bağlı kazaları oluşturuyordu.

İdarî anlamda Mentеше Sancağı'nın mütesellimler eliyle yönetilmesi mirî toprakları oluşturan Mihrimah Sultan Vakfı'nın mütesellimlere ve onların kazalardaki yardımcılara olan

³⁰ Sancak toplam nüfusuna yukarıda adları geçen kazaların haricinde Mazun, Subıca, Karaova, Germe, Ula, Tarahya, Datya, Eğin, Üzümlü, Kirkez, Mesevli ve Bozüyük kazalarının nüfusları da dahildir. Tabloda Mentеше Sancağı'nda Çavuşzâdeler ve Milaslızâdeler ile ilgili ağırlıklı olarak adı geçen kazaların nüfuslarına ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Mübahat Kütükoğlu, “1830 Nüfus sayımına Göre Mentеше Sancağında Hane Nüfusu”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIII, İstanbul 2003, s.75-92.

âyânlarla verilmesiyle 1739 tarihinde başlamıştır. İşte Çavuşzadeler ve Tavaslızadeler arasında bu tarihten 1858'e kadar geçen Menteşe Mütessellimliği süresinde bölge idaresini ele geçirmek adına zaman zaman sorunlar çıkmıştır. 1750–1858 yılları arasında mütessellimlik yapan bu ailelerden bölgedeki Hasançavuşzadeler, Tavaslızadeler ve Milaslızadeler (Abdülazızağaoğulları)'ın toprakları 1858 Arazi Kanunnamesi'nin uygulanması ile özel mülkiyete geçti. Bundan sonra da Hasan Çavuşzadeler Köyceğiz ve Ula çiftliklerinin sahibi oldular.³¹

1.2. ÇAVUŞZADELER AİLESİNİN TARİHÇESİ

1.2.1. Hasan Çavuş ve Ortaya Çıktığı Bölge

Hasan Çavuş ve oğulları bölgede Çavuşzadeler olarak anılmış ve yerel bir güç unsuru olarak ortaya çıkmışlardır. Çavuşzade ailesi mensupları zaman zaman bir kapıcıbaşı olarak devlet görevlisi, zaman zaman da halka zarar veren bir asi, zorba veya eşkıya olarak belgelerde tanımlanmışlardır. Devlet, Çavuşzadeler'in bu faaliyetleri nedeniyle kimi zaman yakalama emri çıkartarak peşlerine düştüğü gibi çoğu zamanda affederek zamanın şartlarına göre onlardan yararlanma yoluna gitmiş ve onlara çeşitli görevler vermiştir. Bu çelişkili gibi görülen durum, XVIII. yy.'ın sonu XIX. yy başında devletin ayanı kontrol etme yöntemlerindedir. Bu durum aynı zamanda, dönemin merkezî otoritesinin zayıflığı ve çaresizliği yanında, taşrada yaşanan kargaşa ortamı içerisinde devlet ileri gelenlerinin politik çare olarak başvurması şeklinde değerlendirilebilir. Böylece devlet, kendisiyle güç savaşına giren ayânını tamamen ortadan kaldırma yoluna gitmeksizin onu sürgüne göndermek gibi çeşitli yollarla dengeleri elinde tutarak hem onu kontrol ediyor hem de hâla asıl güç ve iktidar sahibinin kendisi olduğunu vurguluyordu.

Aileye adını veren *Hasan Çavuş*'un adına ilk olarak 12.06.1733 (29.Z.1145) tarihli bir belgede rastlıyoruz. Belgede geçen “Köyceğizli Hasan Çavuş” ibaresinden kendisinin Köyceğiz'e bağlı olduğunu anlayabiliriz.

Diğer belgelerde Çavuşzade ailesinin Köyceğiz'le yakın bir irtibatının bulunduğu dair bilgiler bulunsa da çalışmamız içerisinde faydaladığımız belgelerde ailenin bizzat Köyceğizli olduğunu ifade eden yalnızca iki belgeden bir tanesi bu belgedir. Bu belge aynı zamanda Çavuşzade ailesinin bölgede esas gücünü kazanmaya başlamasının Hasan Çavuş'la

³¹ Aktüre, Sevgi, a.g.m., s. 80-85

birlikte olduğunu da göstermektedir. Zaten ailenin ismi olarak kullanılan Çavuşzade adı da buradan gelmektedir. Hasan Çavuş'la birlikte ailenin büyük bir güç kazandığını anlıyoruz.

Hasan Çavuş'un bölgesel bir güç haline gelmesi ve nüfuz kazanması civardaki eşkiyalık olaylarının bastırılmasıyla ilgili kendisine verilen bir görevle başlamıştır. Öyle anlaşılıyor ki Hasan Çavuş Aydın muhassılının emrinde çavuşluk gibi bir göreve sahip idi.³²

Aydın muhassıl vekili Halil Ağa'ya gönderilen bir hükümde Hasan Çavuş'un, 1733 yılının Haziran ayında, Teke Sancağı'na bağlı Kalkanlı kazasında halka zarar veren, taşkınlıklarda bulunarak eşkiyalık yapan Musa Beyoğlu Mustafa ve arkadaşlarının yakalanıp etkisiz hale getirilmeleri için görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu hükmün çıkmasının asıl sebebi Kalkanlı kazasındaki eşkiyalar değil, Hasan Çavuş'un eşkiya bastırmak için giderken bizzat kendisinin eşkiyalık faaliyetlerinde bulunmasıyla ilgilidir. Hükmün içeriğine göre, Hasan Çavuş görev yerine vardığından bir süre sonra yetkisini kötüye kullanarak halkın can, mal ve ırzına tecavüz etmiş ve eşkiyalığa başlamıştır. Halkın şikâyetleri üzerine Teke ve Hamit Sancağı'nın mütesellimleri Hasan Çavuş'la ilgili iddiaları İstanbul'a iletmışlerdir. Halkın arzuhal ve mahzarlarından ziyade mütesellimlerin şikâyetleri iki ihtimali akla getirmektedir. Birincisi, şikâyet konusu vakaların genel bir alana yayılarak eşkiyalık faaliyetlerine konu olması Hasan Çavuş'un davranışlarının ne kadar ciddiyet arzettiği ve pervasız olduğudur. İkincisi ise gözden uzak tutulmaması gereken bir ihtimaldir. Hasan Çavuşla ilgili iddialar belki de bölgedeki iktidar mücadelesinin bir yansımasıydı. Çünkü kendi bölgesinde eşkiya teftişi için başka bir sancaktan birinin gelmesi Teke ve Hamit mütesellimlerini rahatsız etmiş olmasıyla ilgili olabilir.

Bununla birlikte şikâyetler haklı bulunmuş, Teke ve Hamit mütesellimleri ile birçok kazaların kadı ve naibleri tarafından bildirilmesi açısından dikkat çekicidir. Bu şikâyetler vûku bulduğundan sonra Hasan Çavuş ve arkadaşları yakalanırlar. Sonuçta da Karaağaç

³² Osmanlı Devleti'nde padişahın emrini gereken yerlere ulaştıran ve emrin uygulanmasına nezaret eden görevliler *çavuşlar* ve kapıcılar'dır. Bunların amirlerine *çavuşbaşı*, *kapıcıbaşı* ve *kapıcılar kethüdası* denmiştir. (Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, 3.Baskı, Isparta 1999, s.29), *Çavuş* kelimesi ve teşkilatı, Uygurlular'dan itibaren görülür. Selçuklular'dan itibaren diğer Türk devletlerinde de kullanılan ve Osmanlı Devleti'ne de geçen bu müessede çavuşlar kimi zaman halka duyurulacak tebligatı yüksek sesle bildirme görevinde yer alırlardı. Osmanlı Devleti'nde çavuş kelimesinin kullanımına ait bilgiler kuruluş dönemine ait bilgileri de içeren Fatih Kanunnamesi'nde öğreniyoruz. Çavuşların amiri olan çavuşbaşının Divan-ı Hümayun'da oturmadığı, vezirler, kazaskerler ve defterdarlar divana geldiklerinde kapıcılar kehtüdası ile çavuşbaşı tarafından karşılanırlardı. XVI. yy'da çavuşluk teşkilatı çok gelişmiştir. Dergâh-ı Ali çavuşları diye de anılan Divan-ı Hümayun çavuşlarının bir başka görevi yabancı elçileri karşılamaktı. Bir de Yeniçeri Ocağı'na bağlı çavuşlar vardı. Bunlar savaş sırasında askerin gerilemesine ve kaçmasına engel olmak için ordu etrafında elleri topuzlu beklerlerdi. (Orhan F. Köprülü " Çavuş", *DİA*, C.8. , İstanbul 1993., s.236,237)

Kadısı Mevlana Mustafa Efendi tarafından sorgulanıp gerekli cezalar verilerek hapsedilmeleri yönünde karara varılır.

Ceza olarak hemen Kıbrıs'a sürgün edilen Hasan Çavuş ve arkadaşları burada Magosa Kalesi'nde hapsedilirler. İkinci bir emir gönderilmedikçe de kesinlikle serbest bırakılmamalarına dair Aydın Muhassılı Vekili Halil Ağa'ya merkezden kesin bir hüküm gönderilir.³³

Hasan Çavuş sahneye yeniden 5 yıl sonra 1738'de çıkar ve bu defa da kanunsuz işlerle gündemdedir. Bu arada Kıbrıs sürgününden ne zaman döndüğünü bilmiyoruz. Ama döndüğünden sonra Teke ve Hamit Sancağı'nda yanında Mehmet adındaki kardeşi ile tekrardan bölgedeki nüfuzunu çoğaltma gibi faaliyetlerde bulunmuş olacak ki haklarında yeni şikayetler baş gösterecek. Hasan Çavuş ve kardeşi Teke Sancağı sınırlarındaki Doyran'da³⁴ ikâmet ettikleri süre içerisinde kanunsuz işlere bulaşırlar ve suçlu oldukları için haklarında arama emri çıkar. Bunun üzerine firar eden kardeşlerin, emlak ve eşyalarının tespit edildikten sonra satılarak hazineye teslim edilmesi çalışmalarına başlanır. Ancak bu sırada Hasan Çavuş'un adamlarından olduğunu düşündüğümüz aynı kasabadan Ali Efendi, Seyyid Molla Mehmet ve Hacı Mustafa oğlu Molla Ahmet, bu emlak ve eşya tespiti çalışmalarına engel olurlar. Sonuçta da devletin çalışmalarına bu şekilde engel olmalarının cezası olarak Galos Kalesi'ne hapsedildiler. Hasan Çavuş ve kardeşi Mehmet hakkında ise bütün mal varlıklarının satılıp bedelinin müfredat defteriyle birlikte Ordu-yı Hümayûn hazinesine gönderilmesine dair karar çıktı. Bunun için Doyran Kadısı, Selanik Ağası, Galos Kalesi dizdarı ve bu konu için görevlendirilen Hacı Osman'a işin sıkı tutulması ve sonuçlandırılması için bir emir gönderildi.³⁵

Bundan sonra bir süre belgelerde adına rastlayamadığımız Hasan Çavuş'un yerini oğlu *Ahmed Ağa* ve torunu *Ebubekir Ağa*'nın aldığını göreceğiz. Ahmed Ağa ve oğlu Ebubekir Ağa dönemlerinde ailenin toprak ve mal varlıklarının arttığına, bölgenin ve devletin farklı alanlardaki ihtiyaçları için kendilerine başvurulduğuna şahit olacağız.

Önemli bir güç haline gelen Hasan Çavuş'un kendinden sonra gelen oğullarıyla şekillenen Çavuşzadeler ailesinin gücü zaman zaman artıp azalsa da 1850'lere kadar sürmüştür.

³³ Cevdet Dahiliye, 6488, 29.Z.1145 (12.06.1733)

³⁴ Doyran (Toyran) Belediyesi şu anda Antalya sınırları içerisinde yer alıyor.

³⁵ C.DHL. 5274, 6 Za 1150 (25.02.1738)

Hasan Çavuş'un ardından oğlu Hacı Ahmet Ağa "Kapıcıbaşılık" görevi ile bölgede ailenin nüfuzunu sağlayacak. Onunla aynı zamanda faaliyetlerini yürütecek olan oğlu Hacı Ebubekir Ağa gerek babası Hacı Ahmet Ağa'nın döneminde gerekse onun vefatından sonra "Kapıcıbaşılık" rütbesi ile ailenin servetini artıracak faaliyetlerde bulunacak. Onun dört oğlundan biri olan Ömer Ağa babası ve dedesi Hasan Çavuş gibi bölgedeki etkinliğini muhafaza etmeye çalışsa da bundan sonra ailenin devlet karşısındaki etkinliği geri plana itilecek. Diğer bir oğul olan Mustafa Ağa aile içi servet edinme yönünde faaliyetlerde bulunsada aile 1820'lerden sonra eski gücünü toparlayamayacak. Oğullardan Süleyman Ağa ve Osman Ağalar ise diğer iki kardeşleri gibi ön planda çok fazla faaliyette bulunmayacaklar.

1.2.2. Hasan Çavuşzade Hacı Ahmed Ağa

1.2.2.1.Hacı Ahmet Ağa'nın Mütesellimliği

Hasan Çavuşzade Ahmet Ağa ve oğlu Ebubekir Ağa'nın Osmanlı Devleti tarafından artık asıl nüfuz alanları olacak olan Menteşe bölgesinde görevlendirildiği bilgisini ilk olarak 1756 tarihine ait bir belgeden ediniyoruz. Buna göre; Hacı Bekir Ağa ve ailesi Evkâf-ı Hümâyûn'a bağlı evkâftan Mihrişah Sultan Vakfı'nın Köyceğiz'de bulunan on iki adet çiftliğinin kiracıları durumundadırlar. Çiftliklerin kira borç bilgileri verilirken ailenin 1747–1754 senelerine ait olan kira bedelinden kalan ve 1755 senesine de devreden hesaplarıyla birlikte toplam iki milyon iki bin beş yüz kuruş borçları olduğu belirtiliyor. Bu miktarı şimdiye kadar çeşitli bahanelerle ödemedikleri ve alacağı olduğu kişilerden tahsilat yapamadıklarını bildirmeleri üzerine ise gerekli tahkikatın yapılması ve alacakların tahsil edilerek kira toplam bedelinin bir an önce Evkâf-ı Hümâyûn Hazinesi'ne gönderilmesi yönünde İzmir valisi ve evkaf müdürüne merkezden bir bildiri gönderiliyor.³⁶

Buradan hareketle ailenin Hasan Çavuşzade Ahmet Ağa döneminin en az 1747 tarihinde başlamış olabileceğini düşünebiliriz. Yine ayrıca Hacı Ahmet Ağa'dan 1760 Ağustos'una ait bir belgede "Menteşe Mütesellimi" diye bahsediliyor.³⁷ Ahmet Ağa'nın, 1738'de babasının kanunsuz işleri nedeniyle Galos Kalesi'ne hapsedilmesinden 1748 yılı arasındaki 10 yıl içindeki herhangi bir tarihte mütesellimlik görevine başlamış olabileceğini düşünüyoruz.

³⁶ A.MKT. MHM. 757/16, 15 Za 1169 (11.08.1756)

³⁷ C.DHL.11967, 25 Z 1173 (8.8.1760)

1.2.2.2. Hacı Ahmed Ağa'nın Kalyon Yapımında Görevlendirilmesi ve Askeri Hizmetleri

Osmanlı Devleti diğer devletlerle yapacağı büyük savaşlar öncesinde topladığı askerin masrafını ve ihtiyaçlarını bazen devlet bizzat karşılarken bazen de askeri gönderen mütesellimin kendisi karşılamıştır.

Osmanlı Devleti Rusya ile yapacağı sefer öncesindeki hazırlıklar nedeniyle gerekli olan asker ihtiyacını karşılarken 1770 yılında Mentеше yöresi müteselliminden de asker ve bir takım levazımat isteğinde bulunmuştur.

Hasan Çavuşzade Ahmet Ağa tarafından da savaş hazırlığı kapsamında bölgesinden 2000 süvari askeri gönderilmiştir. Devlet bu askerin masrafını kendisinin karşılayacağını bildirerek 2000 süvari asker için iki bin çift ekmek, 500 kıyye³⁸ pirinç, 125 kıyye sade yağ, 500 kile arpa ve 500 kıyye et tayinatlarının baş muhasebe defterine kaydedilerek nüzül emini ve kasapbaşı tarafından verilmesi yönünde emir veriliyor.³⁹

Yine 1772 yılında Osmanlı- Rus savaşı öncesinde Rusya'nın Sakız Adası'na da saldırı düzenleyeceği haberinin alınması üzerine devlet, bölgeden istediği 750 askere ilave olarak 1250 asker daha isteyerek bu 1250 askerin masrafının hazine tarafından karşılanacağını belirtmiştir.

Adanın korunmasının daha önemli olduğu ve adanın muhafazası için gerekli olan 2000 askerin 750 tanesinin bütün ihtiyaçları kendisi tarafından karşılanıp, geri kalan 1250 askerin ulufe ve tayinat masraflarının hazine tarafından karşılanacağı ifade edilmiştir. Adanın muhafazası için gönderilen askerlerin adaya ulaştıkları günden itibaren her türlü ihtiyaçlarının karşılanması ve 1250 askerin aylık 5450 kuruş olan ulufe ve tayinat bedelinin Mentеше Sancağı mukataasıyla avarız mallarından karşılanacağı açıklandıktan sonra maliyetin Çavuşzadeler hesabına mahsup edilmesi bildirilmiştir. Hazırlanacak defterin kadı tarafından onaylanarak alınacak hüccetin muhafaza edilmesine dair maliyeden emir yazılıp Divan-ı Hümâyûn tarafından da hatt-ı hümayun yazılarak gönderildiği de ayrıca belirtilmiştir.⁴⁰

Devlet, bir sahil bölgesi mütesellimi olan Çavuşzadeler'e, asker ihtiyacının karşılanması gereksiminin yanı sıra kalyon ihtiyacı konusunda da başvurmuştur. 1777 yılında

³⁸ *Kiyye*: Okka (ya da kıyye) Osmanlı İmparatorluğu döneminde kullanılmış olan eski bir ağırlık ölçüsü birimidir. Şehir ve kasabalara göre ağırlık değeri farklılık göstermekle beraber, genellikle 1282 gram değerinde kabul edilmiştir.

³⁹ Cevdet Askeriye, 50661, 5 Ra 1184 (29.06.1770)

⁴⁰ C. AS. 44361, 29.N.1186, (24.12.1772)

Menteşe Sancağı Mütesellimi Hasan Çavuşzâde'ye gönderilen bir emirde kendisinin Marmaris'te yapmakla görevli olduğu kalyonun henüz üçte birini tamamlandığı ve ihtiyaç dolayısıyla acele etmesi gerektiği bildirilmiştir.

Bu arada devlet kalyon ihtiyacına paralel olarak Çavuşzade'ye gönderdiği bu emrin bir suretini de Edremit Voyvodası Kapıcıbaşı Mehmed Emin Ağa'nın Çayağzı'nda yapımına başladığı kalyon yapımı için, Ali Paşazâde Battal Bey'e Sinop civarında yapmakla görevli olduğu kalyonun inşası için ve bir sureti de Kalonya ayanı Ebubekir Ağa'ya gönderilerek görevlendirildikleri kalyonları tamamlamakta acele etmeleri gerektiği belirtilmiştir.⁴¹ Saruhan Sancağı Mütesellimi Kara Osmanzâde Ahmed'e de bir suret gönderilerek yapmakla görevli olduğu kalyonun yerine bir kalyon satın alması ve bedelini ödemesine dair ferman gönderilmiştir.⁴²

Bunların yanı sıra Hasan Çavuşzade Ahmet Ağa'nın kendisine ait Fâtih-i Bahrî isimli bir kalyonun olduğunu da biliyoruz. Kalyonun mevcut takımlarının ve Tersane-i Amire'den kalyona teslim edilen takımların deftere kayıtlı olduğunu, diğer yol ve kumanya masraflarının kendisi tarafından karşılamak üzere ticaret amacıyla İskenderiye tarafına gitmek üzere İskenderiyeli Hasan Kaptan'a 12.500 kuruşa kiraya verdiğini ve kalyonu Tersane-i Amire'ye teslim etmek şartıyla kendisine teslim ettiğini de öğreniyoruz.⁴³

1.2.2.3. Hacı Ahmed Ağa'nın Sakız Adası Savunmasındaki Görevi

Menteşe Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Ahmed Ağa'dan, düşman askerlerinin Sakız Adası'na saldırı yapacağı haber alınması üzerine bahşiş, ulufe, tayinat, mühimmat ve diğer masrafları kendisi tarafından karşılanarak 750 asker ile sefere katılması istenmişti. Ağmed Ağa, 1772 yılı Aralık ayında adanın korunmasının daha önemli olduğu ve adanın muhafazası için gerekli olan 2000 askerin 750 tanesinin bütün ihtiyaçları kendisi tarafından karşılandıktan sonra, geri kalan 1250 askerin ulufe ve tayinat masraflarının hazine tarafından karşılanmak şartıyla adanın muhafazası için görevlendirildiği bildirildi.

⁴¹ Gemi inşası konusunda bazen devlet ihtiyacı olan kalyon için ağaları doğrudan yükümlü tutarken bazen de gemi ihalesini bizzat ağalar isterdi. Ancak özellikle acil askeri ihtiyaçlar belirlediği dönemlerde ağalar istekli olmasalar dahi bu iş için yükümlü tutulmuşlardır. Devletin acil ihtiyaçlar konusunda tersanelere çok fazla sipariş vermesi durumlarında ağalar ve halkın arasının açılmasına sebep olduğu da zaman zaman görülür. Ödemelerin gecikmesi,eksik yapılması ya da kaynakların temin edilememesi gibi durumlar ortaya çıkabilmekteydi. (Yakay, S., a.g.e. , s.45)

⁴² Cevdet Bahriye, 8589, 20.N.1191, (22.10.1777)

⁴³ Cevdet Maliye, 11843, 27.B.1194 (29.7.1780)

Gönderilen askerlerin adaya ulaştıkları günden itibaren her türlü ihtiyaçlarının karşılanması ve 1250 askerin aylık 5450 kuruş olan ulufe ve tayinat bedelinin Menteşe sancağı mukataasıyla avarız mallarından karşılanacağı da Ahmet Ağa'ya bildirildi.

Bütün bunların bedelinin Ahmet Ağa'nın hesabından düşüleceği ve hazırlanacak defterinin kadı tarafından onaylanarak alınacak hüccetin muhafaza edilmesine dair maliyeden emir yazıldığı gibi Divan-ı Hümâyûn tarafından da hatt-ı hümayun yazılarak gönderilmiştir.

Fakat bu arada merkez tarafından Ahmet Ağa'nın yaşının ilerlemesi sebebiyle intikal ve diğer hususlarda sıkıntı yaşanması ihtimali göz önünde bulundurularak yerine oğlu Ebubekir Ağa'nın tayin edildiğine şahit oluyoruz. Kendisine gerekli yardım ve tavsiyelerin yapılarak bir an önce belirtilen miktarda asker ile Sakız Adası'na ulaşip adanın muhafazası için gerekli tedbirlerin alınması ve hiçbir askerin firar etmesine izin verilmemesi yönünde uyarıldıktan sonra bu konuda her türlü fedakarlığın yapılmasına dair Ahmed Ağa'ya ve oğlu Ebubekir Ağa'ya bir emir gönderiliyor⁴⁴.

Devletin, Sakız Adası'nın korunmasına verdiği önemi ve gösterdiği titizliği bu emrin Muğla Kadısı Seyyid Hacı Hafız Halil Efendi huzurunda bir defa daha okunup deftere kaydedilmesinden anlıyoruz. Muğla Kadısı Seyyid Hacı Hafız Halil Efendi belirtilen konuda her türlü gayret ve titizliği göstereceklerini belirttikten sonra hazırlanan ilam padişaha takdim ediliyor.⁴⁵

Ancak İstanbul'un üzerinde hassasiyetle durduğu Sakız Adası'nın muhafaza edilmesi, muhafaza için gerekli olan askerin toplanması ve bunların firar etmesinin önlenmesi yönündeki emirleri Ahmet ile Ebubekir Ağalar tarafından pek kâle alınmamış olacak ki gönderilen emir üzerinden 7 ay geçmesine rağmen 1773 yılı Temmuz ayında yeniden bir hatırlatma yapma gereği duyuldu. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yaptığı 1768-1774 savaşlarının en hararetli döneminde düşman askerinin Bodrum ve İstanköy tarafından püskürtülerek Sisam Adası önlerinde demir atıp, techizat ve mühimmat tedarik ettikten sonra Sakız Adası'na saldıracağı haber alınmıştı.

Hasan Çavuşzâde Ahmed Ağa'nın bütün ihtiyaçlarını karşılayarak 2000 askeri oğlu Ebubekir Ağa'nın kumandasında Sakız'a göndereceğini taahhüt etmesine rağmen, bunlardan 2000 askerden 1000 askerinin bir şekilde firar ettiği belirtiliyor. Sakız'a varan askerlerin 1000

⁴⁴ C.AS. 44361, 29.N.1186 (24.12.1772)

⁴⁵ C.AS. 276, 16.Z.1186, (10.03.1773)

tanesi orada lakayt ve düzensiz davrandıkları ve denetimsiz kaldıkları için bir şekilde kaçıyor. Sonuçta bu durum, Sakız Muhafızı Vezir Mustafa Paşa tarafından muhafaza görevinde sadece 1000 askerin kaldığı, adanın korunmasının hayati bir önem taşıdığına dair bilgi verilince, merkez tarafından yeni bir hüküm iletildi. Bunun üzerine askerlerinin sayımının yapılarak eksiklerinin tamamlanması ve hazırlanacak cetvelinin İstanbul'a gönderilmesi yönünde Ebubekir Ağa'ya tekrar durum belirtilmiştir. Buna ilave olarak, babasının sağlığında bu iş için görevlendirilen Ebubekir Ağa'ya bir göz dağı verilmesi ihmal edilmemiş yapılacak denetim ve sayımlarda herhangi bir eksiklik ve yanlış bilgi verildiği tespit edildiği takdirde en ağır şekilde cezaya çarptırılacağına dair Ebubekir Ağa'nın şahsına yönelik bir de ferman gönderilmiştir.⁴⁶

Sakız'ın ileri gelenleri tarafından Sakız Naibi Seyyid İsmail Efendi ve Sakız Muhafızı Vezir Mustafa Paşa aracılığıyla yanlarında sadece 200 asker bulunduğu bildirilerek tedbir alınması açısından 3000 askerin dirayetli bir binbaşı kumandasında Sakız'a gönderilmesi gerektiği bildirildi. Bu sebeple Sakız Muhafızı Vezir Mustafa Paşa'ya bir hüküm gönderildi. Hükümde Ebubekir Ağa'nın görevini yerine getiremediği belirtilerek Kapıcıbaşılık rütbesinin kaldırılıp, ruusunun iptal edilmesi ve kendisinin Sakız Kalesi'nde hapsedilmesi ve hiçbir şekilde de serbest bırakılmamasına dair bir emirle bilgilendirilmesi sağlandı.⁴⁷

Böylece merkez, vadettiği sözünde durmayan üstelik devletin en fazla ihtiyaç duyduğu bir dönemde asker göndermeyerek işini hafife alan resmî bir görevlisinin rütbesinin elinden alınıp görevinden azledilebileceğini göstermiş oldu.

1.2.2.4. Hacı Ahmed Ağa'nın Milaslızâdelerle ve Kızılhisarlızâdelerle Çekişmesi

XVIII. yy'ın ikinci yarısındaki genel siyasi durumda buldukları bölgede nüfuz sahibi olmak isteyen eşraf, münbit arazisi ve ticari bakımdan hareketli bir limana sahip Menteşe Sancağı'nın yönetim haklarını ele geçirmek üzere bölgenin diğer ileri gelen aileleri ile rakip durumda olduğunu biliyordu. Bu yüzden de toprakları üzerinde kendileri için çalışan veya kendilerine herhangi bir şekilde yakın durmak isteyen kişilerden topladıkları askerleriyle birlikte rakip ailelere karşı iktidar mücadelesine girip bir anlamda nüfuz alanını genişletmek ya da en azından varlığını sağlamlaştırmak istiyordu.

⁴⁶ C. AS. 52733, 29.R.1187 (20.07.1773)

⁴⁷ C. AS. 12496, 29.R.1187 (20.07.1773)

Menteşe yöresinin idari haklarını sahiplenme arzusundaki Çavuşzâdeler'in Milaslızadeler ile rekabeti 1760'lı yılında dikkat çekici boyuta ulaştı. Mentеше Sancağı mütesellimi Hacı Ahmed ile Milas âyanı Hacı Abdülazizzâde Hacı Mehmed'in arasında baş gösteren düşmanlık nedeniyle zamanla kendine bağlı askerlerle rekabette üstün gelebilmek için sancaktaki köyleri basarak halka zarar vermektan bile çekinmemişlerdir. Bu düşmanlık çerçevesinde özellikle, rakip aileye yakın köyler büyük zarar görmüş ve çok sayıda insan haksız yere öldürülmüştür. Bu durumdan muzdarip olan yöre halkı Çavuşzâdeler ve Milaslızadeler arasındaki bu hırslı ve kanlı mücadeleden şikâyetlerini arzuhâl ve mahzarlarla İstanbul'a iletmeye çalışmışlardır.⁴⁸

Kaza halkının şikâyetleri üzerine Peçin Kadısı İmamzâde Seyyid Mehmed Efendi, iki aile arasındaki bu şiddetli mücadelenin sonlandırılması ve uzlaşmaya varılması amacıyla görevlendirilmiştir. Mehmed Efendi ailelerin önde gelen üyelerini mahkemeye çıkartarak yüzleştirmiş ve kendilerine nasihat etmiştir. İki aile arasındaki husumetin hem devlete ve hem de halka çok büyük zararı olduğunu, bu düşmanlığın bir an önce bitirilmesi gerektiğini yüzlerine ifade etmiştir. İstanbul'un da yakından takip ettiği bu mahkemede iki taraf arasında bundan sonra hiç kimseye zarar vermeyecekleri yönünde anlaşma sağlanmıştır.

Peçin Kadısı Mehmed Efendi mahkemede bu uzlaşa sonrasında her iki aileyi sebep olduğu zararlara karşılık yöre halkına tazminat ödemeye mahkûm etmiştir. Mentеше Mütesellimi Hacı Ahmed'in Milas kazası ahalisine 2400 kuruş vermesi kararlaştırılırken, Hacı Abdülazizzâde Hacı Mehmed Efendi'nin de Muğla kazası ahalisine 1300 kuruş ödemesine karar verildi.⁴⁹ Verilen ceza miktarlarına bakarak, Hacı Ahmet Ağa'nın Milaslızadeler nüfuzunda bulunan Milas kazasında daha büyük zarar verdiği anlaşılmaktadır.

Mahkeme huzurunda iki aile arasında yapılan anlaşmaya rağmen Milaslızâdeler ve Çavuşzâdeler arasındaki nüfuz mücadelesi sona ermemiş, mâli ve idari çıkarları doğrultusunda ileriki yıllarda da devam etmiştir.

⁴⁸ Bulunduğu bölgenin bir şekilde görevlisi olan devletin yetkilisi konumundaki âyanın sebep olduğu huzursuzluk veya baskıdan bunalan halk çareyi bölge âyanını Bâb-ı Âli'ye şikâyet etmekte buluyordu. Bu durumun çok sayıda örneği vardır. Mesela, Edirne'de 1800'lerin daha başında âyanlık görevindeki Dağdevirenolu Mehmed Ağa çeşitli hallerle halk üzerinde etki gösterse de halk yaptıklarını tasvip etmediği durumlarda, kendisini şikâyet etmeyi de bilmiştir. (Cemal Gökçe, "Edirne Âyanı Dağdeviren-olu Mehmed Ağa", *Tarih Dergisi*, XVII/22, İstanbul 1968, s.110)

⁴⁹ C.DH. 119672, 5.Z.1173 (8.8.1760)

1764 yılı içerisinde vergi tahsili konusunda Çavuşzâdeler'in karşısına yeni bir rakip daha ortaya çıkmıştır. Muğla Kadısı'nın 1764 tarihli ilamı Ahmet Ağa ile Kızılhisarlızâde Cafer Bey arasındaki bu anlaşmazlığı geniş bir şekilde ortaya koymaktadır.

Muğla kadısının ilamına göre Ahmed Ağa'nın Cafer Bey arasındaki problem oldukça karışık bir meseledir. Önce, Sarıulus Kazası halkına tevzi edilen avarız, nüzul ve hazariye vergisi Menteşe müteselliminin tahsildarı tarafından toplandıktan sonra yola pusu kuran Kızılhisarlızade Cafer Bey'in adamları tarafından gasp edilmiştir. Daha sonra ise elindeki paraları kaptıran tahsildar, yolu üzerindeki köylülere ait 1.500 kadar keçiyi kaçırmıştır. Bu konu hakkında Muğla, Peçin, Bozüyük ve Eskihisar kadıları ilam göndermişler ve bu gibi misilleme yoluyla sürdürülen düşmanlıkların halka zarar verdiği, asayiş bozduğu ve ihtilale sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili belgeler sancaktaki kaza ve köy ahalilerinin iki taraf arasında bölündüğü, bazılarının Çavuşzâdeler'i bazılarının ise Kızılhisarlızâdeler'i aklayıcı ifadelerde buldukları görülmektedir.

Sonuçta konuyla ilgili olarak gerek tarafların gerek yöre halkının ilam ve arzuhallerinde mesele değişik boyutlarıyla anlatıldığı için Osmanlı yönetimi, tarafların bir an evvel uzlaşması yönünde irade ortaya koymuştur. Hacı Ahmed ile Cafer Bey'e gönderilen hükümlerle aradaki düşmanlığın giderilmesi, huzur ve asayişin bozulmaması ve hazinenin zarara uğratılmaması için birbirleriyle anlaşmaları istenmiştir. Bu meselenin halledilmesi ve bu konuda bir daha problem çıkartılmaması için Derya Komutanı Kızılhisarlızade Cafer Bey'e ve Menteşe Mütesellimi Hasan Çavuşoğlu Hacı Ahmed'e ayrı ayrı hüküm bildirildi.⁵⁰

1.2.2.5. Hacı Ahmed Ağa'nın Limni Adası'na Sürgün Edilmesi

Yaşlılığı dolayısıyla 1772 yılında görevinden uzaklaştırılan Ahmet Ağa kısa bir süre sonra yeniden ön plana çıkmaya başlamıştır. Ahmet Ağa'nın görevden alınıp yerine oğlu Ebubekir Ağa'nın tayin edilmesine rağmen devletin taleplerinin karşılanamaması sebebiyle Çavuşzâdeler gözden düşmüş ve rakip aile olan Milaslızâdeler daha etkili bir konuma yükselmişlerdi. Ahmet Ağa ve oğlunun bu değişiklikten hoşnut olmadıkları ve eski nüfuz ve güçlerini devam ettirebilmek için yörede çeşitli faaliyetlere giriştikleri anlaşılmaktadır. Menteşe sancağında hem önemli gelir kaynaklarından mahrum olma hem de idari gücü rakiplerine kaptırma endişesinin Çavuşzâde ailesini harekete geçirerek yeni çıkış yolları aramaya sürüklediği görülmektedir. Sancak dahilinde ailenin gücünü hissettirmek, halka

⁵⁰ Cevdet Zaptiye, 2488, 20.B.1177 (24.1.1764)

gözdağı vermek ve yönetimdeki Milaslızadeleri zor durumda bırakmak için faaliyetlerini artırmışlardır.

1774 tarihli bir belgede Ahmet Ağa'dan “*sâbık Menteşe sancağı mütesellimi Hasan Çavuşzâde Ahmed*” şeklinde bahsedildikten sonra, ağanın takip ettiği yöntemler de açıklanmıştır. Belgedeki bilgilere göre muhtemelen Ağa'nın yönlendirmesi ile yakın akrabaları ve taraftarları, her ne kadar Ahmet Ağa'nın mütesellimlikten azledilmiş olsa bile devletin ondan vazgeçemediği izlenimini oluşturmaya ve vergi gelirlerinin toplanmasının yine Ahmed Ağa'ya ihale edileceği dedikodusunu yaymaya çalışmışlardır.

Söz konusu haberlerin bölge halkı tarafından İstanbul'a iletilmesi üzerine, devletin bu gibi durumlarda sıkça müracaat ettiği gibi sürgün cezası uygulamaya konmuştur.⁵¹ Memleketin düzenini bozmaya yönelik çalışmalardan vazgeçemedikleri için Hacı Ahmet, torunu Hacı Ömer ve kethüdası Yusuf'a Limni Adası'na sürgün cezası verilmiştir.

Fakat Çavuşzadelerin Limni'ye sürgün edilmesi üzerine Osmanlı taşrasındaki patronaj sistemi benzer olaylarda olduğu gibi devreye girmiştir. Trabzon Valisi Vezir Hacı Ali Paşa,⁵² haklarında sürgün kararı çıkan Hacı Ahmet Ağa, Ebubekir Ağa ve Ömer Ağa için kefil olarak devreye girmiş ve onları sürgünden kurtarmıştır.

Vezir Hacı Ali Paşa, muhtemelen daha önce daha önce birlikte çalıştığı ve yakından tanıdığı Hacı Ebubekir Ağa'nın mali gücünü zayıflatan ve bölgesel itibarına büyük bir darbe vuran sürgünden kurtarmak için ilginç bir teklif getirmiştir. Paşa, Ebubekir Ağa'nın Kayseri livası mütesellimliğine tayin edilmesi ve babası Hacı Ahmed Ağa'nın ise oğlunun yanında Kayseri'de ikamet ettirilmesi için izin istemiştir. Bu istek İstanbul tarafından kabul edilmiş ve Ebubekir Ağa Kayseri Mütesellimliğine getirilmiştir. Limni Adası'na sürgün edilen Hacı

⁵¹ Osmanlı devletinde bir ceza yöntemi olarak sürgün cezası için; bk. Kemal Daşcıoğlu, *İskân, Suç ve Ceza Osmanlı'da Sürgün*, İstanbul 2007.

⁵² 1768 seferinden sonra Anadolu'da Trabzon ve Erzurum sancaklarına sahip olan Canik muhassılı Hacı Ali Paşa ile Anadolu Valisi Koca Abdi Paşa torunu Abdi Paşa tagallüp ve tahakkümleriyle kendilerini tanıtmış vezirlerden idiler. Bunlardan Hacı Ali Paşa Fatsalı Ahmed Ağa'nın oğlu olup Canik muhassılı olmuş Gürcistan ve 1768 Rus seferinde hizmet etmiş olduğu için vezirlik verilip Trabzon Vilayeti malikane olarak (kayı hayat şartıyla) kendisine verilmişti. Kırım seferinde harekatta bulunup sonuç alamamıştı. Çapanoğlu Mustafa Bey ile aralarındaki nüfuz mücadelesi nedeniyle Çapanoğlu üzerine yürümüş, ancak böyle keyfi hareketi İstanbul'daki aleyhdarlarının körüklemesiyle bu durum isyan olarak telakki edilip hükümetin müsaade ve müzaheretleriyle Çapanoğlu Mustafa Bey Hacı Ali Paşa üzerine sevk edilmiştir.

1781'ekadar Kırım'da kalmış, İzzed Mehmed Paşa'nın sadareti zamanında Trabzon Valiliği'ne atanmıştır. 1785'de Erzurum Valisi ve Şark Seraskeri iken vefat etmiştir. Konuyla ilgili olarak bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, C. 5, TTK yay., Ankara 1982

Ahmed Ağa, torunu Ömer Ağa ve yakın akraba üyeleri ile birlikte affedilerek Mentеше ve civarına gitmemek koşuluyla Kayseri’de ikâmet etmelerine müsaade edilmiştir.⁵³

Trabzon Valisi Vezir Hacı Ali Paşa’nın niçin Çavuşzâdeler’e kefil olduğu, ikamet edecekleri yer olarak neden Kayseri’nin seçildiği ve Kayseri’de ne kadar süre kaldıkları hakkında yeterli bilgiye ulaşılamadığı için bu sorular şimdilik karanlıkta kalmaktadır.

1.2.2.6. Hacı Ahmed Ağa’nın Mısır’a Firarı ve Tavaslızâdelerle İktidar Mücadelesi

Çavuşzâdeler’in Kayseri günlerinden sonra devletle yeniden karşı karşıya geldikleri ve küçümsenemeyecek suçlara karıştıkları anlaşılmaktadır. Çünkü 1779 tarihli muhalfeaat bürosuna ait bir belgede Hacı Ahmed Ağa’nın Mısır’a firar ettiği ve mallarının müsadere edildiği kayıtlıdır. Nasıl bir suç işlediği ve niçin Mısır’a kaçtığı bilinmese de Mentеше bölgesindeki dengelerin Çavuşzâdeler aleyhine döndüğü ve devlet tarafından gözden çıkarıldıkları düşünülebilir. Hacı Ahmet Ağa Mısır’a yalnız firar etmemiş, torunu Hacı Ömer’i de yanında götürmüştür.

Hasan Çavuşzâde Ahmet Ağa’nın Mısır’a firar etmesi üzerine üzerine devlet, ağanın mal varlığını tespit ve müsadere sürecini başlatmıştır. İşte bu süreç, bölge dengelerinin yeniden biçimlenmesine yol açmış ve Çavuşzâdeler ile Tavaslızâdeler’in bölgedeki nüfuz mücadelelerinin de başlangıcı olmuştur.

Çavuşzâdelerin mal varlığının tespiti için devlet çok uzağa gitmemiş ve bu iş için bölgenin nüfuzlu ailelerinden Tavaslızâdeleri devreye sokmuştur. Sâbık Mentеше Sancağı mütesellimi olan Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed’in Mısır’a firarı sonrasında mal varlığına el konulması hususunda ilk çalışmalar için Tavaslızâde Osman Ağa görevlendirilmiştir.

Osman Ağa’nın yaptığı araştırmalar başlangıçta sonuçsuz kalmış ve Çavuşzâdelerin malvarlığı ile ilgili sağlıklı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Çünkü, Hacı Ahmed’in firar ettiğinde, mallarını emanet ettiği kişi Çavuşzâdelerin malvarlığını saklamaya çalışmış ve hiç bir bilgi vermemiştir. Yöre halkı ise korkularından meseleye müdahil olmak istememişler ve çekimser kalmışlardır.⁵⁴ Ancak bir müddet sonra devletin gücü baskın çıkmış ve konuyla ilgili olarak bilgi verecek çok sayıda kişiye ulaşılmıştır. Çavuşzâdeler’in mal varlığı hakkında malumatı olanların ve Ahmet Ağa’nın kethüdası Seyyid Mehmet’in ifadeleri sonrasında İneabad

⁵³ C. DH. 13869, 20.Ş.1188, (26.10.1774)

⁵⁴ C.DH. 3651, 2. Z.1193, (11.12.1779)

Kazası'ndaki Omarcıklı Çiftliği ile Reis Köyü'ndeki çiftliğin Çavuşzâdeler'e ait olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu çiftliklerde yapılan mal tespiti sonucunda ayrıntılı bir defter hazırlanmış ve Başmuhasebe'ye kaydedilmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir. Keşif sonrasında çiftliklerde bulunan pamuk ve koyunların bedeli ise 6.450 kuruş olarak deftere kaydedilmiştir.⁵⁵

Mısır'da firari olan Hacı Ahmet Ağa'nın malları müsadere edilirken adamları isyankâr bir tutum içersinde çeşitli olaylar çıkarmışlardır. Ahmet Ağa'nın nüfuz ve otoritesinin kırılması karşısında büyük bir direnç gösteren ve Ağanın firarda olmasına rağmen onun varlığını ve gücünü devam ettirmek isteyen silahlı adamları Çine ve Karpuzlu kazalarını basmışlardır. Yapılan saldırılar yüzünden maddi ve manevi büyük zarara sebebiyet vermişlerdir. Resmi rakamlara göre bu baskınlar sonucunda 138.496 kuruş tutarındaki mal, eşya ve hayvan çalınmış ve halk mağdur edilmiştir.

Kaza kadılarına gönderilen hükümlerde söz konusu kazaların Ahmet Ağa'nın iltizamında olması nedeniyle beytülmalâ ait olduğu ve baskınlar sonucundaki kayıpların devlet tarafından el konulacak Çavuşzâdeler'in mallarından tahsil edileceği bildirilmiştir. Yukarıda ismi geçen kazaların dışında Ahmed Ağa taraftarları Yenipazar kazasını da basmışlar ve Hacı Ahmed'in mallarından 39.150 kuruş değerinde çeşitli eşya, zahire ve hayvan gasp etmişlerdir. Bu olay, İstanbul'da büyük bir infiale yol açmış, belirtilen mal ve eşyaları gasp edenlerin kimler olduğu, bu malların şu anda kimlerin elinde bulunduğunu araştırmak üzere Aydın Valisi Vezir Hacı Abdullahzâde Paşa görevlendirilmiştir.⁵⁶

Bir taraftan Çavuşzâdelerin malları müsadere edilirken diğer taraftan da ailenin bölgedeki isyankâr direnişini, güç ve nüfuzunu kırmak için firardaki Hacı Ahmet ve torunu Hacı Ömer'in yakalanması için faaliyetler devam etmiştir. Bu arada da Mentеше mütesellimliğine Tavas ayanı Ömer Ağa tayin edilmiştir.

Menteşe mütesellimliğini ele geçiren Tavaslızâdeler, Mentеше Sancağı'ndaki kaza ve köylerde bulunan Çavuşzâdeler'in çiftlik, arazi, hayvan, zahire, emlak ve eşyalarına karşılık olarak hazineye 300 kese altın ödemişler ve Çavuşzâdelerin bütün mal varlığına el koymuşlardır. Ayrıca henüz deftere kaydedilmemiş ve sonradan ortaya çıkan mallarına karşılık ise 14.752 kuruşu hazineye ödemişlerdir.

⁵⁵ D.BŞM. MHF. 64/34, 2 Z 1193, (11.12.1779)

⁵⁶ C. ML. 5776, 29.Z.1193 (07.01.1780)

Bu esnada Mısır ileri gelenlerinden bazıları Çavuşzâdeler lehine girişimde bulunmuşlar ve onların affedilerek mallarının iade edilmesi için aracılık yapmışlardır. Mısır'dan İstanbul'a gönderilen mektuplarda Tavaslızâdeler'in bölge mütesellimliğini devralmak üzere Çavuşzâdeler'in mal varlığı için biçtikleri değer ve ödedikleri miktarın Çavuşzâdelerin mal varlığı karşılığında devrede kulak kaldığı vurgulanmıştır. Defterde belirtilmeyen mal varlıkları için yalnızca 14.752 kuruşluk bir miktar ödenerek Tavaslı Ömer Ağa'ya peşkeş çekildiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, Hacı Ahmet Ağa ve torunu Ömer Ağa'nın Mısır'da büyük bir sıkıntı içerisinde oldukları ifade edilerek padişahın merhametini celbetmek istemişlerdir.

Mısır eşrafının tavassutundan cesaret alan Çavuşzâdeler ise padişahın affedilmeleri ve memleketlerine geri dönmeleri için izin istemişlerdir. Bu süreçte Çavuşzâdeler'in gönderdikleri mektup ve defterlerde Mısır'a firar ettikleri sırada geride bıraktıkları mal varlığının gerçek miktarını da belirtmişlerdir.

Ahmed Ağa'nın Mısır eşrafının aracılığıyla İstanbul'a ilettiği, kaçış sırasındaki psikolojisini ve pişmanlığını yansıtan cümlelerinde idamla cezalandırılacaklarına dair haberi alır almaz, 5.000 kese tutarındaki mal, eşya, zahire, hayvan ve emlaklarını terk ederek kurtuluş ümidiyle firar ettiğini dile getirmiş, bütün mal ve emlakının Beyt'ül-mal'a kalması gerekirken bunun yerine Tavaslı Ömer Ağa'ya bırakılmış olmasından dert yanmıştır. Ayrıca, rakibi olan Tavaslı Ömer Ağa'dan şikâyetlerini sıralamıştır. Tavaslı Ömer Ağa'nın 5000 keselik mal varlığını olduğundan değersiz gösterip onda bir miktarı bedelini ödeyerek el koymasının hazineyi zarara uğrattığından, Çavuşoğullarının memleketlerine dönmeye engel olduğu hususunda şikâyetlerini dillendirmiştir. Ayrıca diğer aile fertlerinin de perişan durumda olduklarını, devlete ödemeyi taahhüt ettikleri akçayı Menteşe'deki çiftlik, arazi, emlakın kendilerine teslim edilmeden ödemelerinin de mümkün olmadığını bildirmişlerdir.

Çavuşzâdeler'in padişah nezdinde affedilmelerini sağlamak için yapılan tüm bu arbulucu girişimler sonucunda, aile üyelerinin cezaları affedilmiş ve bu hususta bir ferman çıkarılmıştır. Hacı Ahmet Ağa, affedilmesi üzerine asıl mal varlığının 5000 kese olduğunu belirterek bütün mal varlıklarının kendilerine geri verildiği takdirde Darphane-i Amire'ye 439 kese ödemeyi taahhüt etmiştir.

Osmanlı yönetimi Çavuşzâdeleri affettikten sonra ailenin iddialarını araştırmak için Aydın valisinin gözetiminde Güzelhisar kazası naibini görevlendirmiştir. Aydın Valisi Vezir

Abdi Paşa'ya gönderilen fermanla gerçeğin ortaya çıkarılması ve hiç kimsenin mağdur edilmemesi istenmiştir. Bu gelişmeler, Çavuşzadeler'in affedilmelerinden sonra topraklarına ve mallarına da sahip olma yolunu açmıştır.⁵⁷

Hacı Ahmed Ağa affedilerek Mısır'dan dönmesinden kısa bir süre sonra Menteşe mütesellimliğine getirilmiştir. Ağa'nın Darphane-i Amire'ye ödemeyi taahhüt ettiği 439 kese akçadan bir kısmını ödedikten sonra 249 kese akçe borcu kaldığı anlaşılmaktadır. Ağa, bu borcunu ödeyebilmek için Tavas Ayanı Hacı Ömer Ağa'nın elinde bulunan emlak ve çiftliklerinin kendisine teslim edilmesi gerektiğini belirten bir arzuhalı yazmıştır. Arzuhalinde ayrıca, yokluğunda ortaya çıkan durumları düzeltmeye çalıştığını, 1781–1782 senelerinin iltizamının Kapudan-ı Derya Vezir Gazi Hasan Paşa tarafından Hacı Ömer Ağa'ya verildiği söylentileri yüzünden bazı kazalarda vergi tahsilâtı yapamadığını belirtmiştir. Bu sebeple, mütesellimliği konusunda kesin bir emir gönderilmesini talep etmiştir. Yine, torunu Binbaşı Hacı Osman Ağa'nın da kendisine yardımcı olarak görevlendirilmesini istemiştir. İstanbul tarafından Çavuşzade'nin bu isteği de kabul edilmiş ve bütün aksaklıkların düzeltilmesi için Tavas kadısına bir hüküm gönderilmiştir.⁵⁸

Hacı Ahmed Ağa, Mısır'dan dönüp eski görevini yeniden devralsa da birçok şey değişmiştir artık. Tavaslızâdeler üzerinde buldukları toprakların iltizam haklarını kolay kolay vermeye yanaşmamışlar ve Çavuşzadeler lehine çıkan emirlere rağmen onlara huzursuzluk vermeye devam etmişlerdir.

Hacı Ahmed Ağa'nın Menteşe mütesellimliğini yeniden ele geçirmiş olmasına rağmen Menteşe sancağındaki mütesellimlik görevi devlet politikası olarak sürekli el değiştirmiştir. Mütesellimliği elinde bulunduran aile rakiplerine karşı sürekli bir şekilde baskı uygulamaya devam etmiş ve iktidar mücadelesinde üstünlüğünü sürdürmeye gayret etmiştir.

1783 yılında Menteşe'de hakim olan Tavaslızâdeler, Çavuşzâde Ahmed Ağa ve ailesine o kadar baskı uygulamışlardır ki Çavuşzadeler, Muğla ve civarını terketmeyi dahi düşünmüşlerdir. Bu konu hakkında İstanbul tarafından ilginç bir emir verilir. Firar ettiği Mısır'dan, artık ıslah olduğuna karar verilmesi ve yaşının da bir hayli ilerlemiş olması nedenleri ile memleketine dönen Ahmet Ağa, cezasının affedilmesine karşılık taahhüt ettiği meblağdan kalan 125.110 kuruş ile sâbık sadrazam İzzet Mehmed Paşa'ya olan borcundan

⁵⁷ C.DH. 12676, 29.M.1196 (14.1.1782)

⁵⁸ C.ML. 30966, 25.Ş.1196 (5.8.1782)

Darphane-i Amire'ye ait olan 33.000 kuruşa karşılık çiftlikleri ve diğer emlaklarını Tavaslı Ömer Ağa'ya vermişti. Tavaslı Ömer Ağa'nın kendisine ve ailesine zulüm ve baskı yaptığını bildiren Ahmet Ağa'ya devlet tarafından çeşitli tavsiyeler verilmiştir. Muğla'da ikamet etmesinin Tavaslızâdeler'in kendilerine zarar verme ihtimali dolayısıyla mahzurlu görüldüğü ve eğer isterse ailesiyle birlikte Dersaadet'e gelebilecekleri, bu seçeneği istemedikleri taktirde Güzelhisar'dan başka Kütahya veya istediği herhangi bir yerde ikamet ederek yaşamını devam ettirebileceği ve tabi ki devletin kendilerine yardım edeceği belirtilmiştir.

Bu çerçevede Tavaslızâde Ömer Ağa'nın kendilerini rahatsız etmemeleri için İstanbul'dan bir kişi görevlendirilmiştir. Ayrıca, bu görevliye Ahmed Ağa'nın ailesiyle birlikte nerede ikamet etmek istediklerine dair bir belge alması yönünde bir talimat verilmiştir. Bu belge olmadan görevlinin Dersaadet'e dönmemesi gerektiğine dair Muğla Naibi ve Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed'e de sıkı bir tembihat yapılmıştır.⁵⁹

Çavuşzâdeler'in istedikleri bir yere nakledilebileceklerine dair gönderilen emirden birkaç hafta sonra Tavaslızâdeler'den Ömer Ağa hakkında "*Menteşe Sancağı Mütesellimi*" diye bahsediliyor. Bölgenin iltizam haklarını devralan Tavaslızâde Ömer Ağa'dan bölge ile ilgili bilgi istenmesi üzerine Ömer Ağa, Çavuşzâdeler'in hali hazırdaki durumunu bildiren, onlara ait çiftlikleri ve bölge halkına dair rapor hazırlamıştır.

Mısır'dan dönüşünün ardından yaklaşık bir yıl Mentеше mütesellimliği görevini yürüten Ahmed Ağa, devlete taahhüt ettiği borcunu ödeyememesi ve mütesellimliğin tekrar Tavaslızâdeler'e verilmesi üzerine isyan etmiştir.

Menteşe sancağı Mütesellimi Tavaslı Ömer Ağa'nın Çavuşzâdeler'le ilgili gelişmeleri özetleyerek İstanbul'a gönderdiği tahrirartında, isyan eden Hasan Çavuşzâdeler'in bütün aile fertleriyle birlikte Muğla ve civar kazalarından çıkartılarak başka yerlerde ikamet ettirilmesi ve Hacı Ahmed'in de İsmail'e sürülmesi yönünde ferman çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Aynı tahriratta bu hususta Anadolu Valisine, Tavaslı Ömer Ağa'ya ve Mentеше sancağı kadılarına ve zabitlerine emir gönderilmesine rağmen Hasan Çavuşzâdeler'e baş eğdirilemediği ifade edilmektedir.

Hacı Ahmed, Mütesellim Ömer Ağa'ya bırakılan çiftlik, hayvan ve diğer eşyaları teslim etmeye yanaşmamış, hanımları ve bazı adamlarını Milas'ta, torunu Hacı Osman ile

⁵⁹ C.DH. 16438, 3.B.1197 (4.6.1783)

biraderleri ve diğer akrabalarını da Köyceğiz’de bırakarak oğlu Hacı Bekir, torunu Hacı Ömer ile birlikte Kütahya’ya gitmiştir.

Menteşe Müteselliminin raporunda Çavuşzadelerle ilgili hükmün icra edilmesi hususundaki zorluklar ve vuku bulan olaylar ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Rapordaki bilgilere göre, Hacı Ömer Ağa, kethüdası aracılığıyla Köyceğiz kazası civarında bulunan Gölabad kazasına bağlı Deveönü Çiftliği’ndeki Çavuşzâde ailesine hükmü tebliğ etmiş ancak Köyceğiz ve Dalaman kazalarında bulunan Hacı Ahmet’in torunları ve yakınları emre itaat etmeyerek direnmişlerdir. Ayrıca, Peçin kazasında bulunan aile üyelerine de buldukları yerden çıkartılmaları hakkındaki emrin kendilerine bildirilmesi üzerine Muğla ayanı ve Hacı Ahmed’in damadı Abdülaziz Ağa’nın bu emirden hiç de memnun olmadığı ve itaat etmediği ifade edilmiştir. Bu durum Köyceğiz, Muğla, Taraheste, Birgiski ve Ula kadıları ilamlarında da vurgulanmış ve Tavaslızâde Ömer Ağa’nın düşüncesini teyid edecek şekilde “Çavuşzadeler’in buldukları kazalardan çıkartılarak başka yerlere sürgün edilmedikçe ve hak ettikleri cezaya çırptırılmadıkça Mentese kazalarında asayişin sağlanamayacağı ve vergilerin de zamanında tahsil edilerek hazineye teslim edilemeyeceği” bildirilmiştir.

Hacı Ahmed’in torunu Hacı Osman, Mentese Mütesellimi Hacı Ömer Ağa’nın kethüdasının emir gereği Deveönü Çiftliği’nde ikamet ettiği sırada; Köyceğiz ve Dalaman kazalarında mütesellime verilen çiftliklerde kethüda konaklarını yakmış ve hayvanları katletmişti. Bunların ardından da Hamid Karyesi Çiftliğinde bulunan konağı da yaktıran Hacı Osman’a bu tür zararlı hareketlerden vazgeçmesi yönünde çevredeki görevliler tarafından uyarıda bulunulmuş olmasına rağmen Hacı Osman intikam almaya devam etmiş ve kendisini ikaz eden görevliyi öldürtmüştür. Bununla yetinmeyip Ömer Ağa’nın kethüdasının bulunduğu çiftliği de sabaha karşı basarak orada bulunan kişilerden beş kişiyi öldürmüş, sekiz kişiyide yaralamıştır. Tavaslızâdeler’den intikam almak için eşkiyalığa başlayan Hacı Osman Ağa, çiftliklerde yaptığı yağmanın yanı sıra yol keserek masum halkın mallarını da gaspetmiştir.

Çavuşzâde ailesinin bölgedeki diğer üyeleri de yerlerini terk etmeyerek isyana destek olmuşlardır. Gelişmeler üzerine bölgeye gönderilen Selim adındaki mübaşirin ilamına göre Hacı Osman’ın isyan ettiği ve Köyceğiz’den çıkartılması için Kütahya’da bulunan dedesi Hacı Ahmet’e emir verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Mübaşire göre mütesellimliği Hacı Ömer Ağa’ya vermekle meselenin halledilemeyeceği, asıl fitnenin başı olan Hacı Ahmet hakkında cezai işlem yapılması gerekmektedir. Hacı Osman’nın Köyceğiz’den

çıkartılamaması halinde Menteşe Sancağı'ndan hazineye ödenmesi gereken paranın tesliminin ertelenmesi gerekecektir.

Ayrıca görevli, Köyceğiz'in tahrip edilen bölgelerinin tamir edilmesi gerektiği, yollarının dağlık ve orman olması nedeniyle ulaşımın çok zor şartlarda sağlandığı bu yüzden Hacı Osman'ın yakalanıp idam edilmesi için bütün görevlilere önemli vazife düştüğünü bunun için çevredeki tüm resmi görevlilere hitaben emir gönderilmesi gerektiğini rapor etmiştir. Bunların yanı sıra Hacı Ahmet'in damadı Abdülaziz'in de gerektiği şekilde uyarılmadığı takdirde o bölgelerden para tahsil etmenin imkânsız olduğunu da bildirmiştir.

Tavaslızâde Hacı Ömer Ağa, Kethüdası Yusuf ve on beş yirmi kadar adamıyla birlikte Kütahya'ya ulaştıktan sonra torunu Hacı Osman tarafından kazaya adamlar gönderilerek, Menteşe mütesellimliğinin kendisine verildiğini bildirdi. Muğla kadısı tarafından ihtilale sebep oldukları ve Mütesellim Ömer Ağa'nın hazineye ödemeyi taahhüt ettiği meblağın birinci taksitinin ödenmesi için gönderilen emrin, Kaptan-ı Derya tarafından görevlendirilen Selim vasıtasıyla tebliğ edilmesi nedeniyle tekrar Hacı Osman'a yukarıda belirtilen emlakın teslim edilmesi için mürasele gönderildiği, fakat emirlere ve mahkeme kararlarına itaat etmediği için Hasan Çavuşzâde'lerin hak ettikleri cezaya çarptırılıp ellerinde bulunan emlakın da Mütesellim Hacı Ömer Ağa'ya teslim edilmesi gerektiği belirtiliyor. Edilmediği takdirde taahhüt ettiği meblağı ödemeyeceğini bildirmiş ve Muğla kadısı da bunları ilamıyla arz etmiştir.⁶⁰

Bundan 3 yıl kadar sonra 1786'da Kapıcıbaşı Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed Ağa'nın Darphane'ye olan borcu meselesinde yapımı kendisine ihale edilen iki adet kalyon masrafının devlet tarafından geri istenmesi söz konusu olduğunda Çavuşzâde'lerin yolu yine Milaslızâde'lerle kesişti. Artık Menteşe Bölgesinin yeni mütesellim ailesi 1783'ten bu yana Milaslızâde'ler olduğu için kalyon yapımı için Çavuşzâde'ler'e daha önce ödenen para geri istenirken Ahmed Ağa ise bir dizi sebep sıralayarak o an için üzerinde verebilecek parasının, malının veya mülkünün olmadığını şöyle dile getirmişti. Tavaslı Ömer Ağa'da olan çiftliklerinin, hayvanlar ve diğer eşyalarının kendisine geri verilmesine dair ferman gönderildiği halde Ahmed Ağa'nın evinde bir hasır parçası bile olmadığı ve hayvanları da geri alamadığı gibi Mirahur Abdullatif Bey'in kızından 10.000 kuruşa satın aldığı Dönderen Çiftliği'nin yarısından fazlasını da Ömer Ağa'nın satış yoluyla eline geçirdiği bildirildi.

⁶⁰ C.DH. 16798, 22.B.1197. (23.6.1783)

Ahmed Ağa'nın taahhüt ettiği akçeye karşılık olmak üzere Milaslızâde Ömer Ağa'nın Dönderen Çiftliği ile yakınında bulunan Kavaklı Çiftliği'ni de Aydın Muhassılı Cihanzâde Hüseyin Bey'e sattığı ve İstanbul'da ikâmet eden Harîrî Hacı Hüseyin'in Ömer Ağa'da olan 6.000 kuruş alacağı karşılığında Dönderen Çiftliği'ne el koyduğu ve bundan başka çeşitli hilelerle diğer çiftliklerini de satacağı anlaşıldığından, Dönderen Çiftliği'ni Ahmed Ağa, yeniden geri alabilmek için emir gönderilmesini talep etti. Bu yüzden de Baş Muhasebe ve Mukataa Kalemi kayıtlarının incelendiğinde Ahmed Ağa'nın daha önce Mısır'a firar etmesi üzerine 24.11.1783 tarihinde mütesellimlik görevinin Tavaslı Ömer Ağa'ya verildiği zaman görevli tarafından hazırlanan defterde bu çiftliklerin Ahmed Ağa ve Ebubekir Ağa üzerinde kayıtlı olduğu da anlaşıldığı için çiftliklerin yeniden Çavuşzâdeler'e geçmesinin zemini hazırlandı. Bu sebeplerle yeni bir karar verilerek Dönderen Çiftliği'nin beş hissede iki hissesiyle, Kavaklı Çiftliği'nin tamamının Çavuşzâde Hacı Ahmed Ağa'ya verilmesi için hüküm gönderildi.

Harîrî Hacı Hüseyin Bey ile Tavaslı Ömer Ağa arasındaki alacak verecek davasının da kanunlara uygun olarak halledilmesine dair Muğla ve Bozdoğan Kadıları ile Menteşe Sancağı Mütesellimi Kapıcıbaşı Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed Ağa'ya ayrıca hüküm gönderildi.⁶¹

1.2.2.7. Devletin Hacı Ahmet Ağa'dan Borçlarını Tahsil Etmesi

Menteşe Mütesellimi Kapıcıbaşı Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed'in, vefat eden Kazgancızâde Hasan'a 1770 senelerine ait olan Menteşe, Denizli ve Horzum mukataaları iltizam bedelinden ve diğer vergilerden senet karşılığında 173.322 kuruş borcu olup bu zamana kadar yapmış olduğu ödemelerin toplamı 132.262,5 kuruş olduğu Tersane-i Amire Sergi Kalemi, Divan-ı Hümâyûn Kalemi ve Baş Muhasebe kayıtlarından anlaşıldığı ve çeşitli sebeplerle askerlerin tayinat ve ulufelerine yaptığı harcamaların kayıtları çıkartılarak 81.533 kuruş borcu kaldığı kayıtlardan tesbit edildiği için belirtilen miktarın bir an önce tahsil edilip Hazine-i Amire'ye gönderilmesine dair Muğla kadısı ve Menteşe Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed'e ve bu konuda görevlendirilen mübaşire emir gönderilmiştir.⁶²

1.2.2.8. Hacı Ahmed Ağa'nın Mal Varlığı

Çavuşzâdeler ailesi, Evkâf-ı Hümâyûn'a bağlı evkâfdan Mihrişah Sultan Vakfı'nın Köyceğiz'de bulunan on iki adet çiftliğin kiracıları idiler. Hacı Ahmet Ağa dönemine denk

⁶¹ C. DH.10630, 24.Za.1200 (18.09.1786)

⁶² C. ML.: 7199, 15.Ş.1189 (11.10.1775)

gelen yıllarda kira bedellerinin ödenmediğine dair kendileriyle ilgili yapılan bir uyarıda Hacı Bekir Ağa'nın toplam 2.062.500 kuruş borçları olduğu belirtilmektedir.⁶³

Bunların dışında, Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed ile torunu Hacı Ömer'in Mısır'a firar ettikleri sırada kendilerine ait olan mal ve eşyalarının tesbit edilmesi gerektiği için yapılan incelemeler sonunda İneabad Kazası'ndaki Omarcıklı Çiftliği ile Reis Köyü'ndeki çiftliğin kendilerine ait olduğu bilirkişiler ve kethüdarları olan Seyyid Mehmed tarafından onaylandı. Çiftliklerde bulunan mal ve eşyaların kaydedilmesi için müfredat defteri hazırlandıktan sonra Baş Muhasebe'ye kaydedildi. Yapılan tesbitlere göre çiftliklerde bulunan pamuk ve koyunların bedelinin 6.450 kuruş olduğu da deftere kaydedildi.⁶⁴

Yine, Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed'in Mısır'a firar etmesi üzerine mal varlığının tesbit edilip el konulması için görevlendirilen Osman Ağa'nın yaptığı tahkikatlar sonucunda bilgi elde edemediği ve Hacı Ahmed'in giderken hakim olarak tayin ettiği bir kişinin bu konuda bilgi vermediği ve halkın da korkusundan bir şey söylemediklerini bildirerek bu konuda gerekli tahkikatın yapılması için Tavaslı Ömer Ağa'ya emir yazılmasına izin verilmişti.⁶⁵ Ancak, Ahmet Ağa daha sonra Mısır'dan dönüşünde mal varlığı ile ilgili yaptığı açıklamada kendilerinin yakalandıkları anda idamla cezalandırılacaklarına dair ferman gönderildiği haberini alır almaz 5000 kese tutarındaki mal, eşya, zahire, hayvan ve emlaklarını terk ederek kurtuluş ümidiyle firar ettiklerini dile getirip bütün mal ve emlakının Beyt'ül Mal'a kalması gerekirken bunun yerine Tavaslı Ömer Ağa'ya bırakıldığından dert yanyor. Tavaslı Ömer Ağa'nın ise 5000 kesenin onda biri olan miktarı malların karşılığıymış gibi göstererek hazineyi zarara uğrattığı ve bu kadar mal ve emlaka 300 akçe karşılığında el koyduğunu söyleyerek asıl mal varlıklarını açıklamıştı.⁶⁶

⁶³ A.MKT.MHM. 757/16, 15.Za.1169 (11.8.1756)

⁶⁴ D.BŞM.MHF. 64/34, 2.Z.1193 (11.12.1779)

⁶⁵ C.DH.3651, 2 .Z. 1193 (11.12.1779)

⁶⁶ C.DH. 12676, 29.M.1196 (14.1.1782)

İKİNCİ BÖLÜM

ÇAVUŞZADE HACI EBUBEKİR AĞA VE MENTEŞE SANCAĞI'NDA İKTİDAR MÜCADELESİ

2.1.1. HACI EBUBEKİR AĞA

2.1.1.1. Hacı Ebubekir Ağa'nın Kapıcıbaşılığı

Çavuşzâdeler ailesinin Hacı Ahmet Ağa'dan sonra gelen en güçlü üyesi olan Ahmet Ağa'nın oğlu Hacı Ebubekir Ağa'nın ismine ilk defa 11.8.1756 tarihli bir belgede rastlıyoruz. Babası Ahmet Ağa döneminde Ebubekir Ağa'nın borçlarını tahsil etmek amacıyla düzenlenen bu belgede, Evkâf-ı Hümâyûn'a bağlı evkâfdan Mihrişah Sultan Vakfı'nın Köyceğiz'de bulunan on iki adet çiftliğin kiracıları olan Hacı Bekir Ağa ve ortaklarının 1744 ve 1755 senelerine ait kira bedelinden kalan ve 1756 senesi hesabına mahsup edilecek miktar ile birlikte toplam 2.062.500 kuruşu bu zamana kadar çeşitli bahanelerle ödememeleri nedeniyle bir ihtarda bulunuluyor. Ebubekir Ağa'nın bu ihtara cevap olarak kendisinin alacağı olduğu kişilerden tahsilât yapamadığını bildirmesi üzerine gerekli tahkikatın yapılarak alacaklarının tahsil edilmesi ve toplam kira bedelinin bir an önce Evkâf-ı Hümâyûn Hazinesi'ne gönderilmesine dair İstanbul tarafından İzmir valisi ve Evkâf müdürüne bir şukka gönderilmiştir.⁶⁷

1772 yılında Sakız Adası'nın muhafazası esnasında İstanbul tarafından, Menteşe Mütessellimi Hasan Çavuşzâde Ahmed Ağa'dan adanın muhafazası için 2000 kişilik bir ordu hazırlaması istenmişti. Fakat Hacı Ahmet Ağa'nın yaşının ilerlemesi sebebiyle intikal ve diğer hususlarda sıkıntı olacağını düşünülmesi üzerine onun yerine oğlu Ebubekir Ağa "kapıcıbaşı"⁶⁸ ünvanıyla bu göreve tayin edilmişti. Buna göre; gerekli olan 2000 askerin 750 tanesinin bütün ihtiyaçları kendisi tarafından karşılanıp, geri kalan 1.250 askerin ulufe ve tayinat masrafları hazine tarafından karşılanmak üzere adanın muhafazası için Menteşe Sancağı'ndan asker istendi. Askerlerin adaya ulaştıkları günden itibaren her türlü

⁶⁷ A.MKT.MHM. 757/16, 15 Za 1169 (11.8.1756)

⁶⁸ Yaptıkları işlerde başarı gösteren ağalar devlet tarafından belirli ünvanlarla taltif edilmişlerdir. Gemi müteahhidi olanlar da dahil olmak üzere devletin takdirini kazanan ağalar genellikle "kapıcıbaşılık" ünvanı ile başarılarının karşılığını almışlardır. "Kapıcıbaşılık" aslında saray kapıcılarının başı görevine karşılık gelmesine rağmen özellikle XVIII. yy.'dan itibaren taşra hizmetinde başarı sağlayan ağalara verilen anlamdaki "kapıcıbaşılık" rütbesi bu anlamda bir görev değil bir çeşit taltif rütbesini karşılar. (Yakay, S.,s. 82)

ihtiyaçlarının karşılanması ve 1250 askerin aylık 5450 kuruş olan ulufe ve tayinat bedelinin Menteşe Sancağı mukataasıyla avarız mallarından karşılanarak Çavuşzâdeler hesabına mahsup edileceği merkez tarafından Ebubekir Ağa'ya bildirildi. Buna ilâve olarak da Ebubekir Ağa'ya askerlerin firar etmemesi için her türlü tedbiri alması gerektiği ve her türlü fedakârlığı yapması yönünde emir gönderildi.⁶⁹

2.1.1.2. Hacı Ebubekir Ağa'nın Rodos Adası Savunmasındaki Görevi

1788–1792 Osmanlı Devleti ile Avusturya-Rusya arasında yapılacak olan savaş için Menteşe Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir Ağa da diğer bazı âyân aileleri gibi asker ve teçhizat konusunda görevlendirildi. Savaş ilan edilmesi üzerine 7 Temmuz 1788 tarihinde 500 adet süvari askerinin Menteşe sancağından toplandıktan sonra acil bir şekilde orduya gönderilmesi için merkez tarafından emir verildi. Ayrıca bu sayıya ilave olarak Ebubekir Ağa'dan tedarik edebildiği kadar askeri teçhizat ve diğer masraflarını karşılayarak Rodos'un muhafaza edilmesine katkıda bulunmak üzere bir an önce hareket etmesi yönünde sıkı bir tembih yapılırken bu konuda hiç bir şekilde özür ve bahanenin kabul edilmeyeceğine dair de uyarılmıştı.⁷⁰

Bu arada Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya gibi iki büyük devletle yapacağı savaş nedeniyle nakit para elde etmek için çeşitli yollar arıyor, bunun için de kendisine borçlu durumda olan âyânından alacakları ilk akla gelen kaynaklardan birini teşkil ediyordu. Çavuşzâdeler'den Ahmed Ağa'nın vefat etmesinden sonra bütün mallarının oğluna teslim edilmesiyle Ebubekir Ağa bunun karşılığında 100.000 kuruşu ödemeği taahhüt etmişti. Buna rağmen üzerinden bir süre geçtiği halde birinci taksiti olan 25.000 kuruşun 20.000 kuruşunu ödemişti. Bu durumu, görevlinin oradan da Muğla kadısının bildirmesi üzerine İstanbul tarafından, ordunun savaş hazırlığı yaptığı ve çok önemli ihtiyaçların olduğu bir dönemde çeşitli bahanelerle ödemenin aksatılmasının mazur karşılanmayacağı ve ödeme zamanının da geçtiği bildirilip taahhüt edilen miktarın ve ödenmesi gereken birinci taksit bedeli olan 25.000 kuruşun bir an önce gönderilmesine dair Menteşe Kadısına, Menteşe Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Ebubekir Ağa'ya ve mübaşir Ali'ye bir ferman gönderildi.⁷¹

Ebubekir Ağa'ya bu fermanın gönderilmesinden yaklaşık 7 ay sonra 19 Ekim 1789'da yeniden bir ferman daha gönderilerek daha önceki ödeme emrinin hâlâ yerine getirilmediğinin

⁶⁹ Cevdet Askeriye, 44361, 29.N.1186 (24.12.1772)

⁷⁰ C. AS. 4775, 29.N.1202 (03.07.1788)

⁷¹ C. ML. 30340, 29.C.1203, (27.03.1789)

bildirilmesi ve derhal ödemenin yapılması istenmiştir. Gönderilen fermana göre, Darphane-i Amire kayıtları incelenmiş ve bu zamana kadar bir ödeme yapılmadığı anlaşılmıştır. Yalnızca 5.000 kuruş poliçe olarak hazineye gönderildiği ve bunun dışında nakit olarak ödeme yapılmayıp kalyon inşası için 22.854,5 kuruş havale edildiği belirtilmiştir. Ayrıca borcunun üzerine zam yapılan 13.572,5 kuruş ile 500 adet süvari askerinin masrafları için havale edilen 27.145,5 kuruşun toplam borcundan düşüldükten sonra kalan borcunun 86.426,5 buçuk kuruş olduğu kayıtlardan çıkartılmıştı. Bunun üzerine, borçlarının ertelenmesi için Seyyid Hacı Ebubekir Ağa bir arzuhal yazmış, Muğla kadısı da bu durumun gerekçelerini anlatan bir ilam göndermişti. Ancak kendilerine gönderilen cevapta hazinenin sıkıntı içinde olduğu ve nakit paraya ihtiyaç olduğundan Hacı Ebubekir Ağa'nın borcuna karşılık gelen 20.000 kuruşun bir an önce tedarik edilerek Darphaneye gönderilmesi için Muğla kadısına, Menteşe Sancağı mütesellimi Hacı Ebubekir Ağa'ya ve mübaşire yeni bir ferman gönderilmiştir.⁷²

3 Temmuz 1788 tarihinde asker ve teçhizat tedariki konusunda gönderilen fermana itaat etmeyen Ebubekir Ağa'ya bir defa daha hatırlatma gereği duyan devlet bu kez ciddi bir tehditle birlikte diğer çevredeki âyân ailelerine de gözdağı verdi. Bu hükümde bundan önce ordu için belirli miktarda asker hazırlayarak ordunun bulunduğu karargâha göndermeleri için Menteşe Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir Ağa'ya, İlyaszâde Halil, Şenbih Kazası'ndan Eşen Ağâzade, Alaşehir Kazası şehir kethüdası Büyük Hüseyin, Ödemişli Yiğit Ağa kethüdası Hasan, Bergama Voyvodası Karaosmanzâde Hacı Ömer ve Bayındır Voyvodası Mehmet'e defalarca emir gönderildiği halde belirtilen sürenin geçtiği ve bu konuda herhangi bir çalışma yapılmadığı belirtilmiştir. Emrin, ilgili şahıslara tebliğ edildikten sonra istenilen miktarda asker yazılarak bir an önce ordu karargâhına gönderilmesi gerektiği ve bu konuda hiç bir mazeretin geçerli olmayacağı ve görevini yerine getirmeyenlerin cezalandırılacakları vurgulanmıştır. Bu hüküm ile devletin bu işe ne kadar önem verdiği anlaşılabilir.⁷³

Bu gözdağı en azından Menteşe Sancağı mütesellimi Kapıcıbaşı Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir Ağa tarafından dikkate alınmış olacak ki bundan kısa bir süre sonra masrafları hazine tarafından karşılanmak üzere 500 adet süvari askeri tedarik edildi. Ama askerlerin, Ordu-yı Hümayun'a, Kapıcıbaşı Ali Bey'in gözetiminde hazırlanıp Bekir Ağa'nın oğlu Mustafa Ağa'nın başbuğ tayin edilip gönderileceği sırada Ordu-yı Hümayun'dan İbrahim Ağa tarafından gönderilen emirde bütün ihtiyaçların Bekir Ağa tarafından karşılanan 1000 adet

⁷² C. ML.16865, 29.M.1204 (19.10.1789)

⁷³ C.AS. 2940, 29. Ra. 1204 (17.12.1789)

askerin daha ilâve olarak tedarik edilip gönderilmesi istendi. Kapıcıbaşı Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir Ağa tarafından bir talepte bulunularak kendisinin ihtiyarladığı ve oğlu Mustafa Ağa'nın da yardımcıya ihtiyacı olduğu bildirilirken kendilerine 30 gün mühlet verilmesi ve bu sürede istenen 1.500 adet askerin tedarik edileceğini Muğla kadısı ilamında ve Ebubekir Ağa da arzuhalinde bildirdiler. Ancak, taahhüde rağmen kendilerine verilen mühletin sonunda askerleri toplayamadıkları Ebubekir Ağa'ya yazılan acil bir emirden anlaşılmaktadır.⁷⁴

Diğer yandan Rodos'un muhafazası için bölgeden asker toplamakla ve bu konudaki gelişmeler ve aksaklıklarla⁷⁵ ilgili her türlü bilgilendirmeleri yapmakla görevli olan Kapıcıbaşı Mir Ali, görevi esnasında karşılaştığı lakaytlıkları, mütesellimlerin görevi nasıl hafife aldıklarını, İstanbul'a döndüğünde takdim ettiği yazısıyla Divan'a bildirmiştir. Yazısında Muğla kadısının verdiği ilamda 1.500 adet süvari askeri temin etmekle yükümlü olan Mentеше Sancağı Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir Ağa'nın görevi gereği oğlu Süleyman Ağa'yı "*sergerde*" tayin edip talep edilen süvari askerlerini Mentеше Sancağı'na bağlı kazalara paylaştığı sırada Seralus Kazası Âyânı Aşçıbaşıoğlu Mustafa, kardeşi Muslu ve Eşen Kazası Âyânı Küçüköğlü Osman ve Ağirdos Kazası Âyânı Camusoğlu Hüseyin'in tahrikleri sonucu adı geçen kazalar halkının gönderilen emre itaat etmeyerek hisselerine denk gelen 360 adet süvariye vermediklerini, etraflarında olan Döğer, Raviye, Milas, Mandalyat, Sobica ve Giranis kazalarının da hisselerine isabet eden askerlerden 245 adet süvariye noksan verdiklerini bildirmiştir. Böylece toplam 600 adet süvari askerinin talep edilen miktardan eksik olduğu ve bunun sonucunda önemli işlerin aksamasına sebep olduklarından isimleri bildirilen kişilerin başka bir yere sürülerek cezalandırılması gerektiğini ifade etti. Fakat, bu kişilerden Aşçıbaşıoğlu Mustafa'nın daha önce Çamlıca korsan gemisini ele geçirip İstanbul'a getirmesi nedeniyle yararlı ve önemli bir işte bulunduğunu padişaha arz etti. Bunun üzerine Aşçıbaşıoğlu Mustafa'nın dışında kalan kişilerin cezalandırılması için padişah hatt-ı hümayun kaleme almıştır.⁷⁶

2.1.1.3. Hacı Ebubekir Ağa'nın Kalyon Yapımıyla Görevlendirilmesi

1787–1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı öncesinde savaş hazırlıkları kapsamında Ordu-yı Hümâyun tarafından farklı âyân ailelerine emir göndererek gerek çeşitli

⁷⁴ C.AS. 8256, 17.C.1204 (4.3.1790)

⁷⁵ Devlet âyânlardan asker talebinde bulunurken sıkı sıkı tembihatta bulunuyordu. Savaş sırasında ya da eşkiyayla mücadelede askerlerin yerlerini terk edip etrafa dağılmaları söz konusu olabilmekte idi. Boş kalan bu askerler çevredeki halka zarar verebilmekte idi. Konuyla ilgili olarak bk. Meryem Erdoğan, vd. , *Rusçuk Ayanı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009., s.182

⁷⁶ BOA. Hatt-ı Hümâyûn, 194/9567

ihtiyaçların tedarik edilmesinde gerekse daha önceki borçlarının bir an önce ödenmesi yönünde hatırlatmalarda bulunmuştu.

Daha önce Mentеше Sancağı Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Ahmet Ağa da devlet tarafından kalyon yapımı ile görevlendirilmişti. Kendisine gönderilen emir gereği kalyonu yapmaya başlamış ancak tamamlayamadan vefat etmişti. 1777’de kendisiyle yapılan yazışmalarda Ahmet Ağa’nın Marmaris’te yapmakla görevli olduğu kalyonun henüz üçte birini tamamladığı ve ihtiyaç dolayısıyla acele etmesi gerektiği bildirilmişti.⁷⁷

Daha sonra, Ahmet Ağa Mısır’a firar ettiği için sözü edilen kalyonun yapımı sekteye uğramıştı. Mısır’dan dönen Hacı Ahmed Ağa’nın cezasının affedilmesine karşılık Bodrum’da yapmayı taahhüt ettiği 47,5 zira⁷⁸ uzunluğundaki kalyonu inşa etmeden vefat etmesi nedeni ile hali hazırda Mentеше Mütesellimi olan Ahmed Ağa’nın oğlu Hacı Ebubekir Ağa bu görevi devralmıştır. Hacı Ebubekir Ağa’nın taahhüdünden 22.854,5 buçuk kuruş havale edildiği İstanbul tarafından bildirilmiş, istenen kalyonun bir an önce inşa edilerek Tersane-i Amire’ye gönderilmesine dair Milaslı Hasan Çavuşzâde’nin yeğeni Ali Ağa’ya gönderilen bir fermanla elini çabuk tutması gerektiği bildirilmiştir.⁷⁹ Kalyon yapımının zamanında yetiştirilemeyerek, taahhüd edilen sürenin gecikmesinde hem Hacı Ahmed Ağa’nın hem de oğlu Hacı Ebubekir Ağa’nın dönemlerinde ailenin meşgul olduğu Tavaslızâdeler ile ilgili işlerin onları diğer işlerden alıkoymuş olabileceği düşünülebilir. Özellikle, Hacı Ahmet Ağa döneminin son zamanlarında Tavaslızâdeler’le bölge rekabetine girmeleri ailenin kalyon yapımına ayırdıkları zamanı etkilemiş olabileceği gibi devleti kendilerine bir şekilde mecbur hissettirmek istemeleri de akla gelebilir.

19 Ekim 1789’da bir ferman daha gönderilirken ailenin borçlarının henüz aynen durmasının yanı sıra kalyon inşası için 22.854,5 kuruşun bu borcundan düşüldüğü yeniden belirtilirken bir an önce geri kalan borcununu tedarik etmesi yönünde uyarı yapılan ferman yineleni.⁸⁰

⁷⁷ C. BH.8589, 20.N.1191 (22.10.1777)

⁷⁸ Zira özellikle denizcilikte kullanılan uzunluk ölçüsü birimidir. Osmanlı Devleti’nin donanma gemilerine her yıl düzenli olarak verilen yelken bezi, çadır bezi, gemi personeli için kışlık örtünme bezi hep zira ölçüsüne göre verilmekteydi. Gemilerin boyu da kalyon çağıyla beraber zira olarak belirtiliyordu. Bir elin orta parmak uç kısmından, dirseğe kadar olan kısmı veya tam bir kol boyu bir ziraya karşılık geliyor. Kısaca 75 ile 90 cm. arasında bir birim olduğu anlatılıyor. Bazen 1 zira 85.8 cm. olarak belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak yapılabilecek bir hesaplama göre ortalama 40 metre civarında uzunluğunda sahip bir kalyon olduğunu anlıyoruz.

⁷⁹ C. BH.; 11776,17.S.1203 (17.11.1788)

⁸⁰ C. ML.16865, 29.M.1204 (19.10.1789)

Menteşe Sancağı Mütesellimi olan Hacı Ebubekir'in, babası Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed'in mal varlığının kendisine teslim edilmesi karşılığında 113.512,5 kuruş borcuna karşılık Bodrum Tersanesi'nde yeni bir kalyon yapımına daha başladığını kalyonun masrafları için Çavuşzâdeler hesabına havale olunan 20.000 kuruş miktarındaki yeni ödemedi anlıyoruz.⁸¹ Bundan başka Mentşe askerlerine havale olunan 27.145,5 kuruş ve daha önce tahsil edilen 5.000 kuruşun hesabından düşüldüğü, Ebubekir Ağa'ya bildirildi. Geri kalan bakiyesinin 81.326,5 kuruş olarak hesaplandığı borcunun bir an önce tahsil edilerek gönderilmesi ve bu konuda hiç bir mazeretinin kabul edilmeyeceğine dair Mentşe kadısına, Aydın Muhassılı Kapıcıbaşı Cihanzâde Mir Hüseyin'e, Mentşe Sancağı Mütesellimi olan Kapıcıbaşı Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir Ağa'ya ve bu konuda görevlendirilen mübaşire⁸² hüküm gönderildi. Devletin bu iş için fazla beklemek istemediğini Mentşe yöresini ilgilendiren her üç görevliye aynı anda emir göndermesinden anlıyabiliyoruz.⁸³

Bodrum Tersanesinde Mir Süleyman'nın gözetiminde yapılması istenen 51 zirâ uzunluğundaki kalyonun yapım masrafları olan 21.000 kuruşun Mentşe Sancağı Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir Ağa'ya havale edildiğinden bu paranın hemen tahsil edilerek Mir Süleyman Bey'e teslim edildiğine dair kendisinden senet alınarak Dersaadet'e gönderilmesine dair Güzelhisar Kadısı'na ve Aydın Muhassılı Cihanzâde Mir Hüseyin Bey'e gönderilen emir.⁸⁴

2.1.1.4. Hacı Ebubekir Ağa ile Tavaslızâdelerin İktidar Mücadelesi

Hacı Ahmed Ağa döneminde bahsettiğimiz, Kapıcıbaşı Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed Ağa'nın Darphane'ye olan borcu ile yapımı kendisine ihale edilen iki adet kalyon masrafı için

⁸¹ Ağalar, kalyon yani savaş gemisini yaparken devletten ödeme talebinde bulunmuşlardır. Devlet, kalyon inşasının acilen bitirilmesi ve savaştan önce yetiştirilmesi için ödemeleri düzenli ve vaktinde yapmaya çalışmıştır. Taşra Tersaneleri'nde yapılan kalyon inşaları için ödemeler ve malzeme tutanakları ile ilgili bilgiler Defterdarlık Başmuhasebe Kalemî tarafından tutulmakta idi. Görevi bugünkü Sayıştay'a benziyordu. (Yakay, S., a.g.e., s.48)

⁸² XVIII. yy'da devam eden çeşitli yönetim sorunları dâhilindeki taşrada meydana gelen huzursuzlukları telâfi etmek ve adalet üzere hareket etmek için devlet tarafından çeşitli birimlere *adalet-nâmeler* gönderilmiştir. Levend-eşkıya sorunları ile ilgili, âyânlık, mütegalibebelik vb. sorunları ile ilgili olarak devlet görevlilerinin çeşitli suistimallerini önlemek üzere yayımlanan bu adalet-namelerde, devlet mübaşirlerin gittikleri yerlerde uymaları gereken hususları kurallara bağlamıştır. Mesela, 1750-1751 senesinde çıkan bir adalet-namede davaya göre bir, iki en fazla dört-beş kişiden fazla adam gönderilmemesi ve giden mübaşirlerin göreve gittiği yerde kimseden bedava yiyecek almaması, davada taraf olmaması gerektiği bildirilmiş, bunun tersi bir durumda mübaşirin cezalandırılacağı bildirilmiştir. (Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adalet-Nâmelere GöreTürkiye'nin İç Durumu", *Bellekten* s.475)

⁸³ C. ML. 6012, 27.R.1205 (3.1.1791)

⁸⁴ C. BH. 12682, 13.Ca.1205. (18.01.1791)

Tavaslı Ömer Ağa'da olan çiftlikler, hayvanlar ve diğer eşyalarının kendisine geri verilmesine dair ferman ile ilgili durum Ebubekir Ağa'yı da yakından ilgilendiriyordu.

Çavuşzâdeler'in devlete olan borçlarını ödeyememeleri sonucu, üzerlerindeki çiftliklerin durumu devlet tarafından araştırılmış ve Tavaslı Ömer Ağa'nın devleti bilgilendirdiğinin tersi bazı durumlar ortaya çıkmıştı. Ömer Ağa, Dönderen Çiftliği'nin yarısından fazlasını da satış yoluyla ele geçirdiği gibi Kavaklı Çiftliği'ni de Aydın Muhassılı Cihanzâde Hüseyin Bey'e satmıştı. Ayrıca, İstanbul'da ikâmet eden Harîrî Hacı Hüseyin'in Ömer Ağa'da olan 6.000 kuruş alacağı karşılığında Dönderen Çiftliği'ne el koyduğu yapılan incelemeler sonucu ortaya çıkarılmıştı.

Yapılan araştırmalar sonunda, 28 Zilhicce 1197 tarihinde mütesellimlik görevinin Tavaslı Ömer Ağa'ya verildiği zaman görevli tarafından hazırlanan defterde bu çiftliklerin Ahmed Ağa ve Ebubekir Ağa üzerinde kayıtlı olduğu anlaşılmıştır. Bu sebeple Dönderen Çiftliği'nin beş hissede iki hissesiyle Kavaklı Çiftliği'nin tamamının Çavuşzâde Hacı Ahmed Ağa'nın zapt etmesi ve Harîrî Hacı Hüseyin Bey ile Tavaslı Ömer Ağa arasındaki alacak verecek davasının kanunlara uygun olarak halledilmesine dair bölge yetkilileri ve Çavuşzâde ailesine bilgilendirme yapıldı.

Böylece Ebubekir Ağa ve Çavuşzâde ailesi, Tavaslızâdeler'in kendilerine karşı oynadıkları oyunu bozmuş ve Dönderen ile Kavaklı çiftliklerinin ailenin elinden çıkma ihtimalinin de kurtulmuş oluyorlardı.⁸⁵

Çavuşzâde–Tavaslızâde çekişmesinde, Hacı Ebubekir Ağa'nın mütesellimliğine denk gelen dönemde merkez tarafından gönderilen emirlerden, Tavaslızâdeler'in rakiplerinin işlerine engel olmak için fırsat kolladıklarını, özellikle de kendilerinin yoğunlukta oldukları yerlerde daha etkili olmak istediklerini anlıyoruz.

Mesela, 7 Ocak 1790'da İstanbul tarafından Tavaslı Hacı Ömer Ağa'ya bir uyarıda bulunulmuş ve Tavas kazasına ait mukataa gelirlerinin ilgili makamlara henüz teslim edilmemiş ise toplanarak, vergilerden dolayı hazineye olan borcunun tamamen tahsil edilerek bu konu için görevlendirilen mübaşir vasıtasıyla Mentеше Sancağı Mütesellimi Hasan Çavuşzade Hacı Bekir Ağa'ya ödenmesine dair emir gönderilmişti.⁸⁶

⁸⁵ C. DH. 10630, 24.Za.1200 (18.09.1786)

⁸⁶ C. ML. 30185, 20.R.1204 (7.1.1790)

1791 yılı başına gelindiğinde ise Tavaslızâdeler'in reisi sâbık Denizli voyvodası Tavaslı Ömer Efendi bir kaza sonucu vefat etti. Tavaslı Ömer Efendi'nin emlak, arazi, çiftlik, hayvan ve diğer mal varlığı varisleri tarafından belirli bir miktar karşılığında talep edildi. Varisler, kendilerine teslim edilmesi karşılığında hazineye ödemeyi taahhüt ettikleri 450 kesenin karşılığı olan 225.000 kuruşun 50.000 kuruşunu peşin olmak üzere kalan miktarı da üç taksit halinde bir yıl içinde ödeyeceklerini bildirdiler. Mülkname-i Hümayun Kalemi'ne verdikleri senedin Muhallefat Kalemi'ne kaydedildiğine dair yazılmış bir belgeye göre Tavaslı Ömer Efendi'nin varisleri Süleyman, Hüseyin, Hasan, Ganiyyullah, Mehmed, Ahmed, Abdullah, Ebubekir, Raziye, Ferište, Şerife, Fatıma, Ayşe ve Kamer şeklindeki aile üyelerinden oluşuyordu.⁸⁷

Böylelikle Çavuşzâdeler ailesinin bölgedeki en güçlü rakiplerinden olan Tavaslızâdeler'in önemli bir rakibi olan Tavaslızâde Ömer Efendi, belgelerde nedenine ve nasıl olduğuna rastlayamadığımız bir şekilde kaza ile vefat etmişti. Bu durum Çavuşzâdeler'in bir süre rahatlamasına sebep olsa da bu boşluk çok geçmeden doldurulacaktı.

Bölgenin mütesellimliğine her zaman aday olan Milaslızâdeler, bir şekilde Çavuşzâdeler'in karşısına çıkarak diğer bir yerel güç olarak mücadelede yer alacaklar.

2.1.1.5. Hacı Ebubekir Ağa'nın Milaslızâdelerle Çekişmesi

Menteşe Bölgesi mütesellimliğinden azledilen Çavuşzâde Ebubekir Ağa'nın yerine Milas ayânı olan Ömer Ağa geçmişti. Ancak Ömer Ağa'nın daha önce çağrıldığı Osmanlı-Rus ve Avusturya seferine gitmemesi nedeniyle Kapıcıbaşılığı kaldırılırken bütün mal varlığına da Hazine-i Hümayun tarafından el konuldu.

Hem görevine son verilmesi hem de mal varlığına el konulması Ömer Ağa'yı için ciddiyeti ile karşı karşıya getirmiş olacak ki yaptıklarından pişman olup verdiği sözler neticesinde bütün mal varlığı belirlenen bedel karşılığında tekrardan kendisine iade edilmişti. Bunun yanı sıra bir fermanla mütesellim olarak görevlendirildi. Bu sırada olayların Milaslızâdeler lehinde gelişmesinden rahatsız olan rakibi sabık mütesellim Ebubekir Ağa, yeniden sahneye çıkarak kolay kolay bu nüfuzlu ve kârlı resmî görevi Ömer Ağa'ya bırakmak istemiyeceğini gösterdi.

⁸⁷ D.BŞM.MHF. 90/84, 1205.Ca.21 (26.1.1791)

Hacı Bekir Ağa, Ömer Ağa'nın mütesellim ilân edilmesiyle birlikte Milas'da ikamet etmesine izin verilmesine rağmen onun Milas'a girmesine engel oldu. Bu durum, konunun araştırılması için İstanbul tarafından görevlendirilen Seyyid İbrahim Haseki tarafından araştırılarak merkeze bildirildi. Konuyu İstanbul'a her yönüyle aktaran Seyyid İbrahim Haseki, Ömer Ağa ile birlikte Güzelhisar'a gittiklerini ve Milas'a girmelerinin imkân olmadığını bildirerek bunun için Aydın Muhassılı Cihanzâde'ye, İlyaszâde'ye, Gülleci Osman Ağa'ya emir gönderilmesini ve Bekir Ağa'nın ölü veya diri olarak Milas'dan çıkarılması gerektiğini padişaha arz etti.

Bu bilgilendirmenin sonucunda, padişah tarafından yazılan hatt-ı hümayunda Hasan Çavuşoğlu'nun bu işte olduğu gibi diğer hususlarda da emirlere itaat etmeyerek isyan ettiği ve orduya asker göndermeyişiinden de bahsedildikten sonra idam edilerek bütün mal varlığına el konulması gerektiği ve bu konuda ne gerekiyorsa yapılması, hatta Kara Osmanzâde'ye de ferman yazılmasına dair emir verildi.⁸⁸

2.1.1.6. Hacı Ebubekir Ağa'nın Cihanzadelerle İlişkileri

Menteşe Sancağı mütesellimi olan Hacı Ebubekir'in, babası Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed'in mal varlığının kendisine teslim edilmesi karşılığında 113.512,5 kuruş borcuna karşılık Bodrum Tersanesi'nde yapımına başlanan kalyonun masraflarına havale olunan 20.000 kuruş ile Mentese askerlerine havale olunan 27.145,5 kuruş ve daha önce tahsil edilen 5.000 kuruş hesabından düşülerek baki kalan 81.326,5 kuruş borcunun bir an önce tahsil edilerek gönderilmesi ve bu konuda hiçbir mazeretinin kabul edilmeyeceğine dair Mentese kadısına, Aydın Muhassılı Kapıcıbaşı Cihanzâde Mir Hüseyin'e, Mentese sancağı mütesellimi olan Kapıcıbaşı Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir Ağa'ya ve bu konuda görevlendirilen mübaşire gönderilen hüküm verildi.⁸⁹

Sadrazam ile ortak olarak Aydın Muhassılı Cihanzâde Hüseyin Bey'e tahsis edilen Muradlı mukataasının aşar ve diğer vergilerinin toplanmasını engellemek üzere Mentese Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Ebubekir Ağa tarafından subaşı olarak gönderilen İbrahim'in adam öldürüp çeşitli kanunsuz işlere bulaştığının ilam edilmesi nedeniyle Muradlı Mukataası'nın Mentese sancağından ayrılarak serbestiyet üzere voyvodalara tahsis edilmesi ve İbrahim denilen eşkıyanın ise Aydın kazasına ayak bastırılmayarak halka zulüm

⁸⁸ BOA. HAT: 209/11132

⁸⁹ C. ML. 6012, 27.R.1205 (3.1.1791)

yapmasının engellenmesi için yeniden emir gönderilmesini Divan-ı Hümayun hocası Mustafa Rifat Efendi İstanbul'dan talep etti.⁹⁰

2.1.1.7. Hacı Ebubekir Ağa'nın Kapıcıbaşılık Rütbesinin Kaldırılması

1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın bütün şiddeti ile devam ettiği dönemde Rus donanması, Cebel-i Tarık Boğazi'nı geçip, Akdeniz'e girmişti. Mora'ya gelip Rumlar'ı kışkırtan Rusya Akdeniz'in diğer adalarını da rahatsız etmeye devam etti.

Düşman askerinin Bodrum ve İstanköy tarafından püskürtülerek Sisam Adası önlerinde demir attığı, teçhizat ve mühimmat tedarik ettikten sonra, Sakız Adası'na saldıracağı haber alınmıştı.

Daha önce Menteşe Sancağı mütesellimi Hasan Çavuşzâde Ahmed Ağa asker tedariki ile görevlendirilmiş, bütün ihtiyaçları karşılanarak 2000 askerın Ebubekir Ağa'nın kumandasında Sakız'a gönderileceği vaadedilmişti. Bu vaadin üstünden uzun bir süre geçmesine rağmen herhangi bir gelişme görülmediği ve ada savunması için yanlarında sadece 200 asker bulunduğunun bildirilmesi üzerine tedbir alınması açısından 3.000 askerın daha acilen Sakız'a gönderilmesi Sakız'ın ileri gelenleri aracılığı ile merkeze bildirildi.

İstanbul'un bu duruma tepkisi ise sert oldu.⁹¹ Ebubekir Ağa'nın görevini yerine getiremediği cevabı verilerek Kapıcıbaşılık rütbesinin kaldırılıp, ruusunun iptal edilmesi ve kendisinin Sakız Kalesi'nde hapsedilmesi ve hiçbir şekilde serbest bırakılmamasına dair Sakız Muhafızı Vezir Mustafa Paşa'ya bir hüküm gönderildi.⁹²

Diğer taraftan aynı gün içerisinde Askeriye'den çıkan daha üst sayılı başka bir belgeden Sakız ileri gelenleri tarafından daha önce talep edilen askerın artık yola çıktığını ancak bu defa da bir kısmının firar ettiğini anlıyoruz. Ebubekir Ağa'nın kumandasında Sakız'a gönderilecek olan 2000 askerden 1000 askerının bir şekilde firar ettiği ve muhafaza

⁹⁰ C. ML. 17793, 29.R.1205 (5.1.1791)

⁹¹ Devlet, Çavuşzadeler örneğinde olduğu gibi herhangi bir bölgesindeki âyâna bir şekilde işine lâzım geldiği için tahammül göstermiş veya mühlet vermiştir. Örneğin Balkan topraklarında XVIII. yy. ile XIX. yy.'ın başlarında âyânlık yapmış geniş bir alanda nüfuz sahibi olan Tepedenli Ali Paşa ve ailesi zaman zaman bölgede huzursuzluk çıkarmış, devlete isyanda bulunmuşsa da aynı zaman da devletin bölgeden asker ihtiyacının karşılanması, vergilerin tedarik edilmesi ve belirli toprakların Avusturya, Rus kuvvetlerine karşı savunulmasında ve Fransa'nın Mısır'ı işgalinde yararlılık gösterdikleri için devlet bunlardan faydalandığı müddetçe aileyi idare etmiştir. Ancak devlet, isyanları ve yetkisini aşan faaliyetleri sonucunda ise idam cezası ile kesin çözüm sağlamayı bilmiştir. (Hamiyet Sezer, “ Tepedenli Ali Paşa'nın Çiftlikleri Üzerine Bir Araştırma”, *Belleten*, LXII/233, s. 75-105)

⁹² C. AS. 12496, 29.R.1187 (20.07.1773)

görevinde sadece 1000 asker kaldığı Sakız Muhafızı Vezir Mustafa Paşa tarafından İstanbul'a bildirilince padişah tarafından askerlerinin sayımının yapılarak eksiklerinin tamamlanması ve hazırlanacak cetvelinin İstanbul'a gönderilmesi yönünde kesin bir emir verildi. Ayrıca yapılacak denetim ve sayımlarda herhangi bir eksiklik ve yanlış bilgi verildiği tespit edilmesi halinde en ağır şekilde cezaya çarptırılacağına dair Ebubekir Ağa'ya gönderilen bir fermanla bu durum bildirildi.⁹³

Menteşe Sancağı mütesellimi olan Hasan Çavuşzâde Hacı Bekir Ağa'nın hazineye, Tersane-i Amire'ye ve diğer önemli işler için havale olunan borçlarını ödemediği ve mukataa faizlerini de ödemeyip halka zulüm ve baskı yaptığını mukataa sahipleri olan Kapıcıbaşı Said Bey ile Divan-ı Hümayun hocalarından Halil Nuri Bey'in bu durumları İstanbul'a bildirmeleri üzerine Hacı Ebubekir Ağa'nın mütesellimliğine son verilip "Kapıcıbaşılığı" kaldırıldı. Hacı Bekir Ağa'nın görevinden alınarak yerine başkasının tayin edilmesi ve kendisinin de oradan asker sevk edilerek çıkarılması gerektiği için bu iş için Nazilli ayanı olan İycelizâde Halil Bey'e Kapıcıbaşılık verilerek görevlendirildi.⁹⁴

2.1.1.8. Hacı Ebubekir Ağa'nın İsyanı

1780'ler'in ilk yarısını Mısır'a firar eden babası Hacı Ahmed Ağa'nın yanında geçiren Ebubekir Ağa, 1780'lerin ikinci yarısını ise rakip aile Tavaslızâdeler ile mücadele ederek geçirmişti.

1790'lara gelindiğinde ise Ebubekir Ağa'nın bir şekilde gücünü artırmak ve etki alanını genişletmek için eşkiyalık faaliyetlerine başvurduğunu görüyoruz.

Ebubekir Ağa, açıkça eşkiyalık faaliyetlerine başlamadan önce, değişik hilelerle mal varlığını artırmak istemesi yoluyla devletin dikkatini çekerken aynı zamanda da hâlâ uslanmadığını gösteriyordu. Herhangi bir şekilde servet artırmak isteyen Çavuşzâde Ebubekir Ağa'nın devletin yeniden gözüne batması şöyle bir olayla başladı:

Sâbık sadrazam müteveffa Hasan Paşa'nın Darphane-i Amire tarafından el konulan alacaklarından mütesellim Hacı Ebubekir'in 1787 senesine mahsup edilmek üzere iltizam ettiği Denizli Mukataasının 67.250 kuruş olan iltizam bedelinden hâlâ zimmetinde 11.891 kuruş bakiye kaldığı tespit edilmişti. Merkez tarafından, bakaya kalan bu 11.891 kuruş

⁹³ C. AS. 52733, 29.R.1187 (20.07.1773)

⁹⁴ BOA. HAT. 238/13270

miktarın tahsili için yazılan emir gereği belirtilen meblağın talep edilmesi üzerine Ebubekir Ağa, ödemesi gereken parayı halktan tahsil etmek için emir gönderilmesini talep etti. Bu durumun İstanbul'a bildirilmesi üzerine Hazine-i Amire'de bulunan ahkâm kayıtları incelenerek daha önce bu husus için zaten emir gönderildiği kayıtlardan tespit edildi ve mütesellimin mukataaya bağlı olan mahallerin halkından bir kuruluş alacağına kalmadığı ve tamamını tahsil etmiş olduğu bildirildi. Alacağına olmadığı gibi borçlu olduğu ortaya çıktı. Kayıtlarda 11.891 kuruluşluk borcunun kaldığı ve bu konuda ileri sürdüğü bahanelerin hiçbir şekilde dikkate alınmayarak belirtilen miktarın bir an önce tahsil edilip ilgili görevliye teslim edildikten sonra İstanbul'a gönderilmesi emri verildi. Bu konuda ilgili tüm şahıslara, Muğla kadısına, Dergâh-ı Muallâm Kapıcıbaşı ve Menteşe Sancağı Mütesellimi Hasan Çavuşzade Hacı Ebubekir'e ve bu konu için görevli olarak o bölgede bulunan Abdurrahman'a, birer emir gönderildi.⁹⁵

Ve Ebubekir Ağa, 1791 yılının başında devlete açıkça baş kaldıran bir harekette bulundu. Sadrazam ile ortak olarak Aydın Muhassılı Cihanzâde Hüseyin Bey'e tahsis edilen Muradlı mukataasının aşar ve diğer vergilerinin toplanmasını engellemek üzere Menteşe Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Ebubekir Ağa tarafından bir adam görevlendirildi. Ebubekir Ağa tarafından subaşı olarak gönderilen İbrahim'in adam öldürüp çeşitli kanunsuz işlere bulaştığı merkeze bildirildi. Divan-ı Hümayun hocası Mustafa Rifat Efendi, hem devletin sadrazamının hem de bölgenin önemli bir görevlisi olan Aydın muhassılı için tahsis edilen mukataa gelirlerinin eşkiyalık faaliyeti yoluyla gasp edilmesi olayına karşı Muradlı Mukataası'nın Menteşe Sancağı'ndan ayrılarak serbestiyet üzere voyvodalara tahsis edilmesini istedi. Hasan Çavuşzâde Ebubekir Ağa tarafından tutulan İbrahim adlı eşkiyanın da Aydın kazasına ayak bastırılmayarak halka zulüm yapmasının engellenmesi için yeniden emir gönderilmesini talep etti.⁹⁶

Aradan 6 ay geçtikten sonra Menteşe Mütesellimi Hacı Ebubekir Ağa bir olaya daha karıştı. Babası Ahmed Ağa'nın Menteşe Sancağı mütesellimi iken görevden alınıp bütün mallarına el konulduktan sonra cezasının affedilip mal varlığının kendisine teslim edilmesini bildirmek için gönderilen emir, Mübaşir Haseki Seyyid İbrahim Ağa tarafından o sırada Güzelhisar'da ikamet eden Ebubekir Ağa'ya da bildirildi. Fakat Ebubekir Ağa kendisine bilgi

⁹⁵ C.ML. 27704, 17.M.1205 (26.9.1790)

⁹⁶ C. ML.17793, 29.R.1205 (5.1.1791)

vermek üzere gelen görevliyi zincire vurarak üç gün hapsedti. Bu olay, onun artık gözünü karartıp devlete başkaldırmasının çok açık bir göstergesiydi.⁹⁷

Mübaşir Haseki Seyyid İbrahim Ağa tarafından bir bilgilendirme yapılarak Ebubekir Ağa'nın Milas ve diğer kazaları oğlu Ömer Ağa'ya verdiği, görevliyi geri gönderdiği ve kendisinin bu kazalarda beş ay ikamet ettiği sırada halkın can, mal ve ırzına tecavüz ettiği ve bu sebeple beş yüz haneden fazla ahalinin Güzelhisar ve civar kazalara göç ederek perişan oldukları belirtildikten sonra, Ömer Ağa'nın yüz-yüz elli kişilik eşkiya takımıyla halka zulüm yaptığı anlatılmıştır.⁹⁸

Bundan sonra haklarında yakalama emri çıkarıldı. Yakalanmaları için emir gönderilen Hasan Çavuşzâde Bekir ve oğlu Binbaşı Ömer Ağa'nın buldukları yerden kaçmalarına izin verilmemesi ve kendilerinin yakalanarak hapsedilmeleri ayrıca mal, eşya, emlak ve nakit olarak mevcut olan bütün mallarına el konulması ve yanlarında kaç tane gemi varsa hepsine el konularak ele geçirilen mal ve eşyanın müfredat defterinin hazırlanarak sicile kaydedildikten sonra Dersaadet'e bildirilmesine dair Rodos Mütesellimi Murabıtzâde Mîr Hasan Bey'e bir emir gönderildi.

Bundan başka ayrıca, Anadolu Valisi Vezir Hacı Ali Paşa'ya da gönderilen bir ferman ile Menteşe Sancağı mütesellimi Hasan Çavuş oğlu Bekir ve oğlunun halka zulmettiği ve her türlü yolsuzluğu yaptığı tahkik edildiği için kendilerinin yakalanarak "*idam edilmeleri*" ve bütün mal varlıklarına el konulmasına dair emir verildi.

Bu fermanın birer sureti, Uşak Voyvodası Acemoğlu, Emed kazasında Nasuhoğlu, Uluköy'de ikamet eden Curaoğlu, Eskişehir'de Veli Beyoğlu'na da gönderilerek, Menteşe Sancağı mütesellimi Hasan Çavuşoğlu Bekir ve oğlunun yakalanması gerektiği bütün Anadolu'ya ilân edilmiş oldu.⁹⁹

İsyan eden Menteşe Sancağı Mütesellimi Hasan Çavuş oğlu Bekir'in idam edilerek bütün mal varlığına el konulması konusunda irade ve ferman yazıldıktan sonra, Abbas Reis adlı bir görevli tarafından Köyceğiz ve bütün sahillerin koruma altına alınıp gerekli arama ve

⁹⁷ Bu isyan gibi III.Selim zamanında devletin birçok yerinde isyanlar çıkmış, 1702'den itibaren Mısır seferine kadar padişah bir taraftan ıslahatları yerleştirmeye çalışırken diğer yandan da Rumeli ve Anadolu eyaletlerindeki isyanları bastırmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nde özellikle Rumeli'de "dağlı eşkiyası" ya da "kırcalı" adı verilen bu derebeyler ile devletin mücadelesi uzun bir süre devleti meşgul etmiştir. bk A. Cevat Eren, Selim III., *İA.*, s.449

⁹⁸ C.DH.163/3, 29.N.1205 (1.6.1791)

⁹⁹ Cevdet Zaptiye, 934, 29.Za.1206 (19.07.1792)

yakalama çalışmaları başladı. Abbas Reis ara ara merkeze ilettiği haberlerde Ebubekir Ağa'nın, Köyceğiz tarafında bulunan oğlu binbaşının yanına firar ettiği haberini aldığını bildirdi. Abbas Reis, Ebu Bekir Ağa'nın Muğla'da bulunan akrabaları ile kendine ait evlerinin mühürlenerek şüpheli görülenlerin sorgulamasına devam edileceğini ve bu konuda kesinlikle müsamaha gösterilmeyeceğini ifade ederek bu işi ne kadar ciddiye aldığını bildirmiş oluyordu.¹⁰⁰

1792 Aralık ayına gelindiğinde Anadolu Valisi Vezir Hacı Ali Paşa'nın görevlendirilerek Hasan Çavuşzâde Bekir'in bütün mal, eşya, alacak ve emlakına devletçe el konulması kararlaştırılmış ve bu husus için Anadolu valise Vezir Hacı Ali Paşa görevlendirilmiştir. Gönderilen emirde oğlu binbaşının o civardaki voyvodaların birinin kızıyla evli olması sebebiyle gerek kayınpederinde, gerekse diğer akrabalarında ve Rodos'a bağlı köylerde nakit para, mal ve sakladığı eşyaları olduğu belirtildi. Rodos ve Köycük civarında daha önce hazırladığı gemide bulunan mal ve eşyalarına Anadolu valisi tarafından el konulacağını haber alan Ebubekir Ağa oğluyla birlikte gemisine binerek Mısır tarafına firar etmeyi planlamışlardır.

Bu durum merkeze ihbar edildiği için Bekir'in ve oğlunun kayınpederlerinde ve diğer akrabaları ile Rodos ve civarında saklamış olduğu bütün mal, eşya ve nakit parasının mahkemeler aracılığıyla ortaya çıkarılması, gemisinin de ele geçirilerek içindeki bütün eşyasına el konulup deftere kaydedildikten sonra kayınpederlerinin ve diğer akrabalarının hapsedilmesi için emir gönderildi.

Bir süre sonra firariler, Vezir Ali Paşa tarafından yakalanarak İstanbul'a gönderildiler. Yukarıda belirtildiği şekilde bu şahıslara ait bütün mal ve nakit paranın ortaya çıkarılarak hazırlanacak defterinin sicillere kaydedildikten sonra Dersaadet'e gönderilmesi ve bu husus için gönderilen memura her türlü yardım ve kolaylığın sağlanmasına dair, Rodos kadısına ve bu konu için görevlendirilen memur ile Rodos Mütessellimi Murâbitzâde Mir Hasan Bey'e¹⁰¹ ve bu konu için görevlendirilen Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşı Ağrıbozlu Mehmed Bey'e de ayrı ayrı emir gönderilmiştir.¹⁰²

Menteşe Sancağı mütesellimi olan Hasan Çavuşzâde Hacı Bekir ve oğlu Ömer'in yakalanarak Anadolu valisi tarafından Dersaadet'e gönderildiği ve şu anda Başbakanlık

¹⁰⁰ C.DH. 8355, 9.R.1207 (24.11.1792)

¹⁰¹ C. ML. 17051, 1.Ca.1207 (15.12.1792)

¹⁰² C. ML.18682, 24.Ca.1207 (6.2.1793)

konağında buldukları, fakat asıl zulüm ve eşkıyalık yapan diğer oğlu Osman'ın Anadolu valisinin yanında olduğu bildirilmesi üzerine padişah tarafından Bekir ile Ömer'in sorgulanarak bütün mal varlıklarının ortaya çıkarıldıktan sonra ferman gereği gerekli cezalarının verileceği, yalnız Osman'ın hak ettiği cezaya çarptırılması için Anadolu valisine emir yazılmasına izin verildiği bildirildi.¹⁰³

2.1.1.9. Hacı Ebubekir Ağa'nın İdamı

Borçları için düzenlenen 30 Kasım 1793 tarihli bir belgeden öğrendiğimize göre firar eden Ebubekir Ağa'nın idam edildiğini anlıyoruz. Belgelerden tam olarak hangi tarihte idamın gerçekleştiğine rastlayamasa da yukarıda adına düzenlenen 3 Kasım 1792 tarihli ferman ile söz konusu idamı haber aldığımız 30 Kasım 1793 arasındaki herhangi bir tarihte Hasan Çavuşzâde Ebubekir Ağa'nın idam edilmiş olduğunu tahmin ediyoruz. Yine 26.4.1793 tarihli başka bir belgeden cezasının kesinleştiği anda üzerinde bulunanların listesi veriliyor. Bu hükmün verildiği tarih, bizi Ebubekir Ağa'nın idam edildiği tarihe biraz daha yaklaştırırsa da zaman aralığını daraltıp bir tahmin yapmaktan öteye gidemiyoruz.¹⁰⁴

2.1.1.10. Çavuşzâde Ailesinin Borçları Meselesi

Menteşe Sancağı Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Kapıcıbaşı Ebubekir Ağa'nın çeşitli yollarla servet edinmeye başlamasından ve açıkça başkaldırmasından hemen sonra devlet ile arasındaki mâli bilançosu tespit edilmişti.

Gerek babasından intikal eden miras mallarının kendisine teslim edilmesi ve gerek diğer sebeplerle hazineye ödemesi gereken meblağın miktarını ve tahsil edilmesi için yazılan emrin kaydının Baş Muhasebe'den ve yaptığı ödemelerin de Darphane-i Âmire ve Sergi Defterleri'nden araştırılarak hesabının ortaya çıkarılmasının istenmesi üzerine yapılan incelemeler sonucunda Ebubekir Ağa'nın toplam 113.572 kuruş borcuna karşılık Darphane'ye yalnızca 9.775 kuruş ödeme yaptığı belirlendi.

Bunlardan başka 20.000 kuruş sipariş edilen kalyonun bedeli için hesabına havale edildiği ve geriye 84.547 kuruş borcuna ilave olarak Tersane'ye verdiği 12 adet senet karşılığı olan borcundan ise 8.976 kuruş borcu olduğu kayıtlardan tespit edilmişti. Sonuçta Mentese Mütesellimi'nin toplam borcu dönemin padişahı III. Selim'e takdim edildi. 93.523 kuruş

¹⁰³ BOA. HAT. 240/13438

¹⁰⁴ C.ML. 5129, 18. Ra.1207 (3.11.1792); C.BH. 10499, 25.R.1208 (30.11.1793); C.ML.11746, 15.N.1207 (26.4.1793)

borcu olduğu belirtilip, tahsili için bir kaç defa emir gönderildiği kayıtlardan çıkartılıp baş defterdar tarafından bildirildi.

Bunun üzerine bütün görevlilere gönderildiği gibi dökümü çıkarılan bu borcun bir an önce gönderilmesi için Muğla kadısına, hâlâ Menteşe Sancağı Mütesellimi olan Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir Ağa'ya ve bu konu için görevlendirilen memura hitaben emir yazılarak bu meselenin ihmal edilmemesi gerektiği kendilerine bildirildikten sonra bir uyarı yapılarak aksi taktirde suistimali görülenlerin cezalandırılacağına dair padişah tarafından ferman çıktı.¹⁰⁵

Artık vefat etmiş olan Ebubekir Ağa'nın borçları, çeşitli şahıslar ve devlet kalemleri arasındaki yazışmalarla yeni beyanatlar ortaya çıktıkça daha da belirginleşti. Örneğin, Sâbık Tersâne-i Amire emini olan Hacı İsmail Ağa'nın muhasebesinin görüldüğü sırada Menteşe Sancağı'nın avarız ve nüzul vergileri gelirlerinden Tersane-i Amire masraflarına havale edilen 5.000 kuruştan daha önce Menteşe mütesellimi olup idam edilen Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir'den 3.000 kuruşunu tahsil edip 2.000 kuruş alacağı kaldığını bildirmesi üzerine Ruznâmçe, Mevkufât, Muhallefât, Baş Muhasebe, Tersâne-i Amire Sergi Kalemi ve zimmet defterleri kayıtları incelendikten sonra verilen bilgilerde İsmail Ağa'nın belirtilen miktarda alacağı olduğu kayıtlardan anlaşılmış 250 kuruşun bu miktardan düşürülerek kalan 1.750 kuruşun Bedros'un hazineye olan borcundan düşülmesi ve Hacı İsmail'in borcuna mahsup edilerek Ruznâmçe-i Hümâyûn'a suret ve ilmuhaberinin verildiği.¹⁰⁶

Bundan sonra 1797 yılına kadarki 5 yıl boyunca Ebubekir Ağa ile ilgili olan alacak verecek konuları devam etti. Bunlar, aşağıdaki bazı örneklerde görüldüğü üzere merkeze bildirilerek çözümlendi.

Hasan Çavuşoğlu'nun hazineye olan borcu bakayasının tahsili için görevlendirilen Kapıcıbaşı Mehmed Bey'in, mahallinden gönderilen defterlerde ve Menteşe müteselliminin yazısında belirtildiği üzere ilgili kazalardan 7.362,5 kuruş fazla tahsilât yaptığını bildirmeleri üzerine Başbakikulu Ağa'nın Mehmed Bey'i makamına davet edip, Muhallefat Kalemi halifesi de hazır bulunduğu halde bir sorgulaması yapıldı. Görevli olduğu müddette tahsil ettiği paranın muhasebesinin görülerek elinde bulunan 8.510 kuruşu hazineye ve havale edilen yerlere teslim ettiğini, bunun dışında üzerinde bir kuruş kalmadığını belirten bir belge ya da eğer Menteşe kazalarından bu kadar fazla tahsilât yapıldığına dair ellerinde senetleri varsa

¹⁰⁵ C.ML. 5129, 18. Ra.1207 (3.11.1792)

¹⁰⁶ C.BH. 10499, 25.R.1208 (30.11.1793)

ibraz etmeleri ve hesaplarının görülmesi için Menteşe mütesellimine mübaşirli emir yazılmasına dair emir verildi.¹⁰⁷

Menteşe Sancağı ve bağlı yerlerin mukataasının üçte bir hissesiyle Menteşe Sancağı'nın adet-i ağnam ve Horzem Barza mukataalarının mültezimleri olan Abdullah Paşazâde Mir Mehmed Said Bey ve kardeşi Abdurrahman Bey ile diğer ortaklarının ellerinde bulunan ve vefat eden Menteşe mütesellimi Hasan Çavuşoğlu Bekir'e ait olan borç senedinin karşılığı olan 45.000 kuruştan sadece 14.850 kuruş teslim aldıklarını, kalan 30.150 kuruşun Ebubekir'in muhallefat mallarından kendilerine ödenmesini talep etmeleri üzerine Baş Muhasebe kayıtları incelendi. Bunun üzerine, Bekir'in kendilerine belirtilen miktarda borcu olduğu kayıtlı olduğu ancak faiz olarak belirtilen miktarın kayıtlı olmadığı tespit edilerek Hasan Çavuşoğullarının kâtipleri Ömer Efendi ve Şatırları Hacı Mehmed'in Menteşe mukataasına dair verdikleri hesap pusulasında da Said Bey'in 30.200 kuruş alacağı olduğu, Naili Paşazâdelerin de 2.837 kuruş borçları olduğunu bildirdikleri görüldü. Ayrıca, Baş Muhasebe ve Muhallefat kayıtları incelendikten sonra Hasan Çavuşzâde Bekir'in belirtilen miktarda borcu olduğu, fakat faizi konusunda herhangi bir kaydın bulunmadığı tespit edildiği için daha önce bu konuda yazılan ferman gereği bildirilen miktardan 2.000 kuruş düşülerek Mir Mehmed Said Bey'in hazineye olan borcuna mahsup edildiği ve kendisine muhasebe sureti verildiği bildirilmiştir.¹⁰⁸

Rodos Adası nâibinin Dersaadet'e gönderdiği ilamdan anlaşıldığına göre Köyceğiz ayanı Hasan Çavuşzâde Mustafa'nın gözetiminde dağlardan kesilerek gönderilmesi istenen 500 adet karaağaç tahtasının bedeli olan 2.500 kuruşun; idam edilen Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir'in bütün mal varlığına hazine tarafından el konulması nedeniyle Döğer kazası ahalisinde olan alacağına havale edilmiş olup Ruznâmçe-i Hümâyûn'dan temessük verildiği kayıtlardan görülmesi üzerine, ayrıca Bodrum Tersânesi'nde inşa edilen kalyon masrafları için gerekli olan 2.594 kuruşun da Ağırdos kazası ahalisine havale edildiği anlaşıldığından belirtilen miktarların ilgili kazalardan tahsil edilerek görevliye teslim edilmesine dair Muğla kadısı ile Menteşe Sancağı Mütesellimi Kapıcıbaşı Ömer Ağa'ya birer hüküm gönderildi.¹⁰⁹

Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir'in Hazinece el konulan bakayasından olup Gökabad kazasından 2.472,5 kuruş, Urla kazasından 2.540 kuruş, Germe kazasından 350 kuruş, Misivri kazasından 1000 kuruş, Milas, Dalyan ve Karaabad kazalarından bir kuruş olmak üzere

¹⁰⁷ C. ML.18196, 13.S.1212 (7.8.1794)

¹⁰⁸ C. ML. 25766, 16.Ra.1210 (30.9.1795)

¹⁰⁹ C.AS. 5797, 14.Za.1210 (21.5.1796)

toplam 7.362,5 kuruş fazladan tahsilât yaptığı bildirilmesinin üzerine bu konunun tahkik edilerek fazladan tahsilât yapıldığına dair bir senet varsa senedin aynısının gönderilmesi, eğer senet yoksa bildirilen miktarın ilgili kazalardan tahsil edilip görevli memura teslim edildikten sonra Hazine-i Amire'ye gönderilmesi için Menteşe Sancağı mütesellimi Kapıcıbaşı Ömer Ağa ile Muğla nâibine ve bu mesele için görevlendirilen memura birer hüküm gönderildi.¹¹⁰

Bir diğer alacaklı konusu ise Dergâh-i Ali Kapıcıbaşısı İbiş Ağa'nın talebi ile ilgiliydi. Dergâh-i Ali Kapıcıbaşısı İbiş Ağa'nın Bab-i Ali'ye takdim ettiği yazısında 1788 senesinde idarecisi olduğu Matbaah-ı Amire masrafları için idam edilen Hasan Çavuşzâde Hacı Bekir Ağa'nın hazinece el konulan mal varlığından Denizli halkının borcunun olup üç taksit halinde ödemeyi taahhüt ettikleri 9.650 kuruş ile Denizlili Çakıroğlu Hacı Mustafa'nın borcu olan 1.500 kuruşun kendisine havale edildiği ve taksit tarihleri geçtiği halde bu zamana kadar hiçbir tahsilât yapamadığı ve kendisinin de mali sıkıntı içinde olduğunu bildirdi. Alacağı olan 11.150 kuruşun tek seferde ödenmesi için emir yazılmasını talep etmesi üzerine Baş Muhasebe kayıtları incelenerek verilen bilgilerin doğru olduğu ve bu konuda daha önce emir gönderilmediğinin kayıtlardan anlaşılması üzerine talep edilen paranın tahsil edilerek taksite bağlanmadan tek seferde ödenmesi için Denizli kadısına, Denizli voyvodasına ve bu konu için görevlendirilen mübaşire gönderilen birer hüküm gönderilerek bu konu da sonuca bağlanmış oldu.¹¹¹

2.1.1.11. Hacı Ebubekir Ağa ve Aile İleri Gelenlerinin Mal Varlığı

Hasan Çavuşzâde'nin cezası kesinleştikten sonra üzerinde bulunan ve el konulan eşyalarının listesi aşağıdaki gibiydi.¹¹²

<i>Sim pazubend 1 adet</i>	<i>Sim hamail 1 adet</i>	<i>Altun mühür Hâtem 1 adet</i>	<i>Kese derûnunda ber- vech-i tahmin 200 para Mevcut 18 kuruş</i>
<i>Kılabdan kese derununda mah başı altun 35 adet Mevcut 32 adet</i>		<i>Yaldız altunu 9 adet, 1 çeyrek</i>	<i>Tahvil-i kale 1 adet 4877 kuruş</i>

¹¹⁰ C. ML. 18160, 18.Safer.1212 (12.8.1797)

¹¹¹ C. ML. 22486, 29.R.1212 (21.10.1797)

¹¹² C. ML. 11746, 15.N.1207 (26.4.1793)

Hasan Çavuşzâdeler, Menteşe Sancağı'nda fakirlerden zorla aldıkları para ve mücevherleri önce Milaslı Ömer Ağa'nın kayınvalidesinin evinde bir müddet sakladılar. Daha sonra, Hacı Ebubekir Ağa, gasp edilen bu 400 keselik akçeyi İzmir'e gönderip saklamak üzere altına çevirdi. Ancak bu arada Hacı Ebubekir Ağa idam edildi. Bundan sonra, kayınvalidesinde bulunan diğer bütün para ve mücevherler Ömer Ağa'nın eline geçmiş oldu.

Muhtemelen halktan gelen şikâyetleri değerlendiren devletin yaptığı tahkikât üzerine bütün olay anlaşılmış oldu ve Ömer Ağa'nın elinde bulunan para ve mücevherler konusunda çalışmalar yapıldı. Ebubekir Ağa'dan geriye kalan mallarının Beytü'l Mal'a ait olduğu ve hazineye teslim edilmesi gerektiği yönünde emir veren devlet, Ömer Ağa'ya ve Menteşe Kadısı'na ayrı ayrı emir gönderdi.¹¹³ Yazılan emirde, mahkeme huzurunda bütün terekesinin tespit edildikten sonra, bir tereke defterinin hazırlanarak İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Bu konuda hiç bir özür ve bahane kabul edilmeyeceği bildirilerek mübaşir uyarılmıştır.¹¹⁴

Vefat eden Hasan Çavuşzâde Hacı Bekir Ağa'nın bütün mal varlığına hazine tarafından el konulup bu mallar Valide Sultan Vakfi'na ilhak edilmişti. Köyceğiz'de bulunan 12 adet çiftlikle ilgili olarak da bir işlem yapılmadığı için Hacı Bekir Ağa'nın oğulları Mustafa, Süleyman ve Ahmed'in talepleri ve kadının ilamı doğrultusunda bu çiftliklerin Valide Sultan Vakfi'na ilhak edilip mülkname verilmesi talep edildi. Senelik 3.000 kuruş kira bedeli ile adı geçen şahıslara kiraya verilmesinin padişaha arz edilmesi üzerine belirtilen çiftliklerin Valide Sultan Vakfi'na kaydedildikten sonra mülkname verilmesine dair hatt-ı hümayun yazıldı.¹¹⁵

Çavuşzâde ailesinden vefat etmiş olan Menteşe sancağının eski mütesellimlerinden Hasan Çavuşzâde Mustafa Ağa'nın büyük servet sahibi olduğunun haber verilmesi üzerine tahkikat yapılmış ve haberin doğru olduğu teyid edilmiştir. Bunun üzerine, Menteşe Sancağı ve civarındaki kazalarda Mustafa Ağa'ya ait alacak ve borç hesaplarının bütün detaylarıyla araştırılması ve ortaya çıkarılması için çalışma başlatılmıştır. Mustafa Ağa'nın mal varlığının tespiti ve bir defter halinde kayıt altına alınarak İstanbul'a gönderilmesi için Rikâb-ı

¹¹³ Bir âyânın öldükten sonra mallarının müsadere edilmesi yalnızca hukukî yönü olan bir konu olmayıp aynı zamanda ekonomik ve mali yönü olan bir konudur. Mali olarak değerlendirildiğinde devlet içinde bulunduğu mali sıkıntıya bir yönüyle çare bulmak için muhalefat gelirlerine acil çözüm olarak baktığını düşünebiliriz. (Yavuz Cezar, "Bir Âyânın Muhalefatı", *Belleten*, XLI/ 261, Ankara, Ocak 1997, s.49)

¹¹⁴ C.DH. 2957, 14.Ra.1211 (17.09.1796)

¹¹⁵ BOA.HAT. 238/13251

Hümâyûn Kaymakamı Divitdârı Süleyman Şükrü görevlendirilmiştir. Ayrıca, bölgedeki kaza kadılarına da bu hususta tenbihat yapılmıştır.¹¹⁶

Yapılan tahkikat sonunda 1812 yılından önce vefat etmiş olan eski Menteşe Sancağı Mütesellimi Hasan Çavuşzâde Mustafa Ağa'nın ve ailesinin mal varlığının tespit edilmesi çalışmaları sayesinde büyük bir servete sahip olduğu belirlenmiştir. Mustafa Ağa'nın büyük servet sahibi olduğu haber verilip yapılan tahkikat neticesinde verilen haberin doğru olduğu tespit edilmesi nedeniyle Menteşe Sancağı ve civarındaki kazalarda bulunan bütün emlak, eşya, nakit para, hayvan ve çiftlikleri ile alacak ve borçlarının detaylarıyla araştırılarak bütün mal varlığının ortaya çıkarılması ve hazırlanacak defterinin Dersaadet'e gönderilmesi için görevlendirilen Rikâb-ı Hümâyûn Kaymakamı Divitdârı Süleyman Şükrü'ye verilen emir gereği bu konuda hazırlanan defterinin gönderilmesi üzerine Köyceğiz nâibi ilamında ve Rikâb-ı Hümâyûn Kaymakamı Divitdârı Süleyman Şükrü'nün tahriratında bu durum belirtilmiştir. Mustafa Ağa'nın ortaya çıkan nakit para ve bütün mal varlığının karşılığı 57.546 kuruş olduğu, borçlarının ise 1.007.731,5 kuruş olduğu belirtilmiş, ancak bedeli tespit edilemeyen eşya, hayvan, çiftlik ve diğer emlaklarının büyük yekûn tuttuğu gönderilen defterden anlaşılmasıyla borçlularının ve varislerinin hakları verilip kendilerinin mağdur edilmeden ve bir daha bu konuda itiraz edilmeyecek şekilde onaylarının alınarak Mustafa Ağa'nın mirasından elinde bulunan miktarın kadı huzurunda kendilerine teslim edilmesi ve ellerinden senet alınarak Dersaadet'e dönmek üzere Rikâb-ı Hümâyûn Kaymakamı Divitdârı Süleyman Şükrü'ye ve Köyceğiz nâibine emir gönderilmiştir.¹¹⁷

Bu arada, Çavuşzâde ailesi Tire'de çeşitli vakıf eserleri yaptırmışlardır. 1845 yılında tutulmuş bir muhasebe kaydından, Tire'de Hasan Çavuş tarafından yaptırılan cami ve hamam bazı vakıf eserleri olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu vakıf eserlere ait bir yıllık gelirin 3.018 kuruş, giderin ise 2.026 kuruş olduğu ve 992 kuruşun bir sonraki seneye devrettiği anlaşılmıştır.¹¹⁸

Artık, ailenin bölge hâkimiyeti konusunda bir daha şu ana kadarki gibi güçlü olmadığını anlıyoruz. Aile üyeleri buldukları yerlerdeki konumlarını ve ellerindeki mal

¹¹⁶ C.ML. 11812, 24.R.1227 (7.05.1812)

¹¹⁷ C.ML. 20791, 2.C.1227 (10.06.1812)

¹¹⁸ BOA. Ev.d., 12386, 29. Z. 1261 (29.12.1845) - 1.M. 1261 (10.1.1845)

varlıklarını korumaya çalışmışlar ve devletle karşı karşıya gelmemeye gayret etmişlerdir. Bundan sonra Çavuşzâdeler'in yerini Milaslızâdeler etkin bir şekilde alacaklardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLÂSLİZÂDELER

Milas'ın zengin bir ovaya sahip olaması ve merkezi bir karakter taşıması şehrin siyasi kimliğine de yansımıştır. Üretimin tarımsal faaliyetlere dayanması ve tarım mahsullerinin bolluğu özellikle XVII. ve XVIII. yy.'larda Milaslı eşrafın Menteşe bölgesinde öne çıkmasına yol açmıştır

Milas'ta eşraf içinde en önemlileri hiç şüphesiz, büyük bir güç ve servet sahibi olarak sancağın yönetimini yürütmüş ve devlet ile birlikte çalışmış olan Milaslızâdeler'dir.¹¹⁹

3.1. MİLÂSLİZÂDELER'İN ERKEN DÖNEMLERİ

Abdülazizağaoğulları¹²⁰ diye de anılan Milaslızâdeler'e adını veren ailenin bilinen ilk reisi olan Milaslı Abdülaziz Ağazâde Hacı Mehmed'le ilgili ilk bilgilere, 1760 yılına ait bir belgede rastlıyoruz. Ezelî Çavuşzâdeler ve Milaslızâdeler rekabetinin tohumlarının ailelerin bilinen ilk reisleri Hacı Ahmed Ağa ve Hacı Mehmed Ağalar'ın dönemlerinde atıldığını en azından şimdilik elimizdeki belgeler doğrultusunda anlıyoruz.

Söz konusu olaylarda, Menteşe Sancağı Mütesellimi Hacı Ahmed ile Milas Ayarı Hacı Abdülazizzâde Hacı Mehmed aralarındaki adavet ve düşmanlık nedeniyle emirlerine aldıkları askerlerle çevre köyleri basarak halka zarar vermişlerdir. Birçok kişiyi haksız yere katlederek büyük zarara sebep olduklarının İstanbul'a bildirilmesi üzerine her iki taraf mahkeme huzurunda yüzleştirilip aralarındaki düşmanlığın bir an önce giderilmesi ve bir daha kimseye zarar vermemelerinin temin edilmesi yönünde teminat alınmıştır. Sonuçta, Menteşe Mütesellimi Hacı Ahmed'in Milas kazası ahalisine 2.400 kuruş, Hacı Abdülazizzâde Hacı Mehmed Efendi'nin de Muğla kazası ahalisine 1300 kuruş ödeyerek aralarında anlaşmaya vardıkları bilgisi Peçin Kadısı İmamzâde Seyyid Mehmed Efendi tarafından ilam edilmiştir.¹²¹

¹¹⁹ Zekai Mete, "Milas", DİA, C.30, İstanbul 2005.

¹²⁰ Aktüre Sevgi, a.g.m., s.85

¹²¹ C. DH. 11967, 25.Z.1173 (8.8.1760)

Bu dönemle ilgili elimizde var olan bu belgeden sonra ailenin önderliğinin, büyük servet sahibi olması ve mirasının aile içi dava konusu olması nedenleri ile bundan sonra Milaslı Abdülaziz Ağazâde Seyyid Abdurrahman Ağa'ya geçtiğini düşünüyoruz. Ancak ona ait ilk bilgiler de onun vefatı ve sonrasındaki miras meselesinden ibarettir.

Hacdan dönerken yolda vefat eden Peçin kazasında ikamet eden Milaslı Abdülaziz Ağazâde Seyyid Abdurrahman Ağa'nın ölmesi üzerine tüm mal varlığının kime bırakılıp, bundan sonra işlerin kim tarafından yönlendirileceği konusu gündeme gelmiştir.

Buna göre, vefat eden Milaslı Abdülaziz Ağazâde Seyyid Abdurrahman Ağa'nın Milas ve çevresinde bulunan emlak, arazi, akar ve çiftlikleri ile diğer bütün mal ve eşyalarının büyük kardeşi Seyyid Abdülaziz'e bırakılması kararlaştırılmıştır. Bu hususta Abdülaziz Ağa'nın kendisine bırakılması ve ailenin diğer üyelerinin müdahale etmemesi hususundaki arzuhalı etkili olmuştur. Bunun üzerine Darphane-i Amire'ye 20.000 kuruş teslim etmesi sonucunda gerekli işlemlerin yapılması için Baş Muhasebe Defteri'ne emir verilmiştir.¹²²

3.2. MİLASLIZÂDE SEYYİD ÖMER AĞA'NIN KAPICIBAŞILIĞI

Bu emrin 1782'de verilmesinden 1788'e kadar geçen sürede ailenin mal varlığını kesintisiz olarak idare ettiğini tahmin ettiğimiz Abdülaziz Ağa'nın, 1788'de vefat etmesi sonucunda, mal varlığını ve gerekli işleri kimin yönlendireceği meselesi yeniden gündeme gelmiştir.

Vefat eden Milas ayanı Abdülaziz Ağa'nın kardeşi Salih Ağa'nın çukadarın aracı edilmesiyle İstanbul'a getirilerek iki kez sorgulaması yapılmış ve Abdülaziz'in mirasının kendisine teslim edilmesi karşılığında kendisinden bir taahhütte bulunması istenmiştir. Abdülaziz Ağa'nın kardeşi Salih Ağa taahhütte bulunmuşsa da taahhütte bulunduğu bir kuruşu dahi peşin ödeyememiş hatta kimseyi kefil bile gösterememiştir.

İşte bu nokta da ailenin diğer bir üyesi devreye girerek işlerin akışını değiştirmiştir. Bu kişi Abdülaziz'in damadı ve aynı zamanda da kardeşinin oğlu olan Seyyid Ömer'dir. Seyyid Ömer, bu olayla ortaya çıkmış ve bundan sonra ailenin bütün faaliyetlerine yön veren bir statü kazanmıştır. Salih Ağa'nın taahhüdünün yalnızca sözde kalması sonucunda Seyyid Ömer, mirasa karşılık 380 kesenin 130 kesesini peşin ödemeği ve kalanını da iki taksitte

¹²² BOA. D.BŞM.MHF. 69/32, 4.Ca. 1196. (17.4.1782)

ödemeyi taahhüt etmiş ve kendine Süleyman Paşa Hanı'nda ikamet eden sarraf Avadik'i de kefil göstermiştir. Mirasın Seyyid Ömer'e verilmesinin hem hazineye daha yararlı hem de daha adil olacağı göz önünde bulundurulduğu da belirtilerek durum padişaha arz edilmiştir.¹²³

Bu durumla ilgili olarak Sadaret kaymakamına hatt-ı hümayun verilmiştir. Seyyid Ömer Ağa ile Karpuzlu Kaymakamı Salih Ağa'nın talip oldukları, fakat Salih'in hazineye ödenecek parayı ödeme gücü olmaması nedeniyle 200.000 kuruşu taksitler halinde hazineye ödemek şartıyla Ömer Ağa'ya verilmesinin uygun görüldüğü bildirilmiş, ayrıca kendisine kapıcıbaşılık verilmesi durumunda da 61 gün içinde 20.000 kuruş ödemeyi taahhüt ettiği Sadaret'ten padişaha arz edilmiştir. Bunun üzerine Ömer Ağa'ya "*kapıcıbaşılık*" verilerek taahhüt ettiği meblağın hazineye teslim edilmesine dair hatt-ı hümayun çıkarılmıştır.¹²⁴

Daha sonra Ömer Ağa'nın verdiği söze uyduğu gözlenmiş ve kapıcıbaşılığı onaylanmıştır. Vaadettiği paradan 200 kesesini peşin ve havale yoluyla ödediği kalan parayı da taksitler halinde ödemeye devam ettiği ve taksitlerini aksatmadığından kendisine kapıcıbaşılık rütbesi verilmesinin de uygun olduğuna karar verilmiştir. Kapıcıbaşılık payesi için 10.00 kuruş Sadaret kaymakamına, 30.000 kuruş da hazineye ödemesi şartıyla ruusunun gönderilmesine izin verildiğine dair bir hatt-ı hümayun gönderilmiştir.¹²⁵

Ailenin miras sorunu da böylece çözümlendikten sonra Seyyid Ömer, ailenin reisi konumuna gelmiş ve devlet adına bölgedeki işleri yürüten birisi olarak söz sahibi kişisi olarak bundan sonra belgelerde "Ağa" ünvanı ile yer almıştır.

Bu gelişmeden 7-8 ay sonra Abdülaziz Ağa'nın yüklü mirası yeniden aile üyeleri arasında mücadele konusu haline gelmiştir. Daha önce taahhüd ettiği miktarı ödeyemediği buna kefil dahi gösteremeyen Abdülaziz Ağa'nın kardeşi Salih Ağa için peşini bırakmayarak yeniden mirasa talip olmuştur. Ancak bu defa kendisi, Ömer Ağa'nın daha önce ödemeyi vaadettiği bedelden daha fazlasını ödeme vaaadinde bulunarak miras haklarını üzerine almayı tekrardan talep etmiştir.

Fakat zaten bu zamana kadar, Seyyid Ömer Ağa'ya, vefat eden Milas ayanı Abdülaziz Ağa'nın bütün mirasına alacak verecek, emlak ve çiftliklerine hazine tarafından el konulmuş ve Seyyid Ömer Ağa'ya Bodrum Tersanesi'nde yaptırılmakta olan kalyonun tamamlanıp

¹²³ BOA. D.BŞM.MHF. 79/50, 16.Za.1202 (18.8.1788)

¹²⁴ BOA.HAT. 180/8154, (9.9.1790)

¹²⁵ BOA.HAT. 1379/54351

Tersane-i Amire'ye gönderilmesi istendi daha önceden istenmişti. Ayrıca İstanköy Adası'nın muhafazası için bütün masraflarının karşılanmak koşuluyla 750 adet asker tedarik etme ve muhafaza görevinin yerine getirilmesi şartlarıyla verilmişti. Tüm bu işler için 200.000 kuruş bedel tayin edilmiş ve bu meblağın hazineye teslim edilmesi hususunda anlaşmaya yapılmıştı. Bu durum Malikâne Kalemî'nden padişaha arzedilmiş Salih Ağa'nın belirtilen miktarın üzerine 25.000 kuruş daha ilave ederek ve bu zamana kadar yapılan ödemelerin tamamını ödemek şartıyla mirasın kendisine teslim edilmesini talep ettiği bildirilmişti. Muhallefat kayıtları ve diğer kayıtların incelendikten sonra Ömer Ağa'nın ödemeleri ve diğer vaadlerindeki istikrarın yeterli olduğu görülmüş olacak ki böyle bir durumun mümkün olmayacağı defterdar tarafından da bildirilmiş ve yazılan Hatt-ı Hümayun'da buna göre hareket edilmesine dair emir verilmiştir.¹²⁶

Sâbık Mentеше mütesellimi Aydınli Mehmed Ağa'nın¹²⁷ 1792 ve 1793 senelerine ait olup Mentеше sancağına bağlı kazalara tevzi ettiği evrak miktarı ve tahsilâtıyla bakayasının araştırılarak hesabının görülmesi ve kalan borcunun tesbit edilerek ilgili kazalardan tahsil edilmesi konusu gündeme gelmiştir. Bu ilginç konuyla ilgili olarak, Muğla kadısı ile bu konu için tayin edilen Seyyid İbrahim Efendi ve Mentеше Mütesellimi Seyyid Ömer Ağa'ya gönderilen emir üzerine ilgili kazaların ileri gelenleri mahkemeye davet edilmişlerdir.

Mentеше Mütesellimi Seyyid Ömer Ağa merkeze gönderdiği arzında mahkeme süreci ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Yapılan sorgulamada idam edilen Hasan Çavuşzâde Ebubekir Ağa'nın vermiş olduğu eda kâğıtlarının bedelini Mehmed Ağa'nın tahsil edip Dersaadet'e göndermediği ve kendisi ile vekilleri yeniden kâğıt dağıtıp zorla halktan tahsilât yaptığı tahkikat sonucu anlaşılmıştır. Ayrıca, Tavas kazası görevlisi Süleyman Bey'in 5.500 kuruş, Gülleci Osman Ağa'nın da 10.000 kuruş Mehmed Ağa'ya teslim ettiklerine dair yazılı ifade vermişlerdir. Bunun üzerine Mehmed Ağa'nın Muğla'da bulunan konağındaki eşyalar ile han odasında bulunan çeşitli eşyaların listesi deftere kaydedilmişti. Bu hususla ilgili olarak imzalı ve mühürlü beş adet defter ile dört adet kadı ilamı mübaşir Seyyid İbrahim Efendi'ye teslim edilmiştir.¹²⁸

1796 yılında ise Osmanlı hükümeti Muğla kadısı ile Mentеше sancağı mütesellimi Kapıcıbaşı Ömer Ağa'dan yine eski mütesellim ailelerin devlete olan borçlarıyla ilgili inceleme yapmalarını ve merkezi bilgilendirmelerini istemiştir. Bu bağlamda, Rodos Adası

¹²⁶ BOA. D.BŞM.MHF. 87/92, 29.B. 1204 (14.4.1790)

¹²⁷ Tavaslızâde Osman Ağa'nın oğlu

¹²⁸ C.ML. 21869, 1.Za.1208 (31.5.1794)

nâibinin Dersaadet'e gönderdiği ilamdan anlaşıldığına göre Köyceğiz ayını Hasan Çavuşzâde Mustafa'nın gözetiminde dağlardan kesilerek gönderilmesi istenen 500 adet karaağaç tahtasının bedeli olan 2.500 kuruşun Döğer kazası ahalesinde olan alacağına havale edilmiş olduğu bildirilmiş Ruznâmçe-i Hümâyûn'dan temessük verildiği eklenmiştir. Ayrıca Bodrum Tersânesi'nde inşa edilen kalyon masrafları için gerekli olan 2.594 kuruşun da Ağirdos kazası ahalesine havale edildiği anlaşıldığından belirtilen miktarların ilgili kazalardan tahsil edilerek görevliye teslim edilmesine dair Muğla kadısı ile Menteşe sancağı mütesellimi Kapıcıbaşı Ömer Ağa'ya birer hüküm gönderilmiştir.¹²⁹

Yine Ömer Ağa, sâbık Menteşe mütesellimi olan ve idam edilen Hasan Çavuşzâde Hacı Ebubekir'in Hazine tarafından fazladan tahsilât yapıldığıyla ilgili merkezden gelen konuyla ilgilenmiştir. Hacı Ebubekir'in el konulan bakayasından olup Gökabad kazasından 2.472,5 kuruş, Urla kazasından 2.540,5 kuruş, Germe kazasından 350 kuruş, Misivri kazasından 1000 kuruş, Milas, Dalyan ve Karaabad kazalarından olmak üzere toplam 7362,5 kuruş fazladan tahsilât yaptığı haberi merkeze bildirilince bu konunun tahkik edilerek fazladan tahsilât yapıldığına dair bir senet varsa senedin aynısının gönderilmesi, eğer senet yoksa bildirilen miktarın ilgili kazalardan tahsil edilerek görevli memura teslim edilip Hazine-i Amire'ye gönderilmesi istenmiştir.¹³⁰

1799 yılında ise Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi üzerine Akdeniz'de bulunan düşman donaması üzerine gitmek üzere asker toplanmıştı. Bu nedenle, Milas kadısı Mekri İskelesi için tertip edilip gönderilmesi istenen askerlerin bütün ihtiyaçlarının Menteşe Mütesellimi Kapıcıbaşı Ömer Ağa tarafından karşılandıktan sonra mütesellim vekili Mehmed Ağa'nın da başbuğ tayin edildiğini orduya katılmak üzere Muğla'dan hareket ettiklerinin bildirmişti.

Yine aynı konuyla ilgili olarak aynı tarihte, Mekri İskelesi için Köyceğiz ve Gerenis kazalarından tertip edilip gönderilmesi istenen 250 adet askerin tedarik edilerek Hasan Çavuşzâde'nin¹³¹ başbuğluğunda gönderildiğini Köyceğiz kadısı da merkeze bildirdi.¹³²

Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan İngiltere'nin Fransa'ya karşı savaş ilan etmesi nedeniyle 30.000'den fazla askerinin donanma ile birlikte Rodos, Marmaris ve Mısır sularına gelmek üzere olduğu bildirilerek askerlerin ihtiyacı olan sığır, koyun, deve, zahire ve diğer

¹²⁹ C.AS. 5797, 14.Za.1210, [21.5.1796]

¹³⁰ C.ML. 18160, 18.S.1212 (12.8.1797)

¹³¹ Mustafa Ağa olması muhtemeldir.

¹³² C.AS. 31002, 20.M.1214 (24.6.1799)

ihtiyaçları olan maddelerin tedarik edilmesi istenmişti. İstenilen bu ihtiyaçların iskelelerde hâzır bulundurulması hakkında gönderilen ferman Menteşe Mütesellimi Seyyid Ömer'e tebliğ edilerek mahkeme huzurunda halka ilan edilmişti. Bu iş için görevlendirilen Haseki Osman Ağa'nın gönderilen emre uygun olarak istenilen bütün malzemenin limanlarda hâzır bulundurulduğu ve İngiliz askerlerinin bütün ihtiyaçlarının karşılandığı, fakat İngiliz donanması yetkililerinin başka ihtiyaçlarının olmadığını ve bir iki gün içinde Rodos ve Marmaris Limanlarından ayrılacaklarını bildirdiklerine dair Milas Kadısı Seyyid İbrahim'in ilamı ve Menteşe Mütesellimi Seyyid Ömer Ağa'nın arzuhali görevli tarafından padişaha takdim edildi.¹³³ Seyyid Ömer Ağa'dan ayrıca Bodrum Tersanenesi'nde yaptırılmak üzere elli dokuz buçuk arşın boyunda kalyon tarzı bir savaş gemisinin yapılması istendi.¹³⁴

Mısır sahillerinin muhafazası için Menteşe, Alaiye ve İçel sancaklarından 100 adet topçu askeri yazılıp gönderilmesi için görevlendirilen Dergâh-ı Âlî gediklisi Mehmed'in, Menteşe Sancağı mütesellimi Kapıcıbaşı Seyyid Ömer Ağa'dan 1801-1802 senesi mukataası malından İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne olan borcuna karşılık 500 kuruş teslim alınıp karşılığında kendisine mühürlü tahvil senedi verdiğini bildirmiştir.¹³⁵

İskenderiye muhafazası için tayin edilen Mirimiran Hurşid Paşa'nın emrinde görevlendirilmek üzere Menteşe sancağı kazalarından tertip edilip gönderilmesine dair yazılan emir, Hassa Hasekesi Yusuf tarafından ilgililere tebliğ ettiği ve Menteşe Mütesellimi Seyyid Ömer Ağa'nın talep edilen asker miktarını ilgili kazalara tevzi ettiği halde Serulus kazası voyvodası Ömer Ağa'nın kendi kazasına pay edilmiş olan 70 adet askeri vermediği ve çeşitli bahanelerle zaman geçirdiği merkeze bildirildi. Bu durum Haseki Yusuf Ağa'nın arzuhalinde bildirilirken, Serulus nâibinin de durumu ilamında bildirmesi üzerine, talep edilen askerin gönderilmesi için Menteşe mütesellimi ve Serulus voyvodasına meselenin aciliyetini bildiren ayrı ayrı emir gönderildi.¹³⁶

Aradan zaman geçmesine rağmen Milas Ayanı Kapıcıbaşı Ömer Ağa'ya 500 adet asker tedarik ederek bizzat kendisinin askerlerin başında olarak ordu-yu hümayuna ulaştırması için ferman gönderilmişti. Ayrıca birkaç kez isticâl emirleri gönderilerek acele etmesi gerektiği bildirildiği halde henüz hareket etmediği ve bu konuda bir gayretinin de olmadığını gözlenmesi nedeniyle Kapıcıbaşılığı'nın kaldırılması emir verildi.

¹³³ Cevdet Hariciye, 68529.L.1215 (23.02.1801)

¹³⁴ Yaklaşık olarak 50,2m. (Yakay, S., a.g.e., s.37)

¹³⁵ C.AS. 31282, 15.M.1217 (18.5.1802)

¹³⁶ C.AS. 11255, 26.Ra.1218 (16.7.1803)

Kapıcıbaşılığı'nın kaldırılmasından sonra Midilli Adası'na sürgün edilmesi ve bütün mal varlığına el konulmasına dair bir hatt-ı hümayun¹³⁷ yazılırken etrafında bulunan adamlarının hapsedilmesi ve kefil olan sarrafın da odasının mühürlenerek hapsedilmesine dair bir hatt-ı hümayun daha çıktı.¹³⁸

Bu hatt-ı hümayunun yazılmasından sonra Ömer Ağa ardı arkası gelmez eşkiyalık faaliyetlerinde bulununca bu durum yine merkeze bildirildi. Ve hakkında yeni bir hatt-ı hümayun yazılmasına gerek duyuldu.

Yeni yazılan hatt-ı hümayuna göre, Milas ayını Ömer Ağa'nın sefere gitme emirlerine kayıtsız kalması ve kanunsuz işler yaparak ahaliye zulüm ve baskı yapıp cinayetler işlemesi sebepleri ile kapıcıbaşılık rütbesinin kaldırılarak bütün mal varlığına el konulması ve Midilli adasına sürgün edilmesi konusunda daha önce emirler yazılıp her biri için ayrı ayrı görevliler tayin edilip gönderildiği tekrarlandıktan sonra Ömer Ağa'nın bu konudaki savunmasına yer verildi. Ömer Ağa'nın hastalığı nedeniyle sefere katılmadığı, fakat yeterli miktarda askeri kardeşi Seyyid Abdullah ile gönderdiği ve kendisinin de şalope denilen gemilerin yapımıyla ilgilendiğinden kapıcıbaşılık rütbesinin iade edilerek cezasının affedilmesini talep etti. Ancak, bu konunun halledilmesini sağlamak için Ömer Ağa ilginç bir yola da başvurmuştu. Ne şekilde ve kim aracılığı ile görüşüldüğünü bilmediğimiz bu olayda, Ömer Ağa padişahın kız kardeşi Beyhan Sultan vasıtasıyla affını talep etmişti. Dönemin padişahı III. Selim ise, bu konuda daha önce hatt-ı hümayun yazıldığını belirterek ona göre hareket edilmesi ve bu tür işlere hanım sultanların karıştırılmamasına dair hatt-ı hümayun yazdı.¹³⁹

Ömer Ağa'ya daha sonraki zamanlarda Kapıcıbaşılık rütbesi iade edilmiş olacak ki 1813 yılında yazılmış bir hatt-ı hümayunda Mentеше mütesellimi sıfatı ile kendisinden bir kez daha asker tedarik etmesi istenecektir. Ordunun sefer masraflarının karşılanması hususunda Darphane-i Amire'nin nakit para sıkıntısı çektiği ve bu konuda Darphane-i Amire nazırından bilgi talep edilmesi üzerine daha önce vefat eden İzzet Mehmed Paşa, Mentеше mütesellimi Ömer Ağa ve diğer bazı kişilerin mal varlıkları ve mukataa faizleri hakkında padişaha bilgilendirme yapmıştır. Adı geçen kişilerin mal varlıkları ve mukataa faizleri incelendiğinde senelik 40.000 kuruş gelir elde edileceği, fakat Ömer Ağa'nın mal varlığından daha önce 14.000 kuruş tahsis edilip satılmak üzere olduğundan bu miktar çıkarıldıktan sonra kalan 30.000 kuruşun faiz ve mukataa bedelleri ile 1813 yılından itibaren malikâne veya esham

¹³⁷ BOA.HAT. 211/11496

¹³⁸ BOA.HAT. 1385/54891

¹³⁹ BOA. HAT. 1412/7476

usulüyle yedişer seneliğine satıldığı takdirde Darphane-i Amire'ye zarar vermeden para meselesinin halledileceği meclisde görüşülerek karara bağlandığı bildirilmiştir. Sonuçta, 900 keseden fazla bir gelir elde edileceği ve bu miktarın da şu durumda acil olarak ordu ve diğer önemli masraflar için gerekli olan 880 kese akçeyi rahatlıkla karşılayacağı bildirilmiş ve gerektiği şekilde düzenlenmesine padişah tarafından izin verildiğine dair II. Mahmud tarafından yazılan bir hatt-ı hümayun ile durum onaylanmıştır.¹⁴⁰

3.3. MİLASLIZÂDELERİN MENTEŞE SANCAĞINDAKİ GÜÇLERİNİ KAYBETMELERİ

Ailenin bölgedeki zaman zaman eşkiyalık faaliyetleri ile etkin bir güç sahibi olduğu dönemini yaşatan Ömer Ağa'nın vefatından sonra ailenin borçları gündeme geldi. Mentеше Sancağı mütesellimi Ömer Ağa'nın vefatından sonra oğlu Abdülfettah Ağa bu konuyla ilgili çalışmalara başladı. Babasının Tersane-i Amire Hazinesine ve kefilleri olan sarraflara olan borçlarının ödenmesi için mukataa bedelinden Mentеше sancağına bağlı kazalarda olan 114.844 kuruş alacağının tahsil edilerek borçlarına ödenmesine dair gönderdiği arzuhal değerlendirmeye alındı. Bunun üzerine, Muhallefat kayıtlarının ve Baş Muhasebe kayıtlarının incelenmesinden sonra Ömer Ağa'nın mal, eşya ve emlaklarının satılarak borçlarının bir kısmının ödendiği ve kalan borçlarının ödenmesi için mukataa bedelinden kalan alacaklarının ilgililerden tahsil edilip hesaplarının görülmesi için emir verildi. Ayrıca Sarraf Lamsik ve ortağı Yovan'a borcun ödenmesi, belirtilen süre zarfında borcun ödenmemesi durumunda teminat olarak verilen kaimelerin satılarak bedelinin sarraflara ve Tersane-i Amire Hazinesine ödeme yapılması hususunda Manisa mutasarrıfına ve ilgili kazaların kadılarına ve mübaşir Abdullah'a aşağıda metni verilen emir gönderilmiştir.

“Yazıla

Hâlâ Mentеше sancağı mutasarrıfı mîrimîrân-ı kirâmdan paşaya ve livâ-i mezbûrda vâki kazâların kuzât ve nüvvâbına ve zikr-i âtî akçenin tahsiline memuriyetle el-yevm ol cânibde bulunan Abdullah zîde mecduhuya hüküm ki;

Sen ki paşa-yı mûmâ-ileyhsin Mentеше sancağı mütesellimi iken bundan akdem vefât eden Ömer'in livâ-i mezbûr kazâlarında olan bakâyâsından gayri ez-tahsîl kusur kalan yüz on

¹⁴⁰ BOA. HAT: 264/15241, 29. Z. 1227. (3.1.1813)

dört bin sekiz yüz kırk dört guruşun sarraf tâifesiinden Lamsik ve şerîki Yovan nâm zimmîlerin matluplarına mahsûben tahsîli bâbında sâdır olan emr-i şerîfim mübâşir-i mûmâ-ileyh ile mahalline irsâl olunmuş ise de iki mâhı mütecâviz olup bakâyâ-yı mezkûrenin tahsiline mübâşeret olunmadığından bir kadem akdem tahsîli bâbında te'kîdi hâvî emr-i şerîfim ısdârı husûsu bâ-arzuhâl inhâ ve istid'â olunmakdan nâşi kuyûda murâca'at ve muktezâsı suâl olundukda müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin gerek bedel-i muhallefât ve mukâta'âtı mu'accelâtı olan bin yedi yüz kîse akçe sarrâf-ı mersûmân ma'rifetleriyle ceste ceste teslim olduğuna binâen vereseleri ile hesapları lede'r-rü'ye altı yük altmış iki bin yedi yüz seksen beş guruş matlupları iktizâ edip meblağ-ı mezbûrdan başka bedel-i mahallefâtından Tersâne-i Amirem Hazînesi'ne müretteb akçeden yüz altmış yedi buçuk kîse matlûbu kalmış olduğundan müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin vilâyeti cânibinde olan emlâk ve eşyâsı furûht ve hâsıl olan esmânından Tersâne-i Amirem Hazînesi'nin matlûbu olan mebâliğ altmış bir gün zarfında te'diye olunmak ve mersûmânın matlupları olan meblağ-ı mezbûrdan beş yüz kîsesi altı mâha kadar teslim kılınarak mâ'adâsını dahi ceste ceste on sekiz mâha kadar göndermezler ise mersûmânın yedlerinde mevcûd olan mukâta'ât kavâimi furûht olunarak matlupları istîfâ olunmak üzere tarafeyn razı olduklarına binâen ol vechile başka ve müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin livâ-i mezbûr kurâlarında yüz yirmi dört bin sekiz yüz bu kadar guruş bakâyâ ve zimemâtı olduğundan bedel-i mezkûrun tebriyesi bakâyâ-yı mezkûrenin tahsiline menût olduğundan bakâyâ-yı mezkûreden gayri-ez-tahsîl kusur yüz on dört bin sekiz yüz kırk dört guruşun tahsîli bâbında başka işbu sene-i mübâreke evâil-i rebî'u'l-evvelinde evâmir-i şerîfem verilmiş olmağla bu sûretde bakâyâ-yı mezkûre sarrâfân-ı mersûmânın matluplarına mahsûben tahsîl ve sarraflara teslimi bâbında emr-i şerîf-i mezkûr verilmiş olduğundan bakâyâ-yı mezkûre yerlû yerinden ve îcâb ve iktizâ edenlerden cem' ve tahsil ve mersûmân taraflarına teslim olunmak üzere te'kîdi hâvî emr-i şerîfüm ısdârı iktizâ eylediği muhallefâtından derkenâr olunmağla mücebince amel ve harekete müsâra'at eylemek fermânı te'kîd ve isti'câli hâvî işbu emr-i âlişân ısdârile irsâl olunmuşdur imdi vusûlünde ber-minvâl-i muharrer sarrâfân-ı mersûmânın matluplarına mahsûben fermânım olan bakâyâ-yı mezkûreden gayri-ez-tahsîl kusur kalan yüz on dört bin sekiz yüz kırk dört guruşun ba'dezîn te'hîrine cevâz ve ruhsat gösterilmeyerek inzimâm-ı ma'rifetin ve ma'rifet-i şer' ve mübâşir-i mûmâ-ileyh ma'rifetiyle îcâb ve iktizâ edenlerden tamamen ve kâmilan tahsîl ve mübâşirine teslimen Dersa'âdetüm'e irsâl ve teslimine mübâderet ve hilâf-ı emr-i âlişân hareketden tehâşî ve mücânebet eylesesiz ve sen ki mübâşir-i mûmâ-ileyhsin sen dahi me'mûr-ı tahsîli olduğun bakâyâ-yı mezkûreyi ber-müceb-i sûret-i defter yerlû yerinden ve îcâb ve iktizâ edenlerden cem' ve tahsîl ve serî'an ve âcilen Dersa'âdetüm'e gönderip mersûmân taraflarına teslime

mezîd sa'y u gayret eyleyesin ve sen ki kâdî-i mûmâ-ileyhsin sen dahi mûcib-i emr-i şerîfümle amel ve hareket eylemen bâbında fermân-ı âlişânum sâdır olmuşdur.

Fî 13 C sene 1230

Muhâsebeye yazılmışdır.”¹⁴¹

Bu dönemden sonra ailenin güçlü ve etkin dönemleri dönemleri eskisi gibi devam etmemiştir. II. Mahmud dönemi ıslahatları ile birlikte taşrada düzenlemeler yapılarak âyân aileleri en azından zorbalık ve eşkiyalık faaliyetlerinden uzak tutulmuş ve bu anlamdaki etkinliklerinden men edilmişlerdir.¹⁴²

¹⁴¹ CML. 19841, 1815

¹⁴² Enver Ziya Karal, Mahmud II, *İA*, s. 165-170

SONUÇ

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin Osmanlı-Rus savaşlarının etkisiyle büyük bir ekonomik, mali ve siyasi krize girmiştir. Bir taraftan yapılan reformlarla devlet toparlanmaya çalışırken diğer taraftan yapılan borçlanmalar merkezi hükümetin elini kolunu bağlamaktadır. Devletin zor şartlar altında bulunması bu dönemde taşradaki ayan ve eşraf ailelerini daha da güçlendirmiş, her bir aile bulunduğu bölgeyi kendi mülkü gibi algılamaya başlamış ve kendini muhtar bir yönetim gibi görmüştür. Bu durum Osmanlı merkezi tarafından da kısmen kabullenilmiş ve devletin resmi belgelerinde ayan aileleri için “hanedan” terimi kullanılmıştır.

Çalışmamızda Çavuşzade ve Milaslızadelerin bölge siyasetleri ve devletle kurdukları ilişki biçimi olarak birbirlerine çok benzedikleri görülmektedir. Bir taraftan devlete dayanarak yerel iktidarlarını ve servetlerini artırmaya çalışmışlar diğer taraftan da devlete rağmen keyfi bir şekilde bölgede hakimiyet kurmaya çalışmışlardır. Bu durumda dikkati çeken en önemli husus devletin ayanlara karşı taşrayı kontrol edebilecek bir siyasi yöntem geliştirmesiydi. Menteşe yöresinde yalnızca bir aile ile çalışmamış ve birbirine rakip birden fazla aileyi idari ve ekonomik görevlerle ayakta tutmuştur. Böylece devlet ayan ailelerini birbirlerine karşı kullanmış ve büyük bir yerel güce sahip ayan ailelerini merkezin denetiminde tutabilmiştir.

XVIII. yüzyılın son çeyreği dikkate alındığında başlangıçta en güçlü aile olarak Çavuşzadeler görülmektedir. Ancak yüzyılın sonlarına doğru Milaslızadeler sancak yönetiminde zaman zaman etkili olsa da Tavaslızadeler'in büyük bir güç ve iktidar kazandığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında her üç ailenin kökenlerinin bulunduğu kazaların ekonomik ve demografik olarak büyüklükleri önemlidir. Tavas kazasının diğer kazalara göre hem nüfus hem vergi yükü ve hem de tarımsal arazi itibarıyla daha büyük ve zengin olması Tavaslızadeleri Milaslızadelere ve Çavuşzadelere göre daha güçlü kılmıştır.

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde devlet, toprak idaresi başta olmak üzere çeşitli konularda bu ayan ailelerinden yararlanmışır. Özellikle Çavuşzadeler ve Tavaslızadeler kalyon yapımıyla ve sefer dönemlerinde asker toplamakla görevlendirilmişlerdi. Ayan aileleri asker topladıkları gibi merkezden gelen emir doğrultusunda iç güvenliğin sağlanmasında büyük rol almışlar ve savaşlara topladıkları askerlerle birlikte katılmışlardır.

Çavuşzadeler ve Milaslızadeler devletle bazen çatışarak bazen de uzlaşarak bölgedeki imtiyazlarını korumaya çalışmışlar ancak birbirleriyle rekabet ederken şiddetli ve kanlı

mücadelelerden çekinmemişlerdir. Her iki aile arasındaki çekişmeler büyük bir asayiş sorununa yol açtığı gibi Menteşe sancağında köylerin ve halkın bölünmesine de sebep olmuşlardır.

KAYNAKLAR

A. ARŞİV BELGELERİ

1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

a. (BOA) Cevdet Tasnifleri

1. *Cevdet Bahriye Tasnifi (C.BH)*: 8589,10499, 11776

2. *Cevdet Askeriye Tasnifi (C.AS)*: 50661, 2177, 44519, 5056, 44361, 276,12496, 52733, 4775, 8256, 5797, 31282, 11255, 44361,276

3. *Cevdet Dahiliye Tasnifi (C.DH)*: 6488, 5274, 11967,13869,3651, 12676, 10630, 163/3, 12676, 10630, 16438, 31002, 16798, 8355

4. *Cevdet Evkaf Tasnifi (C.EV)*: 1209, 12386

5. *Cevdet Maliye Tasnifi (C.ML)*., 7199, 5776,11843, 30966, 15929, 6012, 17793, 14925, 17051, 30340,5776,11746, 18682, 25766, 18196, 22486, 11812, 20791, 16865, 21869, 18160, 30185, 27704

6. *Cevdet Zaptiye Tasnifi (C.ZP)*: 934, 2488

7. *Cevdet Darbhane Tasnifi (C.DRB)*: 1009, 1718

8. *Cevdet Hariciye Tasnifi (C.HR)*: 6852

9. *Cevdet Timar Tasnifi (C.TM)*: 7848

b. (BOA) Hatt-ı Hümayûn (HAT): 211/11496, 308/18208, 514/25134, 514/25134-A, 507/24950, 194/9567, 197/9933, 209/11132, 238/13251, 238/13270, 240/13438 264/15241, 496/24357, 497/24397, 497/25170, 632/31221-B, 1414/57735, 1415/57851, 1425/58336, 180/8154, 192/9354, 207/10967,1379/54351, 1385/54891, 1412/7476

c. (BOA) Muhallefat Defterleri (D.BŞM.MHF.): 1/38, 64/34, 75/20, 90/83, 90/84, 90/126, 304/32, 757/16, 69/32, 79/50, 87/92,

d. (BOA) İ.MVL: 117/2888

e. (BOA) A. MKT. MHM: 757/16

B. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.7

Akdağ Mustafa., “Medreseli İsyamları” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*.,1-4,1949

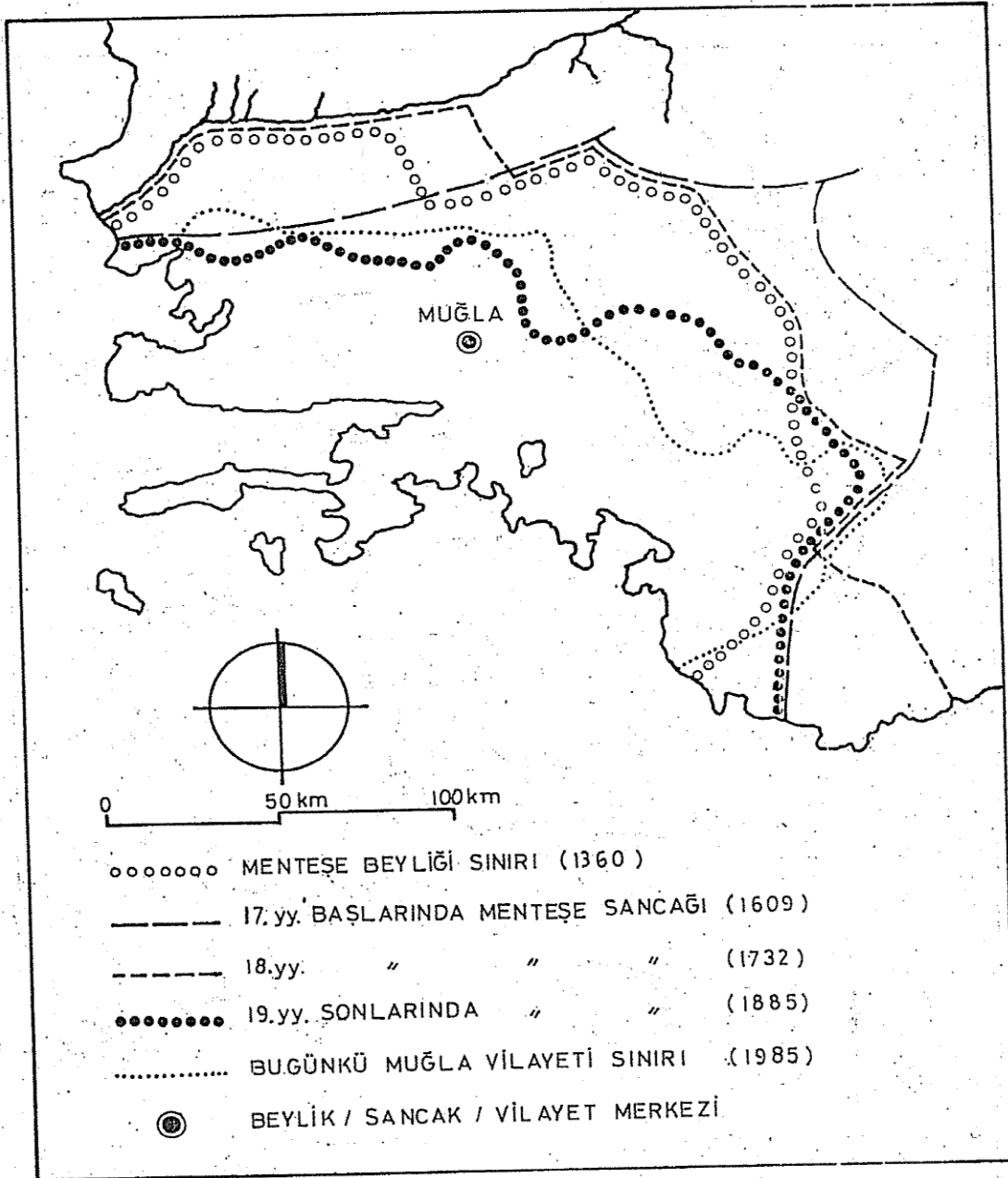
Akdağ Mustafa, “Osmanlı Tarihinde Âyânlık Düzeni Devri (1730-1839), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sa.14-23,Ankara 1975

- Aydın Veli, “Osmanlı Devleti’nde Âyanlık Üzerine Bir Belge”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX/32, Ankara 2002
- Aktepe Münir, “Tuzcuoğulları İsyanı”, *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* III/5-6, İstanbul 1953
- Aktüre Sevgi, “19.Yüzyılda Mentеше Sancağı’nda Toprak-İnsan İlişkilerinin Değişim Süreci”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIII, İstanbul 2003
- Cezar Yavuz, “Bir Âyanın Muhallefatı”, *Belleten*, XLI/ 261, Ankara, Ocak 1997
- Çınar A.Abbas, “Muğla’nın Coğrafi Özellikleri”, *Muğla Kitabı* (Arkeoloji, Tarih, Coğrafya), İzmir 2004
- Daşcıoğlu Kemal, *İskân, Suç ve Ceza Osmanlı’da Sürgün*, İstanbul 2007.
- Emecen Feridun, “Doğu Karadeniz’de Âyanlık: Tirebolulu Kethudazâde Mehmed Emin Ağa”, *Belleten*, LXV, Sa:242, Ankara 2001
- Eren A.Cevat, “Ayan”, *İA*.
- Ertaş M.Yaşar, “Merkezileşme Siyaseti Karşısında Tavaslızâde Osman Ağa”, II Uluslararası Türk Tarihi Ve Edebiyat Kongresine Sunulan Bildiri Metni, 11-13 Kasım 2005
- Eren A. Cevat, “Selim III.”, *İA*
- Erdoğan Meryem, Meral Ferlibaş, Kamil Çolak, *Rusçuk Ayanı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009
- Gökçe Cemal, “Edirne Âyanı Dağdeviren-oğlu Mehmed Ağa”, *Tarih Dergisi*, XVII/22, İstanbul 1968
- Güven Aydın, *Doğu Karadeniz Ayanlığına Kısa Bir Bakış (1808-1826)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1999.
- Karal Enver Ziya, “Mahmud II.”, *İA*.
- Kılıç Orhan, “XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Yeni Türkiye, Osmanlı I*, Sa:31,Ocak-Şubat 2000.
- Köprülü M. F., “Âyan”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB., C. 2, Eskişehir 1997.
- Köprülü O. F., “Çavuş”, *DİA*, C.8, İstanbul 1993
- Kütükoğlu Mübahat, “1830 Nüfus sayımına Göre Mentеше Sancağında Hane Nüfusu”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIII, İstanbul 2003.
- Mert Özcan., “Osmanlı Devleti Tarihinde Âyanlık Dönemi”, *Yeni Türkiye, Osmanlı I*, Yıl:6, Ocak-Şubat 2000,

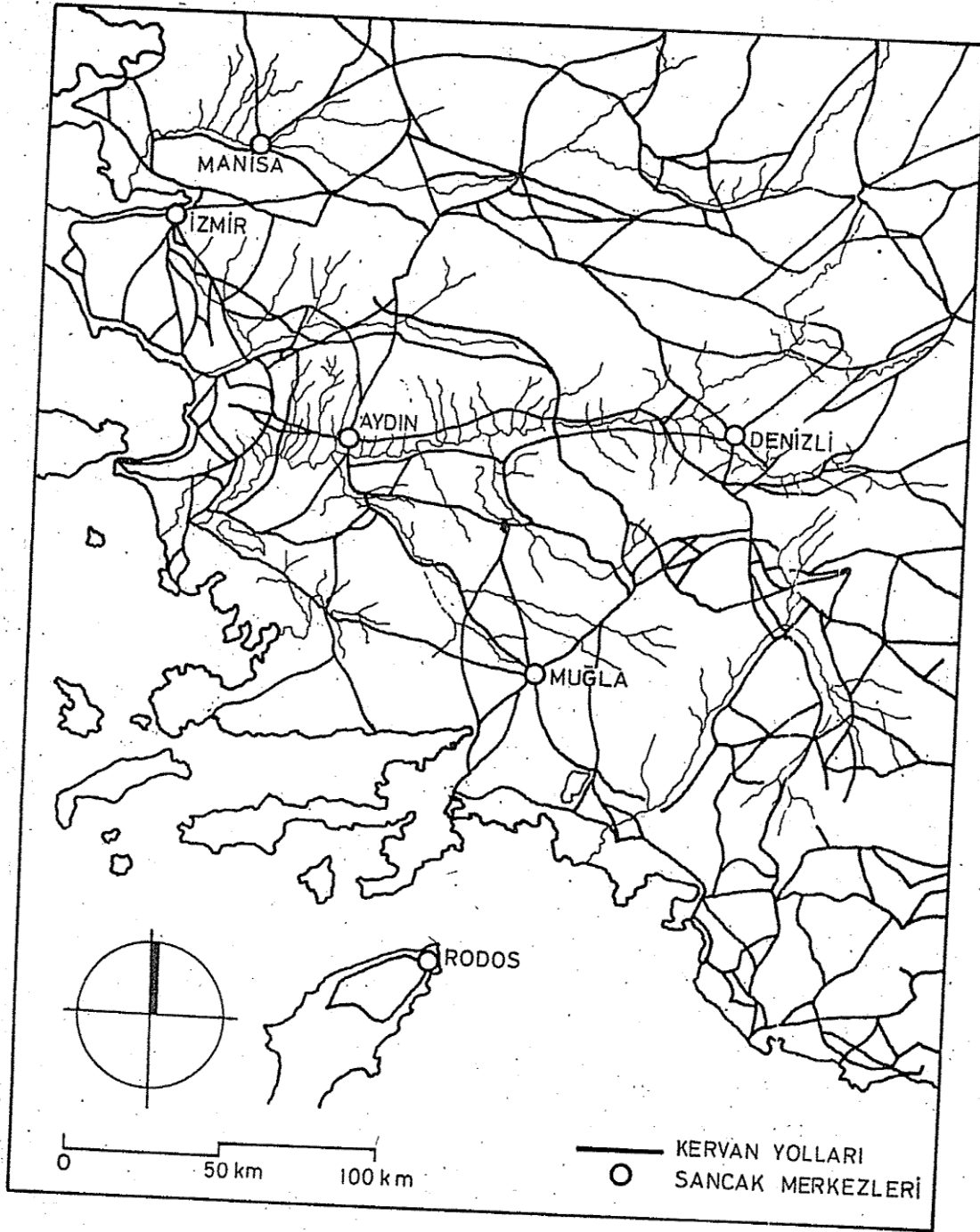
- Mert Özcan., “Âyân”, *İslâm Ansiklopedisi*, DİA., C.4, İstanbul 1991.
- Mete Zekai, “Menteşe”, *DİA*, C.29, İstanbul 2004
- Mete Zekai, “Milas”, *DİA*, C.30, İstanbul 2005.
- Mutaftçieva V.F., “XVIII.Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Mart 1977, İstanbul 1978.
- Nagata Yuzo , Tarihte Âyânlar- Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme, TTK, Ankara 1997
- Özkaya Yücel., “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirilişleri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu”, *Bellekten*, Sa:168, Ankara 1978.
- Özdeğer Mehtap, “Ayan Era In The Ottoman Government”, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Dergisi*
- Özdeğer Mehtap, “Osmanlı Devlet Teşkilatında Âyânın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 2000.
- Özkaya Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık* , TTK., Ankara 1994.
- Özkaya Yücel, “XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adalet-Nâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu”, *Bellekten*,
- Özyüksel Murat, *Feodalite ve Osmanlı Toplumunu*, Derin Yayınları, İstanbul 2007.
- Özkaya Yücel, “Anadolu'daki Büyük Hanedanlıklar”, *Bellekten*, C.LVI, 52
- Pakalın Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 1,2,3, MEB, İstanbul 1993.
- Sarı Serkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe, Hamid ve Teke Sancağı Yörükleri*, Doktora Tezi, Isparta 2008.
- Sezer Hamiyet, “ Tepedenli Ali Paşa'nın Çiftlikleri Üzerine Bir Araştırma”, *Bellekten*, LXII/233
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, C. V, TTK., Ankara 1982
- Ünal Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, 3.Baskı, Isparta 1999
- Yakay Sinan, *Karadeniz Ereğli'de Tersaneciliğin Tarihi ve Tersaneci Ağalar*, Ereğli 2004.
- Yücel Yaşar, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Gözlemler”, *Bellekten*, Sa:152, Ankara 1974.
- Yerasimos Stefanos, (Çev. Babür Kuzucu), *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, C1, İstanbul 1986.

http://tarih.batl.k12.tr/makaleler_index/turkiyede_temettuat_calismalari.html (13.04.2010)

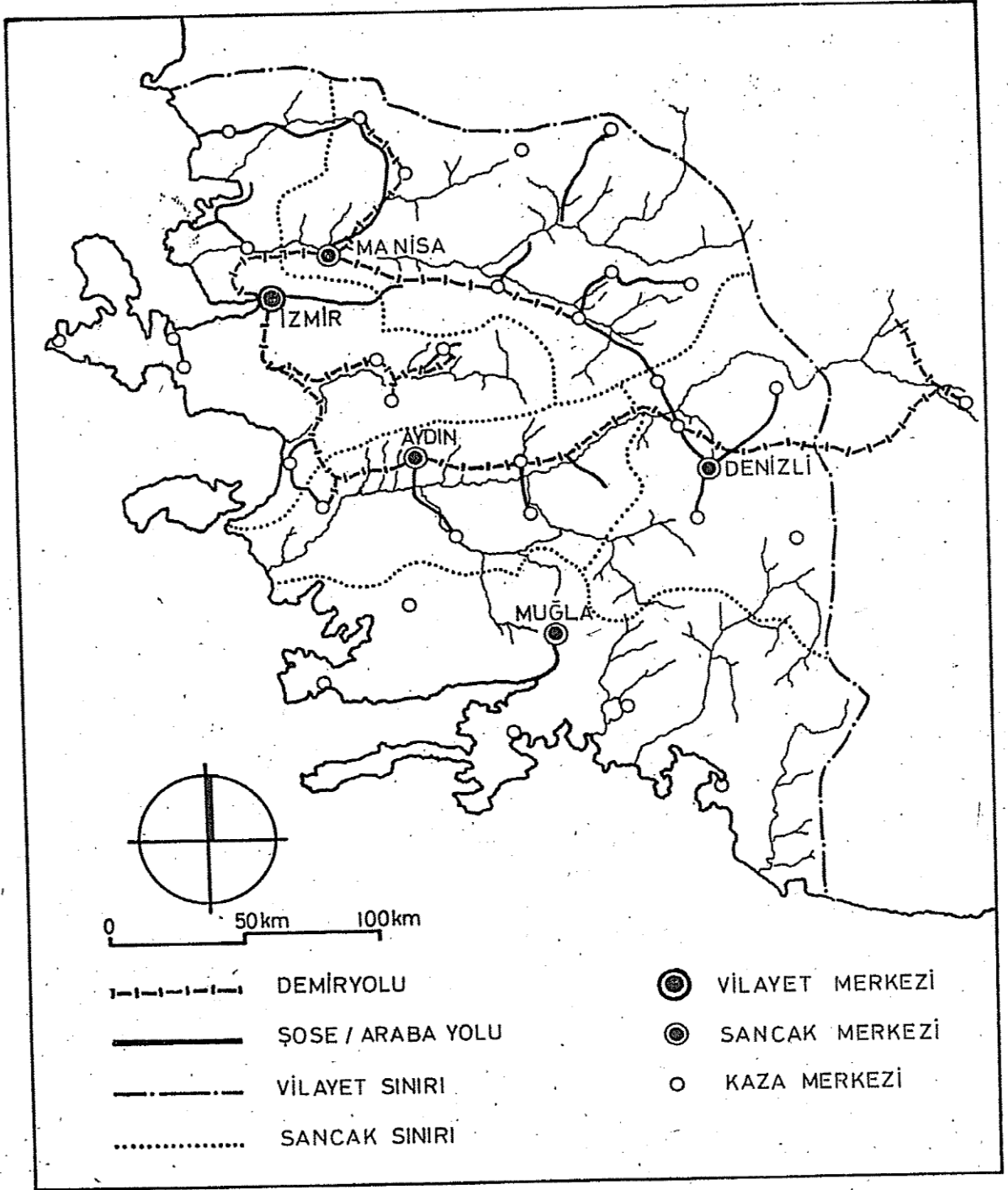
www.ttk.ork.tr (13.04.2010)

EKLER ¹⁴³**19. Yüzyılda Menteşe Sancagına**

Şekil 1: Menteşe Sancağı'nda yönetimsel sınırların zaman içindeki değişimi.
 Kaynak: D.E. Pitcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire*, Leiden: 1972, Harita VIII ve Harita XXV; V. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Cilt 3, Paris: 1944'ün eki olan harita; P.Witteck, *Menteşe Beyliği*, Ankara: 1944'ün eki olan harita; Karayolları Gn.Md. Ankara: 1985, 1/850.000 ölçekli harita.

Şekil 2: 19. Yüzyıl ortalarında güney-batı Anadolu'daki kervan yollarının oluşturduğu ulaşım sistemi.
Kaynak: H.Kiepert, Karte von Klein Asien, Berlin: 1844, 1/1.000.000 ölçekli haritadan çizildi.

Şekil 3: 19. Yüzyıl sonlarında Aydın Vilayeti'nin yönetsel yapısı ve ulaşım sistemi içinde Menteşe Sancağı'nın yeri.

Kaynak: V.Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Cilt 3, Paris: 1894'ün eki olan haritadan çizildi.

لیسوا و لیسوا لیسوا لیسوا
 لیسوا لیسوا لیسوا لیسوا
 لیسوا لیسوا لیسوا لیسوا
 لیسوا لیسوا لیسوا لیسوا
 لیسوا لیسوا لیسوا لیسوا

لیسوا لیسوا لیسوا لیسوا
 لیسوا لیسوا لیسوا لیسوا
 لیسوا لیسوا لیسوا لیسوا
 لیسوا لیسوا لیسوا لیسوا

عرصه من لیسوا
 سفرها چون ایمن حسن ماوش زاد احمد اغا قولدی
 مجیدو آخر افران ای بیان نفوسوای لوزاف روی
 ورد و تکمله صا و اولون قلمها کلدی چینی مقدم
 اچیشرا اینو قیمنان لاری بول خنده لینه بول اولوب
 ایشور سیج اولولینان شیخی عمده کوشی نومه اچی بارک
 حفت بان و شتوز و فم اوز و نو ز کوشی و فم و فم
 و شتوز کله شتوز و شتوز و فم کوشی قیمنان لاری
 محکمه دن رتیب افران و فم بوز معلوم و فم بوز فم
 ایشور و فم ایشور محکمه فم اوشه نزل ایشور و فم ایشور
 و فم بوز فم ایشور فم بوز فم ایشور فم بوز فم ایشور
 و فم بوز فم ایشور فم بوز فم ایشور فم بوز فم ایشور

ادب داليس حضرتي وادقافه سيره

وادقافه هديه ختمه سده حضرتي رحمه و مقولها مبراهه واليه سلطه من به سراجها حضرتي و قفه سريه سغدا تده مستحقه
 كرمكز فضيحه كانه اوليه سوي القسه بك غروبها اجاب اير سر كما سيد حبه بر اهانك نصرته اوتو اوله كمي نظير فضلك
 اجاب انتم القسه بيه سده القسه سندنه قدر غير انسيه ايكول ايليك سوز غلله سده نسا اوليه طلب ايليك اجاب ان
 قادي سى فضلك نكوره ارضيه سوز غلله سده بيليه قسه اوله اير اهاه سده سوز غلله ايد كفا انا ايليه اللجه سوز غلله
 فضله سريه اصار و ختمه نكوره ده نكوره نعيمه و اعلم اياضي نكوره سطره فضلك نكوره عامه نكوره اوليه سوز غلله
 بلغ اجاب انه نكوره ايكول بر غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله
 ذهابي قروخته و اهال نكوره ايليك بقايا نكوره ايليك اجاب انه نكوره نكوره نكوره نكوره نكوره نكوره نكوره نكوره
 نكوره سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله
 اوليه سوز غلله اوليه سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله
 سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله
 و اسو القسه حضرتي سده نكوره نكوره نكوره نكوره نكوره نكوره نكوره نكوره نكوره نكوره نكوره
 قسه وادقافه هديه اجاب حضرتي سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله
 بقدر اوله و ما يه نكوره سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله
 حضرتي نكوره سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله

و بر اوله و ادقافه سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله
 سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله
 سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله
 سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله سوز غلله

مجلس وزراء
 جمهورية مصر العربية
 القاهرة

حالة منتفا سخاقي منسلي وكل على قومي باشيليزون مسج اوش زاده الحاج ابو بكرغا قوليزك منخاند عامه به ادايه تم
 اولوي الجهنده تقسيط اولي اولون يكرمي بشي بلوك غروفي تحصيل والصاله صادرا اولون ضياح جليل الشان ايله ماوروما شرفا
 محله لوي الورور قومي باخي موي ايله قولاي شيوه اداه بارى برمدت ترك وبار واعزاب وكنت وكذاق سبه
 مفدور وپواوايزه منرب مهورهي اولان مژات سفرته ناك تنظيمه منقول اولويون مبلغ مذكوري تارك ايله مهورب
 وقت مهاده نقوي واستعمال اسدعا ابركي معلوم عالبربر موي ايله قوليزك قزليحصار ارکانون حاجي صالح اغاذاق
 اوج نفعه تحركات قومي شرفي اولهي اولون بدي برك بشوز غروشاغ محمده ارجمه ماشروي ايله قوليزان
 باامرهالي مامورتي اولوب ايجي موقوم عذر وعلت و ابراز خشونت ايله اداون اعزاني وقومي باخي موي ايله قوليزان
 عذر واعينله ايله مبلغ مذكورن تحصيله مازسولون اولون اداه سيله مبلغ مذكور قومي باخي موي ايله قوليزان
 عامه به اولون ديونه محسوب اولمشدر تغييرانلر بسط اولنه روح اكبر وشديد برقعده اوعاك اصدار ونفور
 قولاي ماشويين قسيار وبلغ مذكورن اولومبه تحصيله مانع عليه ري ارزاق وسلا دارا پورلوي باشك امور فلاك
 وروا نو عايزا مو سلطان مهورت مذكور

دو کلاه عالی که کلور لرونه بشود تابه ذکر می کنند این دو کلاه همطریق است با کلاه لرونه
مقدور و بی عداد ما تانگه خدایه سپهر

نصرتی جویک لرونه سپهر

مکوی اسکله سنه مرتباً نننا سنجا بی منسی قیومی بلخ عرا غا فزله زنده نصفی میریلو و نصفی میریلو
مکوند خوبر و اقراهی اولدین نغزات برظورت او عالی شمش و کلجی کجی غا با شمش غنایله ماه زلفاقصدن تانگه
یکری بیخی کونی میری و علاقه لریش و کلکوی سولکوزها سوزقزله بدریزه اعطا و جا در و سارلو
هرتا ندریزه سنله قیستون اخراج و ایال اولدین سیلاس عدلیس خوراید

لوازم بود قضا لرونه اش قضا عیالی عیال کارگان غا سوزله بلایه میری مرتب یوز الا قفرونه خواه نا خواه
اونه سکن نیز تزاره و باوقه قضا تانگه اولقدار عسکر اقراهنه محلی قضا هر اولقدار کلجی جوان بوله بیفتند
کندوسی خرد و جیبوب ایتری و اوز قفون قضا عیالی سلیمان سوزله مرتب یوز نغزله اقراهنه خوراید
اقلام اولدیری یسه و می سعید اولدی و نصفی لاسر سکن اوز قضا سنله اولقدار عسکر تزاره سو
اقتراری اولضله فقط اونه قفون تزاره و اخراج این بدی و دو کوز قضا و می خراب و دو یوز فقط یکوز
نغز تزاره و اخراج ایروب تصویب جوره قطیجه جلای ویرم یلسید یله قضا سنله مرتب اولکوز لرونه
نغز ایچون اینتا قما تا اخراج این دزدید جلای ویروم بدی یکری بیخی قفون اسکله بر سوزله
و تصویب جوره هر نقدر اقام اولدی لسه کار کار اولدیوب بوزن زیاد و بریمون و خدمت قضا لر
افزار یوز بودور و یوز اسکله به نغزات ایله و دو اینه اولدی جلای ویرم کلجی و شمش قضا لر
اعدومات و می ویرم کلجی و تحقیق کیشیت بو و جمله ایروک معلوم عالی بیولار قفون نغزان اولدیکوز
کلکوز سوزی که قفون لرونه خوراید

اسکله لرونه مرتباً کویکوز مع کون قضا لرونه نصفی میریلو و نصفی میریلو جازیزه پانچین
اخراجی نغزان اولتانه ایچولان الا تقریباً ده قما تا اخراج و اسکله لرونه به سوز اولدیکوز
کویکوز قشیشی عدلرون خوراید

اسکله لرونه مرتباً کویکوز قضا لرونه بر ناز قضا عیالی بیخ افنا زاده حسن افنا و مطلق
عسکر تزاره که اهم اوزره ایکن سوز حسن افنا به علت سوز سنله اولدی اسپوزش
اولضله عسکر مطلق به نغز بر مقدار علقه لریش اخذ و زار و نغز ایکن سوز سوز کلکوز و زرنه بیخی
افنا قشیشی قشیشی عدلرون خوراید

اسکله لرونه مرتباً کویکوز قضا لرونه عیالی عثمان افنا سوزله مرتب عسکر اقراهنه اوجه اقدار
اولدی قضا لرونه و دریا اولضله اهایله بیخونه تابع و کوزی اقرفضا به قزار غا قفون
و می سوز لرونه سوز لرونه سوز لرونه ایله الا بش نغز خوراید و قضا عیالی قشیشی قشیشی عدلرون خوراید

تاریخ ۱۲۲۷ قمری / ۱۸۴۲ میلادی
مجلس علمیه عالی

بسم الله الرحمن الرحیم

باعث تحریر حروف بود که
ترسانه عامره خزینه سینه مربوط دریا قلی بیمار در منشا سینه و فی کوی درت عدد بیماری بکری بدی سینه
مارتی ابتدا سندق شباطی عایتنه دکن ضبط و ربط ایلیک اوزره التزامنه طالب اولان منتقا مستسلی درگاه عالی قیوچی باشی بدی
عمر غایبه بر وجه بالایلیک غرض بدل التزام ایله الزام اولونوب اولدی و وجه محرد اوزره نترم و قبول و بدل التزام اولان مبلغ فرورد
سنه مذکور شباطیله ترسانه عامره خزینه سینه نسلیم ایلیک اوزره دین نسکی و بر مکن موجب باشی نحاسه به قدر اولونوب بیمارها
مذکور سینه مرقومه به محسوباً ضبط و صورت و امر شریفا عطا و لفق اوزره اشبوتسک و برلری

امین

۱۲۲۷
۵۹۶

صمد قلی
صمد قلی

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

ÖZGEÇMİŞ

Bircan Kaymakçı

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Lise: Denizli Anadolu Ticaret Meslek Lisesi, 1996

Lisans: Pamukkale Üniversitesi, Tarih Bölümü, 2001.

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: Afyon 28.04.1978

Yabancı Dil

İngilizce (2001 Mayıs Üds: 50)

Lisanüstü Eğitime Giriş Sınavı

2009 Aralık Dönemi Sözel Puan: 70

